

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Bc. Daniela Hannová

**Arabští studenti v Praze v padesátých a šedesátých letech
20. století**

The Arab Students in Prague in 1950s and 1960s

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Vojtěchovský, Ph.D.

Poděkování

Mé nejsrdečnější poděkování patří PhDr. Ondřeji Vojtěchovskému, Ph.D. za vstřícný přístup a cenné rady a Mgr. Petru Cajthamlovi z Archivu UK v Praze za jeho pomoc při orientaci v archivních pramenech k mému tématu.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 22. května 2013

Abstrakt

Tato práce se zabývá fenoménem studentů z tzv. rozvojových zemí v komunistickém Československu a to konkrétně arabskými studenty v 50. a 60. letech 20. století. Problematika je v první části zasazena do širšího kontextu politických a kulturních souvislostí. Vedle situace v arabském regionu po druhé světové válce jsou přiblíženy také vzájemné československo-arabské kontakty. Následuje rekapitulace vývoje vysokého školství v Československu po roce 1948. Práce seznamuje také s obecnou situací zahraničních studentů v českém prostředí ve sledovaném období. Jelikož jde na konci 50. let 20. století o první vlnu arabských stipendistů československé vlády, je zapotřebí přiblížit podobu vyjednávání mezi československou a arabskou stranou. Na počátku druhé tematické části zabývající se arabskými studenty v Praze je tedy soustředěna pozornost na kulturní dohody a formy studia v Československu. V následujících podkapitolách jsou analyzovány tyto aspekty: příjezd, přípravné jazykové kurzy, ubytování v Praze a studium, každodenní rozměr života arabských studentů v Československu a konflikty, se kterými se zde setkávali. V rámci těchto tematických okruhů je osvětlen problém adaptace arabských studentů na nové prostředí a potíže způsobené kulturními odlišnostmi. Práci uzavírá nástin osudů arabských absolventů a jejich kontaktů s československým prostředím po dokončení vysokoškolského studia a návratu do vlasti.

Klíčová slova:

studenti, vysoké školy, Československo po roce 1948, komunismus, Arabové, identita, každodennost, kulturní dějiny.

Abstract

The thesis focuses on the phenomenon of students from the so-called less developed countries in communist Czechoslovakia, specifically Arab students in the 50s and 60s of the twentieth century. In the first part the issue is put into a broader context of political and cultural connections. Apart from the situation inside the Arab region after the Second World War, the work offers insight into the mutual Czechoslovak-Arab contacts followed by a recap of Czechoslovak tertiary education after the year 1948. The text also presents the general situation of international students in the Czech environment in the observed era. Because it was the first wave of Arab scholarship holders supported by the Czechoslovak government to arrive at the end of the 50s, it is crucial to describe the shape of negotiation between the Czechoslovak and Arab sides. At the beginning of the second thematic part dealing with Arab students in Prague the attention is shifted towards cultural agreements and forms of studies in Czechoslovakia. The aspects of arriving abroad, preparatory language courses, accommodation in Prague, studying, everyday life of Arab students in Czechoslovakia and the conflicts they had faced are analyzed in the following subchapters. The problem of Arab student adaptation to the new environment and troubles caused by cultural differences are illuminated in the framework of these thematic sections. The thesis closes with an outline of the Arab absolvents' fates and their contacts with Czechoslovakia after ending their university studies and returning to their homeland.

Keywords:

students, universities, Czechoslovakia after 1948, Communism, Arabs, identity, everyday life, cultural history.

Obsah

1. Úvod	8
1.1. Metodologie, prameny, literatura	10
2. Orientalismus, koncept druhého, identita	13
3. Arabové	17
4. Arabové a Československo	23
5. Vysoké školy v Československu v 50. a 60. letech 20. Století	33
5.1. Vývoj československé vysokoškolské politiky po roce 1948	34
5.2. Zahraniční studenti	36
6. Arabští studenti v Praze	43
6.1. Vyjednávání stipendií a studenti na vlastní náklady	47
6.2. Motivace	55
6.3. Příjezd	59
6.4. Přípravné kurzy	62
6.5. Ubytování v Praze	70
6.6. Studium	76
6.7. Každodenní život	80
6.8. Konflikty	89
6.9. Absolventi	96
7. Závěr	100

8. Obrazová příloha	102
9. Seznam použitých pramenů a literatury	106
9.1. Prameny	106
9.2. Literatura	107

1. Úvod

Problematika arabských studentů v Československu se dotýká hned několika tematických okruhů. Arabské státy ve snaze přiblížit se ideálu pokrokového státu podporovaly studium svých občanů v zahraničí s cílem získat vysokoškolské tituly. Československo bylo jednou z takových zemí. Samo se současně snažilo působit na mladé lidi z tzv. rozvojových zemí s „potenciálem“. Vlivem politických událostí v polovině 50. let se rozvinula mezi oběma stranami čilá kulturní spolupráce zahrnující poskytování stipendií. Protínou se zde poválečné československé dějiny s dějinami moderních arabských států, vysokoškolský život v komunistickém Československu a arabská identita v konfrontaci s evropskou kulturou. Fenomén zahraničních studentů ze zemí třetího světa ve východním bloku nám umožní nahlédnout z jiného úhlu na sociální dějiny komunistických zemí. Vedle politických souvislostí totiž vystupuje kulturní a každodenní rozměr života v Československu ve sledovaném období. Cílem této práce je pokusit se propojit všechna výše nastíněná témata. Hlavní důraz je kladen na okolnosti plynoucí z politického pozadí 50. a 60. let 20. století, problematiku stipendií a praktické otázky příjezdu a následného života v Praze. Pochopitelně zmíníme i souvislosti spojené s Univerzitou 17. listopadu v Praze, kde studovala velká skupina studentů z arabských zemí, její úloha ale nebude zásadní. Úmyslem je především uvést celou problematiku do kontextu arabských a československých dějin a zdůraznit hlavní souvislosti.

Časová linie této práce začne rokem 1956, kdy Československo podepisuje kulturní dohodu s Egyptem, a končí v roce 1967. Tímto rokem pochopitelně neustal příchod studujících Arabů. Nastávají ale zásadní změny v blízkovýchodním regionu s dopadem na místní společenský vývoj, jejichž popis už není součástí této práce. První generace arabských stipendistů tedy vstoupily do období československých dějin, které je v historiografii vnímáno jako konec stalinismu a začátek postupného uvolňování společenských poměrů ústících v události roku 1968. Vliv na život arabských studentů měla především populární kultura 60. let, která ovlivňovala hodnoty a představy mladých lidí. Současně ale musíme konstatovat, že československý vnitropolitický vývoj do života arabských studentů obecně výrazněji nezasahoval. Události spějící později až k invazi vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 pochopitelně mnozí vnímali a někteří cítili potřebu se k nim veřejně vyslovovat. V průběhu sledovaných let ale komunita arabských studentů

vytvořila izolovanou skupinu, která sledovala své vlastní zájmové cíle. Mnohem více byli ovlivňováni událostmi v rodné zemi, které na ně doléhaly i ve zdejším prostředí.

Prvním krokem k otevření celé problematiky je přiblížení konceptu druhého. Ten je ve druhé kapitole vedle dalšího konceptu, orientalismu, základem k lepšímu pochopení vzájemného vnímání arabské a československé strany. Nápomocny jsou i při popisu poválečného vývoje v arabských zemích, který je tématem třetí kapitoly. V ní se soustředím především na nejdůležitější sociální trendy a myšlenkový vývoj. Ty byly ovlivněny právě vymezováním postojů především vůči západní Evropě a později i Spojeným státům. Ambivalentní vztah k Evropě a její kultuře se projevil i v případě arabských studentů v Československu. Je zapotřebí zmínit hlavní činitele vývoje v jednotlivých arabských státech v 50. a 60. letech. Politických událostí se ale dotknu jen okrajově a velmi stručně. Důraz je kladen na vnímání nacionalismu a socialismu v arabské společnosti. Jde o dvě nejsilnější alternativy k náboženskému konzervativismu, jejichž stoupenci sebe navzájem vnímali jako konkurenty. Správné pochopení specifického hledání nové arabské národní identity eliminuje možnost dezinterpretace dějin blízkovýchodního regionu.

Ve čtvrté kapitole se více přiblížím k samotnému těžišti práce. Představím v ní vztahy Československa s arabskými zeměmi. Především na jaké bázi se tyto kontakty odehrávaly a jaké aspekty je ovlivňovaly. Zde je poprvé zmíněn vznik vzájemných kulturních dohod, které předznamenaly příchod první generace egyptských a syrských stipendistů. Pokusím se zaměřit pozornost i na kontakty s arabskými komunisty. Tematickou plynulost textu přeruší pátá kapitola, která se zabývá vysokoškolskými reformami v československém prostředí po roce 1948 do konce 60. let. Další její podkapitola otevírá problematiku zahraničních studentů v Československu. Zde se pokusím o srovnání v širší perspektivě, především věnuji pozornost československé politice poskytování stipendií v rámci tzv. technické pomoci. Přiblížím i mimostudijní aktivity zahraničních studentů.

Šestá kapitola otevírá hlavní téma této práce. Po úvodu, který shrnuje postavení arabských studentů do roku 1956 a rekapituluje základní charakteristiky jednotlivých okruhů, se skrze devět podkapitol seznámíme s nejdůležitějšími aspekty zvoleného tématu. Vyjednávání stipendií a studium na vlastní náklady přibližuje formy studia v Československu stejně jako jejich úskalí. S tím je spojená otázka motivace. Výběr Československa jako cílové země pro získání vysokoškolského diplomu bylo ovlivněno řadou faktorů, které se pokusím přiblížit. V následujících částech popíši jednotlivé stránky

praktického života v Praze. Po příjezdu bylo zapotřebí absolvovat povinný roční jazykový kurz. Šlo o první seznámení s československým prostředím, které probíhalo v regionálních internátech. Po jeho absolvování studenti odcházeli do univerzitních měst. V této práci je pozornost soustředěna na Prahu. Vedle ubytování na koleji se zaměřím i na samotné vysokoškolské studium a preferované obory. V části o každodenním životě jsou nastíněny hlavní aspekty pobytu v Praze z hlediska jeho všedních starostí. Vliv na život studentů měli i pracovníci arabských zahraničních úřadů, kteří sledovali zájmy svých vlád. To se projeví v podkapitole Konflikty, kde jsou zmíněny i spory mezi jednotlivými studenty. V závěrečné části představím další osudy absolventů a styky, které dále udržovali s československým prostředím.

1.1. Metodologie, prameny, literatura

Jelikož jde o problematiku, které zatím nebyla věnována samostatná studie, je práce podepřena především o archivní dokumenty. Teritoriální odbory Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, které jsou rozděleny podle jednotlivých zemí, poskytly pro zvolené téma nejvíce materiálu. Jsou zde použity fondy Alžiru, Egypta (v letech 1958-1971 Sjednocená arabská republika), Iráku, Libanonu, Jordánska a Sýrie a to od poloviny 50. let do konce let šedesátých. Společně s Ministerstvem zahraničního obchodu zašitovalo MZV organizaci podpisů kulturních dohod, a proto v jeho archivu nalezneme většinu informací k podobě stipendií a průběhu vyjednávání československých zahraničních úřadů s arabskou stranou. V archivu MZV je k dispozici i korespondence s arabskými velvyslanectvími v Praze a záznamy o vzájemných jednáních. Některé se přímo týkají arabských studentů v Československu. Další významnou pramenou část poskytuje Národní archiv ČR. Zde jsem čerpala z fondů Československého svazu mládeže, Mezinárodního oddělení ÚV KSČ, Univerzity 17. listopadu v Praze a fondu Ministerstva školství a kultury, který je zpracován jen částečně. V materiálech ČSM nalezneme především informace o propagaci Československa v zahraničí a jejich plánovaných cílech. Přiblíží nám i podobu vzájemných kontaktů s arabskými mládežnickými organizacemi a program arabských delegací, které Československo navštívily. Fond MŠK poskytuje zprávy o přípravných kurzech, kolejní správě a stížnostech na neprospěch studentů. Z písemné komunikace mezi MŠK a MZV nebo jednotlivými univerzitami si nejlépe utvoříme představu o počtu arabských studentů.

Univerzita 17. listopadu v Praze zase vytvořila charakteristiky jednotlivých svazů arabských studentů, které nám představí, jak je vnímala československá strana. Pro téma práce jsou důležité i materiály v Archivu Univerzity Karlovy v Praze. Z něho jsou použity fragmenty zápisových listů a záznamů o průběhu zkoušek z fondu filozofické fakulty. Dále se můžeme v rámci stejného fondu seznámit s průběhem kurzů českého jazyka, které v Praze zařizovala právě filozofická fakulta. Posledním archivem, jehož prameny jsou v práci citovány, je Archiv bezpečnostních složek. Zde jde především o zprávy československé kontrarozvědky o životě arabských pracovníků velvyslanectví a komunikaci s rozvědkou ostatních zemí východního bloku.

Z odborné literatury se tématu okrajově dotkl Petr Zídek ve svých pracích o zahraniční politice Československa vůči Blízkému východu a subsaharské Africe.¹ Jeho hlavním zájmem ale byly především hospodářské styky a zbrojní dodávky. Z historické literatury je čerpáno pouze z obecně zaměřených prací, například z dějin arabských států a vývoje vysokoškolského systému v Československu apod. Za nejvíce přínosné jsou považované práce Eduarda Gombára, Karla Durmana a orientalistů v čele s Rainhardem Schulzem. Ačkoliv se v práci nesoustředíme na problematiku náboženství, užitečné jsou i práce od předních českých islamologů. Například propojení s českým prostředím přibližuje kniha *Islám v srdci Evropy* od kolektivu autorů v čele s Milošem Mendelem. Část o významu *arabství* je inspirována sborníkem *The Formation and Perception of Modern Arab World* a kulturně-antropologickou studií *Imagining the Arab Other*.² Co se týče vývoje československého terciálního školství, je čerpáno nejvíce z dějin Univerzity Karlovy v Praze a ze studie o vysokoškolských reformách v poválečném období do roku 1969.³ V knize od Pavla Urbáška a Jiřího Pulce je přímo kapitola o zahraničních studentech v Československu v letech 1945-1969, která na základě studia stejných pramenů rekapituluje hlavní problematické okruhy. V úvodní kapitole je představena problematika konceptu druhého. Základní informace jsou získány především z předmluvy ke sborníku *Obraz druhého*

¹ Jde především o tyto dvě práce: Petr Zídek, Karel Sieber, Československo a Blízký východ v letech 1948-1968, Praha 2009; Petr Zídek, Československo a francouzská Afrika 1948-1968, Praha 2006.

² Eduard Gombár, Dějiny Egypta, Praha 2009; Karel Durman, Popely ještě žhavé I, II, Praha 2004, 2009; Reinhard Schulze, Dějiny islámského světa ve 20. století, Praha 2007; Miloš Mendel, Bronislav Ostřanský, Tomáš Rataj, Islám v srdci Evropy: vliv islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí, Praha 2007; Marwan R. Buheiry, The formation and perception of the Modern Arab World, Princeton, 1990; Tahar Labib (ed.), *Imagining the Arab Other: How Arabs and Non-Arabs View Each Other*, London 2008.

³ Jan Havránek, Zdeněk Pousta, Dějiny Univerzity Karlovy IV, Praha 1998; Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012.

v historické perspektivě od Ludí Klusákové a z dizertační práce Hany Sobotkové.⁴ V neposlední řadě se práce opírá o studie propagující tzv. nové pojetí kultury, které nám pomůže lépe uchopit každodenní život arabských studentů v Praze. Jde především o kulturologickou práci italského historika Massima Montanariho o vnímání jídla.⁵

Povaha archivních dokumentů výrazně ovlivnila podobu této práce a zvolenou metodologii. Zaměřila jsem se především na jejich kritický rozbor pomocné metody analytického přístupu. Vedle záznamů vesměs informativního rázu je práce založena na nálezů relativně velkého počtu stížností. Ty pocházely z obou stran, tedy jak ze strany arabských studentů, tak od československých úřadů na jejich *skandální* chování. Ačkoliv jde o zprávy jednostranného charakteru, přibližují nám příběh *sžívání* dvou stran, které se setkaly vlivem zajímavých peripetií zahraniční politiky Československa ve 20. století. Důraz je tedy kladen na prohloubení možných informací k jednotlivým sledovaným okruhům. Ty jsem se snažila interpretovat pomocí politických a sociálních souvislostí. Ve výsledné syntéze jsou představeny všechny výsledky archivní práce. Ta pochopitelně nepřináší vyčerpávající přehled všech aspektů dané problematiky, protože je práce limitována dostupnými prameny.

K použité metodologii je zapotřebí závěrem dodat, že se v průběhu celé diplomové práce opakovaně vyskytují některé problematické pojmy, které si předem žádají upřesnění. Jde především o označení *Arab*. S tímto pojmem pracuji jak v části o arabských dějinách, tak při popisu života arabských studentů. Jsem si vědoma složitosti a nejednoznačnosti, kterou takový pojem s sebou obnáší, proto se v obou částech vždy pokusím specifikovat používaný přístup. Dále se setkáme s problematickými pojmy identita, trauma a stereotyp, které v interdisciplinární perspektivě mohou nabývat různých koncepčních významů. Tento rozpor se pokusím vyřešit zasazením každého pojmu do zamýšleného kontextu.

⁴ Lud'a Klusáková (ed.), *Obráz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Praha, 1997; Hana Sobotková, *Balkán mezi Evropou a Orientem: obraz Balkánu v české a francouzské populárně vědecké publicistice (1875-1914)*, dizertační práce pod vedením M. Hrocha, Praha, 2007.

⁵ Massimo Montanari, *Food is Culture*, Columbia University Press, 2006.

2. Orientalismus, koncept druhého, identita

Na úvod celé práce bych ráda nejprve představila možné teoretické přístupy ke zvolenému tématu. Koncept *obrazu druhého* je v české historiografii relativně mladým metodologickým přístupem, který vychází z interdisciplinárních trendů v humanitních vědách 2. poloviny 20. století. Takový přístup nám pomůže přiblížit podobu vzájemného vnímání arabské a evropské, případně přímo československé společnosti ve sledovaném období. Tento koncept bude propojen se snahou uchopit problematiku identity a zároveň sebeidentifikace jako základu hodnotové orientace. Společně s orientalismem nám umožní teoretičtější vhled do daného tématu. Nejdříve představím samotné teorie a poté jejich přínos pro téma arabských studentů v Československu.

Sociologické termíny jako paměť, identita a kolektivní identita jsou dnes skloňována v historických vědách velmi často a patří od druhé poloviny dvacátého století do samozřejmého slovníku tzv. nové historie.⁶ Právě sociologický vliv francouzské školy, především Emila Durkheima, přenesl do historického zájmu termín kolektivní vědomí.⁷ To plyne z prostého faktu lidského soužití ve skupinách, které působí na lidskou psychiku. Odtud vede jen krok ke konceptu kolektivní paměti, který je utvářen lidskou socializací a je přímým výsledkem sociální komunikace. I sama kolektivní paměť je ale termín nehomogenní a sám podléhá drobení a kategorizaci. Podle teorie rámců paměti Maurice Halbwachse se kolektivní paměť konstituuje, funguje a reprodukuje v určitých sociálních rámcích, které jsou vytvářeny lidmi žijícími v určité skupině.⁸ Akceptováním kolektivního přístupu můžeme pracovat s tzv. konceptem druhého. Ten je postaven na vzájemném definování dvou subjektů, které pojmenovávají druhého pomocí vlastních hodnotových rámců. Ty plynou z kulturního prostředí, ze kterého subjekt pochází, i z vlivu okolí. S tím je spojena teorie orientalismu. Tvzení, že Orient je především umělý evropský konstrukt, je založeno na aplikaci Foucaultovy koncepce diskurzu jako moci.⁹ Obraz Orientu byl

⁶K tématu např. Peter Burke, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.

⁷Jiří Šubrt, *Antinomie sociální paměti*, In: *Sociológia*, 43, Praha 2011, č.2, str. 135.

⁸Tamtéž, str. 141.

⁹Jeho autorem je Edward Said, kterého ale mnoho orientalistů kritizuje, např. Bernard Lewis. Miloš Mendel, Bronislav Ostránský, Tomáš Rataj, *Islám v srdci Evropy : vliv islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007, str. 248.

podle tohoto konceptu utvořen jako odchylka od evropského *normálu*.¹⁰ Opačnou mincí je mu tzv. okcidentalismus.¹¹ V něm je Západ s komplexem svých hodnot postaven na opačnou stranu pozorovaného a to ze strany neevropanů, těch *mimo Západ*. Oba tyto koncepty pracují s existencí kolektivní identity a historické paměti, které jsou přenositelné na další generace.

Charakteristickým rysem arabské společnosti při konfrontaci se Západem je pocit méněcennosti. Z hlediska dlouhodobé perspektivy jde zřejmě o výsledek reakce na vývoj evropské společnosti po tzv. průmyslové revoluci. Jinak si nelze vysvětlit jeho vznik právě v 19. století, kdy do té doby byla odlišnost vnímána především na náboženském základě.¹² Ve vzájemném vymezování a utváření obrazu druhého působila vzájemná *spoluvina*, myšleno ve smyslu společné participace na procesu sociální konstrukce *sebe a jich*.¹³ Přiblížit tyto skupinou obecně sdílené představy nám pomůže historický kontext a postavení společnosti, která je konstruuje. Moment, kdy se *druhým* stal Západ, je výsledkem procesu, kdy se snaha vymezovat k okolí soustředila do jednoho bodu. Tento proces je dlouhodobého rázu a nelze ho zjednodušit na pouhý výsledek koloniální doby.¹⁴ Velkým úskalím těchto nálepek (Arab, Západ, druzí) je právě jejich absolutní hodnota. Už jen otázky, které se nám zde nabízejí, naznačují koncepční vrtkavost. Například zda Československo mohlo v představách Arabů ve druhé polovině 20. století představovat Západ. Nebo zda vztah k evropské kultuře byl stejný u všech složek arabské společnosti. K pochopení jejich vzájemného vztahu je ale forma zobecnění nevyhnutelná. Narážíme tak na v současné historiografii hojně diskutované téma hranic. To je ve spojení s konceptem identity, případně kolektivní identity součástí multidisciplinárního trendu humanitních věd.¹⁵ Z hlediska československých představ o arabském světě splývala hranice s představou všech zemí, kde převažuje islám. Definice kulturních hranic z arabské strany

¹⁰ Ian Buruna, Avishai Margalit, *Okcidentalismus, Západ očima nepřátel*, Praha 2005, str. 6.

¹¹ Popularizátoři tohoto konceptu, Ian Buruna, a Avishai Margalit, se ve své knize *Okcidentalismus se otevřeně přihlašují k inspiraci prací Edwarda Saida a svůj koncept odvozují od jeho pojetí orientalismu*.

¹² Tahar Labib (ed.), *Imagining the Arab Other: How Arabs and Non-Arabs View Each Other*, New York, 2008.

¹³ „*There must have been a kind of complicity between Western and Oriental cultures that made the Oriental identity exotic.*“ ed. by Tahar Labib, *Imagining the Arab Other: How Arabs and Non-Arabs View Each Other*, New York, 2008. str. 15.

¹⁴ Tamtéž, str. 47.

¹⁵ Martina Krocová, Miloš Řezník, *Boundaries and Identities in Academic Discourse*, In: *Crossing Frontiers, Resisting Identities*, Pisa, 2010, str. 5.

se zatím zajisté odvíjely od rozdělování Evropy podle vztahu k bývalým kolonizátorům. Z hlediska těchto rozporů vyplývá, že téma hranic a identity bude v arabsko-evropské konfrontaci hrát silnou roli.

Vlivem porovnávání sebe s „druhým“ vzniká definice vlastní situace.¹⁶ Skrze takový proces jsme svědky stereotypizace obou aktérů, Evropanů i Arabů. Negativní i pozitivní stereotypy vypovídají více o svých autorech než o těch, které zobrazují.¹⁷ Vytvořila-li se ve druhé polovině 60. let v československém veřejném mínění averze vůči zahraničním studentům, podoba její artikulace byla založená na klasických středoevropských stereotypech týkajících se Orientu. Pravděpodobně jde o výsledek percepce islámského světa skrze symboliku sexuality, krutosti a prostředí harémů.¹⁸ Vymezení Evropy vůči Orientu utvořenému v době osvícenství dal základ pozdější koncepci kolonialismu.¹⁹ Orient prezentuje jednu z nejstarších evropských představ o jiné kultuře, o odlišném světě, který se po staletích konfrontace ustálil na kolektivní představě „nás“ a „jich“ založené na ideji evropské nadřazenosti.²⁰ Chová-li se arabský student arogantně a nadřazeně vůči svým československým spolužákům, můžeme v takovém postoji částečně objevit následek evropské koloniální politiky, která zdůrazňovala svoji kulturní a civilizační převahu. Ta vytvořila v arabské identitě již zmíněný komplex méněcennosti vyjadřovaný nejčastěji skrze přehnaně artikulovanou hrdost na vlastní původ. Arabská společnost si zajisté přinesla do druhé poloviny 20. století postkoloniální trauma, které ztotožnila s *Okcidentem*.²¹ V charakteristikách arabských svazů, o nichž bude řeč v kapitole o každodenním životě, se zdůrazňuje obliba arabských studentů mluvit o své historii a jejich despekt k evropské kultuře.

Arabští studenti, kteří v Československu udržovali pevné vazby, zajisté sdíleli kolektivní identitu. Je problematické určit, zda se po šesti letech studia vraceli do rodné země s identitou novou. Podle některých zpráv měli někteří arabští absolventi potíže se po

¹⁶ Luďa Klusáková (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Praha, 1997, str. 7.

¹⁷ Tamtéž., str. 8.

¹⁸ Hana Sobotková, *Balkán mezi Evropou a Orientem: obraz Balkánu v české a francouzské populárně vědecké publicistice (1875-1914)*, škol. dizertační práce M. Hroch, Praha, 2007. str. 13.

¹⁹ Tamtéž, str. 14.

²⁰ Edward W. Said, *Orientalismus, Západní koncepce Orientu*, Praha 2008.

²¹ K existenci historického trauma např. Radim Marada, *Paměť, trauma, generace*, In: *Sociální studia*, Praha 2007.

návratu domů přizpůsobit a chyběl jim evropský styl života. Vraceli se často s československými manželkami, takže v rámci smíšených manželství vznikala synkreze obou jejich hodnotových světů.

Tyto nastíněné koncepční inspirace nám demonstrují aktuálnost zvolených přístupů a způsobů, jakým rozšiřují perspektivu zkoumání arabsko-evropských, případně arabsko-československých vztahů.

3. Arabové

„*It's not pleasant being Arab these days*,“²² píše ve své knize libanonský novinář Samir Kassir.²³ Toto veskrze neveselé konstatování pochází z doby, kdy se po „*certain September 11*“²⁴ zhoršil pohled na muslimský svět především v Evropě a na severoamerickém kontinentě. Kassir, který proslul především jako ohnivý odpůrce izraelské zahraniční politiky i terorismu a obhájce sekulární demokracie, vidí v pocitu bezmocnosti jednu z nejsilnějších charakteristik dnešních Arabů, a to především v konfrontaci se zbytkem světa.²⁵ Tento postoj, ovlivněný jistě do značné míry autorovým palestinským původem, ovšem vypovídá o arabské společnosti jako celku. Jako evidentní vnímá i automatickou konfrontaci ve smyslu neustálé defenzivní rétoriky arabské společnosti v kontaktu se západním světem. Dnešní arabský svět se jakoby stále rozhlíží okolo sebe a očekává negativní reakce. Jaká ale byla situace po druhé světové válce, kdy byla historie moderních arabských států v počátcích? Ráda bych přiblížila hlavní politické události a společenské trendy v arabských státech v 50. a 60. letech 20. století. Současně je zapotřebí se na počátku této kapitoly vypořádat s možným problematickým splýváním pojmů Arab a muslim. Ačkoliv arabská společnost není nábožensky homogenní, okolní svět k ní po staletích vyhocené náboženské konfrontace tak přistupuje. Přeceňování islámu jako jediného formativního faktoru arabského kulturního a politického života je jedna z nejčastějších mylných představ.²⁶ Přesto si dovolím využít tohoto úmyslného zjednodušení pouze v části o vzájemných představách a z nich plynoucích předsudků. Náboženskou a sociální stratifikaci v jednotlivých státech, z nichž budou pocházet

²²Samir Kassir, *Being Arab*, London 2006, str. XI.

²³Samir Kassir byl palestinsko-syrský novinář a historik, který byl zavražděn v roce 2005.

²⁴Samir Kassir, *Being Arab*, London 2006, str. XI.

²⁵Tento pocit popisuje jako „*the Other's gaze constantly confronts you with your apparently insurmountable condition....You have to have been the bearer of a passport of a pariah state to know how categorical such a gaze can be.*“ Samir Kassir, *Being Arab*, London 2006, str. 2.

²⁶Vnímání arabské komunity žijící mimo arabské území jako čistě islámské může vést ke frustraci její křesťanské části, na kterou je nahlíženo s předsudky plynoucími z různé míry islamofobie dané společností. K této současné problematice je velmi zajímavá kanadská studie o arabské menšině žijící v Montrealu. Paul Eid, *Being Arab: Ethnic and Religious Identity Building Among Second Generation Youth in Montreal*, Montreal, 2007.

konkrétní studenti, se pokusím vysvětlit později. Současně bych si dovolila upřesnit, že v této práci budu jmenovat a pracovat pouze s těmi zeměmi, kde arabské obyvatelstvo tvoří většinu. Nebudu zmiňovat např. Súdán, kde Arabové tvoří zhruba 40% obyvatelstva a dále ani Mauretánii, Somálsko, Džibutsko a Komoru, ačkoliv jsou dnes členy Ligy arabských států.²⁷

V poválečné době se arabský svět ocitl v nové realitě, která si vyžadovala nejen hledání nové postkoloniální identity. Aktuálními byly i otázky oficiálních podob států a jejich mezinárodních partnerů. Nejvíce vyostřený v prvních letech samostatnosti byl vztah k Západu, který byl živen novou politickou situací a i novou nadějí na změnu. Oproti Turecku a Íránu neměly arabské státy sousedskou zkušenost se Sovětským svazem a jejich politické dějiny byly plny především tendence se vyrovnat se západoevropskými zeměmi.²⁸ Vlivem snahy Sovětského svazu navázat přátelské vztahy s Egyptem v polovině 50. let se poměrně rychle podařilo mezi oběma zeměmi uzavřít spojenecké a hospodářské smlouvy.²⁹ Následovala obdobná spolupráce se Sýrií, Jižním Jemenem a Alžírskem.³⁰ Z toho plynula i další motivace k inspiraci socialismem jako ideologickou alternativou k britské a francouzské zkušenosti. Dalším východiskem k vyrovnání kroku s ekonomicky vyspělejší Evropou se zdála idea panarabismu. Ten nabídl program velkého arabského národa, který by provždy překonal kmenovou a náboženskou roztržičnost pomocí ideologicky podpořeného etnického nacionalismu.³¹ V prvních dvou poválečných desetiletích panarabismus ovlivňoval společenskou situaci i geografickou mapu blízkovýchodního regionu. Doba, kterou historikové nejčastěji nazývají dekolonizací, zastihla zúčastněný svět v bipolárním rozdělení. Současně se v akademickém prostředí bouřlivě skloňovalo téma modernismu. Nově vzniklé postkoloniální státy se snažily definovat svoji nabytou politickou samostatnost a nejinak tomu bylo v případě arabských zemí. V některých případech šlo o zásadní obrat k sekularismu, který byl ale reprezentován pouze městským elementem. Města především v oblasti Maghrebu neměla tak silný

²⁷ Liga arabských států je regionální organizací arabských států, která vznikla podepsáním Paktu LAS v roce 1945. Zakládajícími členy jsou Egypt, Sýrie, Jemen, Libanon, Jordánsko, Saudská Arábie a Irák.

²⁸Bernard Lewis, *Dějiny Blízkého východu*, Praha 1996, str. 321.

²⁹Tamtéž, str. 322.

³⁰ Do roku 1969 se nepodařilo uzavřít žádné oficiální smlouvy jedině s Libyí, malými arabskými státy v Perském zálivu a se Saudskou Arábií. Ronald D. Mac Laurin, *The Middle East in Soviet-Policy*, Lexington, 1975, str. 126.

³¹Bernard Lewis, *Dějiny Blízkého východu*, Praha 1996, str. 326.

politický potenciál a na monarchisticky smýšlejícím venkově bylo těžké se prosadit.³² Stejně v případě Bagdádu, který měl počátkem 50. let okolo půl milionu obyvatel, ale podobně jako Káhira ve stejnou dobu byl také bez reálné politické moci.³³ Většinová společnost byla stále silně nábožensky založená a pod silným vlivem agrárních elit. Právě ty měly vliv na negativní vnímání kontaktů s evropskými zeměmi. Již zmiňované městské prostředí inklinující k sekulárnějšímu trendu představovalo menšinu. Zjednodušeně můžeme pojmenovat toto dilema jako spor mezi „westernizací“ a tradicí.³⁴ Již zmíněný pojem westernizace napovídá, jakým způsobem byly modernizační snahy vnímány. Svádí také mylně k dojmu, že liberalizace byla exklusivním vyústěním západních dějin.³⁵ Ale i v arabském regionu na přelomu 19. a 20. století docházelo ke změnám vlivem reforem Osmanské říše a negativních reakcí na koloniální správu a autoritativní režimy.³⁶

Význam studentů, kteří mohli cestovat do Evropy, byl pro šíření alternativní opozice veliký. Již v roce 1908 na šest set egyptských studentů studovalo v Evropě, převážně ve Francii, Švýcarsku, Rakousku, Německu a Velké Británii.³⁷ Ve všech jmenovaných zemích probíhala ve veřejném životě živá politická diskuze. Ve všech také rezonovala přítomnost marxismu a alternativních socialistických směrů. Interpretace evropské kultury byla ale spojená i s problémem jazyka. Možnosti aplikace pojmů jako například osvícenství, občanská společnost a kapitalismus se ukázaly jako problematické. V arabském prostředí vyvolávaly pocit cizosti a nepochopení. Tato kulturní nepřenositelnost vznikla podle některých autorů až během druhé poloviny 19. století. Nebyla ale absolutní a některé části arabského světa do svého diskurzu zapojily „západní“ sociální, technické a ekonomické fenomény, což mělo za následek diverzifikaci regionu.³⁸

³²Reinhard Schulze, Dějiny islámského světa ve 20. století, Praha 2007.

³³Tamtéž, str. 181.

³⁴Reinhard Schulze, Dějiny islámského světa ve 20. století, Praha 2007, str. 25.

³⁵Pojem *liberální* zde nezamýšlím jako výraz konkrétní politické orientace nebo světového názoru (např. ekonomický liberalismus) ale spíše ve smyslu vyhranění vůči konzervativní starší generaci, tedy liberální postoje mohl mít i příznivce socialismu, nacionalismu nebo i islámský aktivista. Tyto liberální ideály se nejen v kontextu arabských dějin často vytvářely v protikladném vyhraňování typu moderní-tradiční, pokrok-stagnace, reforma jako protiklad revoluce, individualismus-kolektivismus, konstituční-autoritativní. Christoph Schuman, *Liberal Thought in the Eastern Mediterranean, Late 19th Century until the 1960s*, Boston 2008.

³⁶Christoph Schuman, *Liberal Thought in the Eastern Mediterranean, Late 19th Century until the 1960s*, Boston 2008.

³⁷Tareq Y. Ismael, *The Communist movement in Egypt 1920-1988*, New York, 1990, str. 1.

³⁸Toto rozštěpení vlivem vstřebávání evropských trendů mělo především vliv na muslimskou část arabské společnosti. Reinhard Schulze, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Praha 2007.

Další důležitý rozpor vznikl ze zavádění technologických inovací, ale současného odmítání demokratizačních reforem.³⁹ Jednotlivé arabské země po druhé světové válce měly své specifické vnitřní i zahraničně-politické problémy. Sýrie a Libanon nebojovaly proti monarchistickému zřízení, s čímž se naopak snažili vypořádat iráčtí, lybijští a tunišťtí nacionalisté. Libanon měl jako jediná arabská země vládnoucí křesťanskou menšinu. Jemen vedl spor o přístav Aden s Velkou Británií, která na jihu Arabského poloostrova posilovala svůj vliv pomocí unie malých emirátů. Pro oblast severní Afriky bylo naopak rozhodující jiné geografické uspořádání se silnou kmenovou tradicí a přítomností berberských kmenů. Oblast Alžíru s Marokem se snažila vymanit z postavení francouzského zámořského území. V Egyptě sílila pozice Muslimských bratří s vidinou islámské republiky. Tyto hrubě nastíněné problémy ovlivňovaly podobu dalšího směřování konkrétní země. Současně se ale všechny potýkaly s velmi podobnými výzvami, které vyplývají z kulturní příbuznosti celého regionu.

První velkou výzvou pro islamisty a nacionalisty, kteří odmítli monarchismus, bylo vytvoření nové silné národní kultury.⁴⁰ Socialistická idea v evropském podání nabídla v teoretické rovině naději na překonání zaostalosti a v praktickém životě zdůvodnění ke znárodňování zahraničního kapitálu. Právě ideologie pokroku byla lákavá kvůli cíli vymanit arabské země ze škatulky tzv. rozvojových zemí, někdy označovaných i jako třetí svět.⁴¹ Centrální plánování a vláda pevné ruky se zdály jistější než nepředvídatelnost tržní ekonomiky. Jakákoliv cesta by pravděpodobně musela být přizpůsobena realitě politicky rozděleného poválečného světa. To dokazuje i snaha islamistů legitimizovat národní ideologii pomocí svérázného výkladu socialismu. Tato islámská interpretace se snažila nalézt oporu v arabských dějinách a nejdále došla v případě Egypta.⁴² Tento „mix“ však přirozeně nevyhovoval radikálním islamistům ani vyhraněným komunistům. Ti byli v

³⁹*These live in contradiction between refusing pluralism and freedom of speech and accepting the condition of world market and consumer society. This is the traditional dilemma that separates the technological and material aspects of civilization from its cultural and ideological aspects. These societies import products of science such as machines, but exclude theories, methods of thinking and analysis based on science.* ed. by Tahar Labib, *Imagining the Arab Other: How Arabs and Non-Arabs View Each Other*, New York, 2008. str. 32.

⁴⁰Reinhard Schulze, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Praha 2007, str. 189.

⁴¹Pro upřesnění jsou za rozvojové státy obecně považované země s relativně nízkým hrubým národním produktem na jednoho obyvatele, vysokým podílem obyvatelstva pracujícího v zemědělství, nízkým stupněm zpracování surovin, nekvalitní infrastrukturou, nedostatkem kvalifikovaných pracovních sil, nižší gramotností a nízkou střední délkou života apod.

⁴²Reinhard Schulze, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Praha 2007, str. 199.

Egyptě pronásledování a internování v táborech. V Sýrii, Libanonu a Iráku s nimi byly uzavřeny krátkodobé politické koalice, což ale vzájemnou nedůvěru nesnížilo.⁴³ To se odrazilo i v obavě vládnoucích elit z možného vlivu komunistické ideologie na arabské studenty ve východním bloku a jejich angažovanosti v levicovém hnutí po návratu do vlasti. Tento trend naboural ještě více vliv venkovských regionů, které reprezentovaly tradiční elity v blízkovýchodním prostředí, a posílil pozici městské společnosti. V historiografii se v souvislosti s touto dobou v arabských dějinách setkáváme s kapitoly pojmenovanými ve stylu „vzpouza proti starému zřízení“ nebo „vítězství stoupců republiky“. Tato hesla ale přibližují situaci pouze v intelektuálních kruzích, které v socialistických idejích viděly způsob osvobození se od tradiční nábožensky založené společnosti. Stejně ale jako liberalismus meziválečné generace byly tyto politické směry ideologiemi modernizujících se elit a byly jimi vnucovány zbytku společnosti.⁴⁴ Přitom socialismus nabýval v jednotlivých regionech různých variant. Nejdůmyslněji v zahraničí ale i vnitřní politice taktizoval Egypt v čele s Gamálem Násirem.⁴⁵ Pragmatismus balancování mezi spojenectvím se Spojenými státy a obchodními smlouvami se Sovětským svazem Egyptu zajistil velké půjčky ze západních států a současně dodávky zbraní z Československa. Aniž bych se chtěla pouštět do popisu politických dějin, chtěla jsem zmínit tento příklad jako výmluvný důkaz složitosti vyjednávání pozic často s hrou na obě strany. V Egyptě se ve spojení republikánského ideálu a islámu vyvinula argumentace pomocí specifické ideologie tzv. *socialismu osvobození*.⁴⁶ Výsledek, který byl v rozporu s ideály tzv. násirovců, odrážel politickou realitu silného vlivu Muslimských bratří. Pro celý blízkovýchodní region je charakteristická velká nestálost a vojenské puče. Z hlediska politického vlivu dosáhl v arabském regionu největšího vlivu Egypt, který se pokusil o vytvoření velkého arabského státu. Za myšlenkou je znát inspirace koloniální říší a pravděpodobně i to na ni oceňovali její příznivci. K její realizaci došlo jen částečně a to spojením Sýrie a Egypta v letech 1958 až 1961 pod názvem Sjedenocaná arabská republika.⁴⁷ Součástí Násirových plánů bylo připojení Iráku a Jordánska. Snažil se tedy ovlivňovat vnitřní politiku obou zemí. Jordánsko v čele s hášimovskou dynastií ustálo

⁴³Reinhard Schulze, Dějiny islámského světa ve 20. století, Praha 2007, str. 176.

⁴⁴Bernard Lewis, Dějiny Blízkého východu, Praha 1996, str. 327.

⁴⁵Předseda vlády od roku 1954, prezident v letech 1956-1970.

⁴⁶Reinhard Schulze, Dějiny islámského světa ve 20. století, Praha 2007, str. 176.

⁴⁷I po rozdělení obou zemí v roce 1961 používal Egypt název Sjedenocaná arabská republika až ro roku 1971.

velký egyptský tlak i neobjasněné vraždy svých vládních činitelů. V Iráku po vzniku republiky v roce 1958 vzájemně soupeřili Svobodní důstojníci, komunisté, baasisté a Strana nezávislosti.⁴⁸ Komunisté měli do roku 1963 v Iráku nejpočetnější stranickou základnu (25 000 aktivních členů), byli ale po převratu v roce 1963 likvidováni iráckou odnoží strany Baas.⁴⁹ Právě na přelomu 50. a 60. let docházelo k nejintenzivnějšímu pronásledování arabských komunistů v Egyptě a Sýrii, kde byli považováni za největší hrozbu pro oficiální politické kruhy. V Sýrii byl v roce 1958 umučen generální tajemník libanonské komunistické strany.⁵⁰ Právě v Sýrii vznikl už ve 40. letech další činitel socialistické politiky v regionu a tím byla Socialistická strana arabské obrody al-Ba'ath v českém přepisu známa jako Baas.⁵¹ Ta se v poválečné době prosadila především v Sýrii a Iráku, ačkoliv právě v těchto dvou případech byla ve znepráteleném vztahu. V Sýrii měla strana příznivce především mezi mladou levicí, která profitovala z přílivu venkovské chudiny do měst. Ta byla silná na školách a mezi důstojníky z muslimských sekt.⁵² V Iráku naopak vycházela její podpora z tzv. sunnitského trojúhelníku, v předměstích velkých měst, ale neměla tak pevnou organizační strukturu jako její syrská verze.⁵³ Jemen byl od roku 1963 rozdělen občanskou válkou, do které významně zasáhl Egypt. V severoafrickém regionu byl Alžír zaneprázdněn bojem s Francií a Libye se na poli mezinárodní politiky začala prosazovat až s nástupem Muammara Kaddáfího v roce 1969.

Vedle dominantní egyptské politiky a vztahy arabských komunistů s baasisty a nacionalisty byla dalším důležitým faktorem existence Izraele a následně zvolený postoj vůči němu. Arabsko-izraelské konflikty významně ovlivnily myšlenkový vývoj arabské společnosti. Existence palestinských uprchlických táborů v Libanonu, Jordánsku a Sýrii měla vliv i na vnitřní vývoj těchto států. Současně se protiizraelská a protisionistická rétorika stala přirozeným argumentačním arzenálem arabských politiků.

⁴⁸Eduard Gombár, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, str. 590.

⁴⁹Karel Durman, *Popely ještě žhavé II.*, Praha 2009, str. 67.

⁵⁰Eduard Gombár, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, str. 590.

⁵¹Baas používá motto: "*Jednota, svoboda, socialismus.*" *Jednota* symbolizuje sjednocení všech Arabů, *svoboda* odkazuje na nezávislost a *socialismem* je myšlena idea arabského socialismu, nikoliv však marxismu.

⁵² Karel Durman, *Popely ještě žhavé II.*, Praha 2009, str. 67.

⁵³ Tamtéž.

4. Arabové a Československo

Česká společnost si jistě do dvacátého století přinesla již několik staletí vyčpělý obraz Turka. Ačkoliv nebyla v porovnání se sousedním Slovenskem a Rakouskem s tureckými nájezdy přímo konfrontována, patřil tento stereotyp k rakousko-uherské „výbavě“. Orient v českém prostředí nejčastěji zhmotňovala Osmanská říše. Ta ve středoevropských představách reprezentovala i islám. Vnímání celého blízkovýchodního regionu včetně pojmu Arab se tak odvíjelo od stereotypních postav Turků a náboženských kategorií. Následné představy pak byly ovlivněny zaprvé strachem z neznámého, plynoucího z minulých náboženských konfrontací, zadruhé idealizováním exotičnosti a krás vzdálených míst. Jistá míra kulturního konservativismu, který se někteří autoři nebojí přímo nazvat „*klasickým českým provincialismem*“⁵⁴, plyne jistě z geografické polohy ve vnitrozemí a absence dějin spjatých s mořem. Ale ani absence mořské cesty nebo přímé hranice s muslimským územím neznamená nepřítomnost hospodářských a kulturních styků. V československém případě je umožnilo zvětšující se měřítko moderní doby.

Na počátku dvacátého století se v české publicistice a literatuře setkáváme s romantickým orientalismem, ovlivněným didaktickou činností českých islamologů a cestopisnými díly. Mezi ty nejznámější patří především práce Aloise Musila. Tento *český Lawrence z Arábie* významně podpořil československé povědomí o Blízkém východě a také stál u zrodu pražského Orientálního ústavu. Jeho cestopisy z počátku 20. století se výrazně liší od prací stejného zaměření z 19. století. V těch se setkáváme s pouhým povrchním zájmem o islám jako takový bez důkladné snahy poznat jeho kulturní základy, plynoucí čistě z kulturně zděděného nezájmu a nedůvěry.⁵⁵ V rámci euforie ze vzniku tzv. První republiky se mnoho Čechoslováků snadno ztotožnilo s příběhy Arabů bojujících za osvobození z turecké a koloniální správy. O žádném vyhraněném oficiálním vztahu k blízkovýchodnímu regionu ale nemůžeme hovořit. V Praze sice existovala od roku 1934 Muslimská náboženská obec, která zajisté propagovala islámskou kulturu. Nebyli v ní Arabové, ale jihoslovanští muslimové. Během druhé světové války se zdiskreditovala

⁵⁴Miloš Mendel, Bronislav Ostřanský, Tomáš Rataj, *Islám v srdci Evropy: vliv islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007, str. 136.

⁵⁵Petr Pabian, *Islam in Czech Travel Literature of the Nineteenth Century*, In: “We“&”Others“ : modern European societies in search for identity: studies in comparative history, Praha 2004. str. 203.

protižidovskými výpady a svoji činnost po válce neobnovila.⁵⁶

Z hlediska hospodářských a diplomatických kontaktů navázalo meziválečné Československo styky s většinou států i závislých území Blízkého východu, kde především hledalo exportní odbytí. Nejlepší vztahy byly udržovány s Egyptem, jehož nezávislost Československo uznalo již v roce 1922. Zde se také realizovaly zásadní zakázky, jako např. odvodňovací práce Škodových závodů nebo dodávky pro egyptské železnice.⁵⁷ Nezbytné je zmínit i obchod se zbraněmi, tedy jejich vývoz do arabských zemí. Např. v polovině třicátých let dodala Zbrojovka Brno irácké armádě 20 000 pušek a necelých tisíc kulometů.⁵⁸ Z francouzských území byly nejdůležitější styky s Marokem a Sýrií, do nichž se vyvážely stroje, spotřební zboží a cukr.⁵⁹ Z konzulátů v Egyptě (založen 1920), Palestině (1926), Alžírsku (1925), Maroku (1927), Tunisku (1925), Libanonu (1926), Iráku (1930) a Sýrii (1926) pokračovaly po 2. světové válce v činnosti pouze konzuláty v Egyptě a Sýrii.⁶⁰ Z podoby společensko-kulturního prostředí 20. a 30. let lze konstatovat, že Praha patřila k evropským městům těšícím se pověsti tolerantních kosmopolitních metropolí, ačkoliv k renomé Paříže měla jistě daleko. Společnost vnímala africký a arabský region především z čtení a filmové tvorby, což platí jak pro meziválečné období, tak i v pozdější době.⁶¹ Vzhledem k okolnostem politického vývoje země po druhé světové válce dochází ke značné změně. Československá republika se stává součástí tzv. socialistického tábora. V rozděleném světě si obyvatelé zainteresovaných zemí jistě uvědomují svoji náležitost k větším celkům. Oficiálním trendem je vytvořit pouto příbuznosti mezi všemi socialistickými zeměmi v duchu internacionální komunistické ideologie, a to včetně těch neevropských. V prvních letech se jedná především o země Dálného východu, od začátku šedesátých let i státy Blízkého východu, Afriky a Latinské Ameriky. Na úrovni veřejně

⁵⁶Miloš Mendel, Bronislav Ostránský, Tomáš Rataj, *Islám v srdci Evropy: vliv islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007.

⁵⁷Petr Zídek, Karel Seiber, *Československo a Blízký východ v letech 1948-1989*, Praha 2009, str. 51.

⁵⁸Tamtéž, str. 91.

⁵⁹Tamtéž, str. 272.

⁶⁰Petr Zídek, Karel Seiber, *Československo a Blízký východ v letech 1948-1989*, Praha 2009, str. 15.

⁶¹ Vliv populární kultury na utváření stereotypních obrazů např. cizinců se umocnil s technologickým rozmachem vizuálních médií. Ve filmové tvorbě nalezneme mnoho příkladů stylizace postav do podob kopírujících obecně vnímaný obraz. Dodnes nalezneme v českých médiích při prezentaci blízkovýchodní tematiky zatíženost negativními stereotypy. Tyto generalizující představy o „islámském světě“ svědčí o přežívajícím strachu euro-americké společnosti a vnímání „jiného“ jako hrozby. Miloš Toušek, *Islam and the “Islamic“ in the Weekly Magazine Respekt in the 1990s*, In: *“We“&”Others“: modern European societies in search for identity: studies in comparative history*, Praha 2004, str. 210.

proklamované zahraniční politiky vznikají vlivem nové politické situace nová přátelství s tzv. pokrokovými režimy.⁶² Do jaké míry ovlivňovalo toto rozšířené měřítko vnímání cizinců v československém prostředí, je diskutabilní stejně jako vliv propagandy samotné.⁶³ Sblížení arabských států se Sovětským svazem se na první pohled zdá paradoxem z hlediska dominantního postavení náboženství v blízkovýchodní společnosti. Marxisticko-leninská ideologie je založená na odmítnutí jakéhokoliv náboženství jako charakteristického rysu *starého režimu*. Ze strany SSSR ale nebyl islám vnímán jako konfrontační, byl naopak nahlížen jako náboženství neodvratně odcházející z politické scény, načež se islámskou kartou příliš nehrálo.⁶⁴ Konkrétně v českém prostředí se náboženská averze vůči islámu systémově nepěstovala. V jiných částech východního bloku ale náboženská problematika ovlivňovala vnitřní státní politiku a stala se předmětem společenských sporů. Lze například zmínit bývalé republiky Sovětského svazu nebo Bulharsko.⁶⁵ O tom také svědčí fakt, že v archivních pramenech československého ministerstva vnitra z 60. let najdeme mnoho žádostí od bulharské strany o posudky na dříve v naší zemi působící arabské diplomaty či studenty, a je evidentní, že o ně bulharská tajná policie projevovala zvýšený zájem.⁶⁶

Z hlediska československo-arabských vztahů po druhé světové válce lze rozdělit arabský region do tří skupin podle zahraničně-politické orientace a ideologické orientace vládnoucích elit. Zaprvé to byly konzervativní arabské státy, kde se modernizační snahy nepodařilo prosadit kvůli vlivu náboženství a to směřů jako např. wahhábismus, který ze své podstaty bránil bližšímu kulturnímu dialogu s evropskými zeměmi včetně zemí tzv. východního bloku.⁶⁷ Jejich vládnoucí elity se ale hospodářsky spojily s americkým trhem,

⁶² Sémantický rozměr slova pokrok má v komunistické propagandě důležité místo. Má navozovat pocit dynamičnosti a pozitivního posunu vpřed. Pokrok je opakem zpátečnictví a činí si právo na dějinnou pravdu ve spojení se silnou materiální konotací. K tajům komunistické propagandy více Vladimír Macura, *Šťastný věk*, Praha, 2008.

⁶³ V současném historiografickém diskurzu lze nalézt práce, které se spíše kloní ke snaze nebagatelizovat vliv komunistické ideologie na každodenní život a působení specifického užití jazyka v propagandistických textech na jednotlivce. Sémantický rozbor přináší např. práce Petra Fidelia, *Řeč komunistické moci*, Praha, 1998, nebo práce o významu komunistického jazyka pro hodnotovou orientaci obyvatel v období tzv. normalizace Michal Pullmann, *Konec experimentu*, Praha 2011.

⁶⁴ Miloš Mendel, Bronislav Ostřanský, Tomáš Rataj, *Islám v srdci Evropy: vliv islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007., str. 132.

⁶⁵ Tamtéž, str. 138.

⁶⁶ Archiv bezpečnostních složek, fond Federálního ministerstva vnitra, Odbor pro mezinárodní styky.

⁶⁷ Wahhábisté jsou stoupenci islámského hnutí založeného v Arábii v 18. stol. Muhammadem Ibn Abdal-Wahhábem. Prosazují návrat k islámu očištěnému od pozdějších příměsí, zvláště kultu světců. Svými idejemi a puritánstvím předjímali pozdější reformismus a islámský fundamentalismus. Hnutí wahhábistů získalo

od kterého kupovaly především zbraně a prodávaly mu ropu. Československo s těmito státy, kam patří Saúdská Arábie, ale i Omán, Bahrajn, Katar a Spojené arabské emiráty, nenavázalo formální diplomatické styky.⁶⁸ Dále zde byla nesourodá skupina zemí profilujících se prozápadně, ačkoliv s Československem a dalším socialistickými zeměmi tu a tam uzavíraly obchodní smlouvy. Sem bychom zařadili Jordánsko, Maroko, Kuvajt, Libye (za krále Idrise), Tunisko a Libanon (kde byla situace komplikována opakovanými občanskými válkami a přítomností velkého počtu palestinských uprchlíků). Zbývají arabské nacionalistické republiky, které budou z hlediska styků s Československem nejdůležitější, a to Alžírsko, Sýrie, Egypt, Irák, Libye po roce 1969 a Jemen. Jižní část Jemenu, která se jako jediná z arabských zemí hlásila od roku 1967 otevřeně k vědeckému socialismu pod názvem Jemenská lidová republika, nenavázala do konce šedesátých let s Československem téměř žádný kontakt.⁶⁹

Hospodářské kontakty, navázané již v meziválečném období, se postupně znovu rozvinuly i po 2. světové válce. Již v letech 1946-1947 byly do Egypta, s nímž mělo Československo z blízkovýchodních států nejsilnější tradici dobrých vztahů, vyvezeny zbraně za celkem 368 milionů korun.⁷⁰ Vztahy výrazně ochladly po československých dodávkách zbraní nově vzniklému státu Izrael. To vedlo i k jistému zdiskreditování arabských komunistických stran. V těchto zemích panoval velmi proměnlivý postoj k místním komunistům, kteří byli často pronásledováni. Internacionální charakter komunismu vedl arabské vlády k podezřívavosti a ztotožnění komunistů se sionisty.⁷¹ Tyto proměnlivé politické vztahy se ale výrazně nepodepisovaly na vzájemných obchodních stycích. Mimo zmíněné období první izraelsko-arabské války v letech 1948-1949, se od poloviny padesátých let množily obchodní smlouvy nezávisle na vztahu arabských vlád k místním komunistům a ke komunismu jako ideologii obecně. Vývoz zbraní byl do kapitalistických zemí zakázán, ale do *revolučně demokratických zemí* třetího světa formální překážka neexistovala. Jednou z nejvýznamnějších dohod, která sloužila jako model k pozdějším obdobím, patří československo-egyptská smlouva o dodávkách zbraní v roce

podporu dynastie Saúdů a jejich učení se stalo doktrínou Saúdské Arábie.

⁶⁸Petr Zídek, Karel Seiber, Československo a Blízký východ v letech 1948-1989, Praha 2009, str. 19.

⁶⁹Tamtéž, str. 164.

⁷⁰Tamtéž, str. 51.

⁷¹Tareq Y. Ismael, The Communist movement in Egypt 1920-1988, New York, 1990, str. 68.

1955.⁷² Právě v roce 1955 se Sovětský svaz z hlediska své zahraniční politiky „probudil“ a začal se aktivně zajímat o arabské státy. Od tohoto roku se začal odvíjet klasický model sovětských vztahů s arabsko-africkým světem.⁷³ Tento vztah ale nezůstal stejný a v následujících desetiletích docházelo k vystřízlivění ze strany východního bloku. Šlo především o poznání, že podpora zbraněmi a penězi neznamená automaticky arabské protislužby a že celý region je velmi nestálý. Vláda se v jednotlivých zemích může změnit přes noc, aniž by to Sovětský svaz mohl jakkoli ovlivnit.⁷⁴ Nevypočitatelnost a nespolehlivost ale vyvažovala pověst ochránce, která v rámci probíhající studené války znamenala pro východní blok mnoho. Při krizích se totiž hněv arabských států obracel na západní Evropu a na Ameriku. Sovětský svaz odmítal postavení „dojné krávy“ a kromě Egypta, se kterým udržoval nadstandartní vztahy, zpřísnil odpouštění dluhů za zbrojní dodávky.⁷⁵

Součástí dohod o prodeji zbraní bylo většinou i vyslání československých vojenských odborníků do dané země a současně výcvik arabských vojáků v Československu. Šlo o dvouleté specializační studium na Vojenské technické akademii Antonína Zápotockého v Brně. V roce 1956 působilo v Egyptě 127 československých instruktorů, sovětských vojenských odborníků ve stejném roce bylo 215. V roce 1958 byla dokonce československou stranou zřízena Vojenská technická akademie v Káhiře.⁷⁶ Zbrojní dodávky byly bez pochyb nejdůležitějším vývozním artiklem, ne však jediným. Dalším významnou aktivitou bylo budování celých továren včetně školení odborníků. V očích státu se jednalo o prestižní záležitost, které se účastnili i političtí pracovníci. V letech 1955-1960 byly v Sýrii vybudovány dva cukrovarny a továrna na obuv, v roce 1957 byla v Homsu vybudována ropná rafinérie, v roce 1959-1960 bylo do Iráku dodáno strojní zařízení pro obuvnický závod v Kufě.⁷⁷ Do arabských států se vyváželo i drobné spotřební zboží a dováželo se např. ovoce, fosfáty, bavlna.⁷⁸ Další formou navazování obchodních

⁷²Petr Zídek, Karel Seiber, Československo a Blízký východ v letech 1948-1989, Praha 2009, str. 55.

⁷³ Karel Durman, Popely ještě žhavé I., Praha 2004, str. 397.

⁷⁴ Karel Durman, Popely ještě žhavé II., Praha 2009, str. 64.

⁷⁵ Ve druhé polovině 60. let Sovětský svaz odmítl žádost Sýrie o úlevy v placení a Alžír byl odbyt se svoji stížností na sovětský dumping zemního plynu při jeho exportu do Itálie. Dojem arabských elit z kremelského internacionalismu byl pak rozporuplný. Karel Durman, Popely ještě žhavé II., Praha 2009, str. 65.

⁷⁶Petr Zídek, Karel Seiber, Československo a Blízký východ v letech 1948-1989, Praha 2009, str. 67.

⁷⁷Tamtéž, str. 93.

⁷⁸Zbraně byly často spláceny kombinací úvěru a komoditami. Načas se Praha dokonce stala největším dovozcem egyptské bavlny, kterou pak reexportovala do jiných států. Petr Zídek, Karel Seiber,

kontaktů byla i účast na mezinárodních veletrzích konaných přímo v arabských zemích. Na veletrzích v arabských zemích ale československé spotřební zboží v některých případech narazilo na možnosti své konkurenceschopnosti. Šlo především o luxusnější komodity jako textil, oblečení, šperky, keramika a broušené sklo. Nalezneme ale i kritickou zmínkou o nabídce pouze jednoho typu jízdních kol a špatné podceněné propagaci na veletrhu v Damašku v roce 1955.⁷⁹

Význam hospodářských styků je nepopíratelný, nešlo ale o oblast jedinou. Československá strana velmi usilovala i o rozvoj kulturní a osvětové spolupráce. Arabské země uzavíraly kulturní dohody nejprve se Sovětským svazem a poté s jeho spojenci. Sýrie například do roku 1957 sjednala kulturní dohody se SSSR, Čínou a NDR, současně připravovala jejich uzavření s ČSR, Bulharskem a Rumunskem.⁸⁰ Součástí těchto dohod byly vzájemné návštěvy uměleckých skupin, pořádání výstav (např. výstava fotografií o životě sovětských studentů) nebo sportovní utkání národních týmů. Z československé strany obvykle padlo pozvání na Mezinárodní filmový festival v Karlových Varech a na Pražské jaro. Tradičně největší úspěch slavila fotbalová utkání. Československý velvyslanec ve zprávě z roku 1957 zmiňuje velký úspěch utkání Dukly s vojenským mužstvem v Damašku a Alepu.⁸¹ Tato fotbalová utkání byla ze všech výše jmenovaných aktivit nejméně zpolitizovanou událostí, které se současně účastnily i chudší vrstvy arabského obyvatelstva. Čs. velvyslanec v Bejrútu navrhuje Praze v roce 1958 další vyslání fotbalového mužstva. Libanonská vláda totiž fotbal pro jeho popularnost štedře financovala.⁸²

Mezinárodní kulturní festivaly a sdružování v mezinárodních studentských spolcích mělo napomáhat i ideologickému sblížení. Ve zprávě o mezinárodní propagaci Československa v zahraničí je zmíněno, že jen za rok 1964 přijal Československý svaz mládeže 331 delegací, z čehož 130 bylo z rozvojových zemí.⁸³ ČSM kladl velmi aktivní důraz na svoji propagaci. Vedle pořádání a účasti na festivalech zde působila i forma

Československo a Blízký východ v letech 1948-1989, Praha 2009, str. 63.

⁷⁹AMZV, Sýrie TO-T 1955-1959, kr. 1, 116/215 obal 4, Hodnocení čs. účasti Damašek 14. prosince 1955.

⁸⁰AMZV, Sýrie TO-T 1955-1959, kr. 1, 116/215 obal 8, Kulturní zpráva Damašek 27. května 1957.

⁸¹Poněkud komicky zní zmínka o bulharských cyklistech, kteří se po mezinárodním závodě v Egyptě zastavili v Sýrii a spřátelili se s cyklisty syrskými. Tamtéž.

⁸²AMZV, Libanon TO-T, 1955-1959, kr. 1, obal 3, Návrh kulturních styků Bejrút 15. září 1958.

⁸³NA, fond Československého svazu mládeže-ústřední výbor, Praha, karton 1580, Propagační činnost, 1964.

materiální pomoci a poskytování stipendií pro studenty z pokrokových zemí. Účast v mírovém hnutí byla v arabských zemích mezi mládeží z určitého prostředí velmi populární. ČSM podporoval tuto odezvu i vydáváním časopisů a brožur v cizích jazycích. S úmyslem se prosadit v koloniálních a postkoloniálních zemích se netajil Mezinárodní svaz studentstva se sídlem v Praze, který vedle Světového festivalu mládeže a studentstva pořádal řadu sportovních a výměnných akcí. Ve své zprávě v roce 1952 zmiňuje silnou členskou organizaci v Iráku, Egyptě, Sýrii a Libanonu s dodatkem, že plánuje účast na mírové konferenci zemí Středního východu.⁸⁴

Motivací byla především propagace Československa a současné zpětné posilování ekonomického vlivu. Při vzájemných návštěvách vládních delegací se projevovala kulturní odlišnost obou stran. Arabská strana byla často zaskočena diplomatickou nemotorností československé strany, naopak v arabských zemích bila do očí sociální nerovnost ve společnosti. Při bilancování návštěvy syrských poslanců v roce 1955 se objevilo několik zanedbaných organizačních momentů. Doprava poslanců autokary musela být nahrazena osobními automobily. Jídlo ve filmovém klubu v Panské ulici v Praze bylo *nižší kvality*. Promítaný loutkový film „Dobrý voják Švejk“ byl *pro nepochopení v polovině přerušen*. Ubytování v Karlových Varech v hotelu „Otava“ bylo *druhořadé* a poslancům byly nabídnuty pokoje po dvou, což vyvolalo *velký odpor a odmítnutí*. Ve vestibulu hotelu Alcron chyběl znak Sýrie, zato tam byl izraelský. Delegace poprosila organizátory o zakoupení věnce do mauzolea, jehož proplacení později odmítla.⁸⁵

Z dochovaných zpráv o programech návštěv můžeme vcelku úspěšně rekonstruovat jejich průběh a snáze pochopit obrázek, který si arabská delegace o československých poměrech utvořila. V syrském časopise dokonce vyšel v roce 1957 článek o návštěvě syrské kulturní delegace, který napsal jeden z jejích účastníků. Článek nelze brát objektivně z hlediska politických poměrů, šlo totiž o reakci na předešlé zprávy o nespokojenosti syrských studentů v ČSR, která měla vyznít jednoznačně v československý prospěch. Podle popisu krajiny a dalších prostorových vjemů ale vidíme, co syrského delegáta nejvíce zaujalo. Vedle sněhu v Karlových Varech, což zajisté splňuje všechna předpokládaná klišé, jsou to fotografie a sochy Stalina. To ho zaráží z důvodu již probíhající destalinizace. Úsměvně vyzní reakce člena školského odboru NV na pochvalu oběda, který syrský delegát, pravděpodobně ve snaze zapůsobit, nazval aristokratickým.

⁸⁴NAČR, ÚV KSČ 100/3, sv. 13, a. j. 39, MSS, Praha 24. 11. 1952

⁸⁵AMZV, TO-T Sýrie 1955-1959, k. 2, 116/112, obal 5, Zpráva o pobytu syrské delegace 26. srpna 1955.

Odpovědí bylo, že je veskrze demokratický.⁸⁶ Při krátkých návštěvách byla vedle Karlových Varů neodmyslitelná prohlídka historického centra Prahy a mauzolea na Vítkově. Častou byla návštěva plzeňské Škodovky (tehdy závodů V. I. Lenina) a pivovaru, elektrárny na Slapech, vybraného JZD a památníku v Lidicích. Zarážející může být zmínka o účasti syrské delegace na mši v chrámu sv. Víta, která byla naplánovaná pro vyvrácení obav z pronásledování náboženství v ČSR.⁸⁷

Navázání kontaktů bylo iniciováno stranickými a vládními směrnicemi, které vyzývaly ke strategickému sblížení s arabskými státy. To je například evidentní ze zprávy Československého výboru pro rozhlas a televizi o vzájemných návštěvách rozhlasových pracovníků.⁸⁸ Dokládá návštěvu československých redaktorů v Sýrii, Egyptě, Iráku, Libanonu a Súdánu a naopak přítomnost pracovníků rozhlasu ze Sjednocené arabské republiky v ČSR. Ve zprávě je zmíněno arabské vysílání v Československém rozhlase v souvislosti se zásilkou arabské hudby. Pravděpodobně šlo o pokračování spolupráce navázané po prodeji vysílacích zařízení Egyptu v roce 1957. Součástí této smlouvy byl i článek o umožnění vzájemných studijních cest.⁸⁹ Následovala návštěva několika egyptských rozhlasových pracovníků. V dubnu 1957 přiletěla tříčlenná delegace, o jejíž návštěvě byla odvysílána zpráva v televizním zpravodajství.⁹⁰ Ubytování většinou hradila hostitelská země, což mohlo vést k nepříjemnému bilancování závěrečných výloh. Například návštěva designového ředitele egyptské televize obnášela mimo prohlídky Prahy a televizních a rozhlasových studií v Bratislavě a Ostravě ještě návštěvu hradu Karlštejn, Mariánských Lázní, karlovarského filmového festivalu, tři dny ve Vysokých Tatrách a Ministerstvo školství a kultury mu hradilo i letenku pro návštěvu Berlína.⁹¹

O zahraniční styky s arabskými státy se staralo hned několik oficiálních institucí. Z výše zmíněných aktivit vyplývá, že šlo o Ministerstvo zahraničních věcí, Ministerstvo školství a kultury, Ministerstvo zahraničního obchodu, Československý svaz mládeže a Československou společnost pro mezinárodní styky. Posledně jmenovaná ČSMS

⁸⁶AMZV, TO-O Sýrie 1956-1957, k. 1, 116/38 č. 26, Damašek, 27. června 1957.

⁸⁷AMZV TO-T Sýrie 1955-1959, k. 2, 116/112, obal 5, Zpráva o pobytu syrské delegace v ČSR Praha 15. září 1955

⁸⁸AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 277/378, Praha 17. listopadu 1959.

⁸⁹AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 277/378, Praha 7. března 1957.

⁹⁰AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 277/378, Praha 26. dubna 1957.

⁹¹AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 277/378, Praha 9. října 1957.

organizovala spolky přátel ČSSR, které působily v zahraničí především formou kulturní osvěty. V arabských zemích měly přerušovanou existenci vzhledem k proměnlivému vztahu ke komunistické ideologii a strachu z podpory místních komunistů.⁹² Nejrozvinutější kulturní styky byly bezesporu s Egyptem, a to i přes ambivalentní vztah k arabským komunistickým stranám. Nesporným úspěchem bylo založení Československého egyptologického ústavu v roce 1958 v Káhiře s povolením provádět v zemi archeologický výzkum. Takové privilegium by nebylo možné bez předchozí významné hospodářské spolupráce obou zemí.⁹³

Problematika arabských komunistických stran je tématem komplikovaným a s obtížným přístupem k použitelné odborné literatuře v českém prostředí. Jejich existence ale hrála po druhé světové válce v domácí politice významnou roli. Nejintenzivnější styky udržovala ČSR s Komunistickou stranou Sýrie a Libanonu (KSSL), Alžíru a egyptskými stranami. V Egyptě byla situace nepřehledná kvůli existenci několika levicových stran. Vedle Komunistické strany Egypta šlo o Sjednocenou komunistickou stranu Egypta a Revoluční stranu dělníků a rolníků. Strany se lišily mírou inspirace sovětskou ideologií a ochotou spolupráce s egyptskou vládou. Kontakty těchto stran s evropskými socialistickými státy patří do zajímavé kapitoly komunistického hnutí ve 20. století. V Praze našlo útočiště několik arabských komunistů. Někteří Československem pouze projížděli při svých agitačních cestách končících většinou v Moskvě, část zde ale zůstala po zbytek svého života. Vedle azylu bylo Československo i častým místem léčebného pobytu pro členy arabských komunistických stran a jejich rodiny.⁹⁴ Žádosti o léčení byly někdy doprovázeny i požadavkem o hrazení letenky a financování pobytu pro rodinné příslušníky, kteří jedince doprovázeli. V Praze se také konaly jejich stranické porady. V roce 1959 se konala v Praze schůzka KS Alžíru, Maroka a Tunisu, jejíž výsledné prohlášení bylo otištěno v československém tisku. Vyličení situace alžírské společnosti a konflikt s francouzskou správou měla tak velkou odezvu mezi československými čtenáři, že na ni muselo reagovat mezinárodní oddělení ÚV KSČ oficiálním prohlášením, které dementovalo nábor dobrovolníků.⁹⁵ Péče o arabskou komunistickou emigraci znamenala nemalou finanční zátěž pro hostitelskou zemi. Ubytování byli většinou v hotelu Praha nebo

⁹²NAČR, fond mezinárodního odboru ČSM, kr. 1580-2, Zpráva o IV. Valném shromáždění ČSMS, 29. 11. 1966.

⁹³Petr Zídek, Karel Seiber, Československo a Blízký východ v letech 1948-1989, Praha 2009, str. 65.

⁹⁴Např. žádost o léčení syna člena politbyra Komunistické strany Alžíru, který trpěl bahenní zimnicí. NA, KSČ-Ústřední výbor 1945-1989, Praha mezinárodní oddělení, svazek 25, a.j. 86, Alžír, Praha 29. srpna 1952

⁹⁵NA, KSČ-Ústřední výbor 1945-1989, Praha mezinárodní oddělení, svazek 25, a.j. 86, Alžír, 14.8. 1959

Alcron a dostávali kapesné 300Kčs měsíčně na osobu. Představovala také riziko pro zahraniční politiku a často dostávala čs. diplomacii do nepříjemných situací. Politický rozměr vzniklých rozepří ale nikdy nezpůsobil přerušení hospodářských kontaktů. Blízkovýchodní země zůstávaly přes všechny jejich výtky k československé podpoře arabského komunistického hnutí dlužníky za velké zbrojní a materiální dodávky.

5. Vysoké školy v Československu v 50. a 60. letech 20. století

K tématu vysokoškolských studentů arabského původu v 50. a 60. letech 20. století si nejprve osvětleme samotný institucionální vývoj univerzit. Přiblížíme tím podobu škol, na kterých zde cizinci studovali. V následujících dvou krátkých podkapitolách bych ráda představila změny, kterými prošlo terciální školství po roce 1948. Změny ale probíhaly už od konce druhé světové války a rok 1948 neznamenal okamžitý radikální předěl. Zaprvé vyšly vysoké školy z německé protektorátní správy značně poznamenané a zadruhé byl postoj komunistické strany ke studentskému elementu nejednoznačný. Podle negativních reakcí komunistů na studentské demonstrace na přelomu let 1945 a 1946 lze vyvozovat jejich hlubokou nedůvěru k vysokoškolskému prostředí.⁹⁶ Současně ale musíme dodat, že právě v nemalé části studentů našel nový režim svoji oporu.

V obecné rovině lze zjednodušeně konstatovat, že vysoké školy se po roce 1948 přizpůsobily novým politickým poměrům jako všechny ostatní veřejné instituce. Vysokoškolský systém prodělal vlivem komunistických reforem řadu zásadních změn. Vedle vzdělávání odborníků v rozličných oborech jim přibyla potřeba se ideologicky adaptovat a zahrnout výuku marxismu-leninismu do svých osnov. Součástí těchto změn ve sledovaném období budou i nově vzniklé univerzity a fakulty. První dvě desetiletí po nástupu komunismu se navzájem lišila nejen podobou zaváděných změn, ale i společenským klimatem. Ten nepochybně ovlivňoval i atmosféru vysokoškolského života. Pro období od roku 1948 do poloviny padesátých let je charakteristické vyzdvihování tzv. revolučního mládí.⁹⁷ Podle dobové propagandy se důraz kladl především na nejmladší školní věk, ale kolektivní angažovanost se nevyhnula žádné oblasti veřejného života. Školství zaujímalo výsadní roli především z hlediska kulturně-propagační politiky. To zasáhlo i vysoké školy, navzdory specifické akademické svobodě nabyté mnohaletou tradicí. Na Univerzitě Karlově byly například od roku 1948 na všech fakultách organizace KSČ, do kterých vstupovali pedagogové i studenti. Do roku 1953 fungoval i Vysokoškolský výbor KSČ, který byl na UK nahrazen celozávodním výborem KSČ.⁹⁸ Od

⁹⁶Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 81.

⁹⁷ K symbolice revoluce a významu mládí v dobové komunistické propagandě viz Vladimír Macura, Šťastný věk, Praha, 2008.

⁹⁸Jan Havránek, Zdeněk Pousta, Dějiny Univerzity Karlovy IV, Praha 1998, str. 308.

druhé poloviny 60. let jsme ale svědky měnící se společenskou atmosférou, která se odráží v postojích mladých lidí, jejich trávení volného času, ale i návratem některých dříve vyloučených pedagogů na vysoké školy.

Otevřela bych i problematiku zahraničních studentů, mezi nimiž pochopitelně nebyli pouze Arabové. Od poloviny 50. let se v Československu zvětšovala skupina studentů z tzv. zemí přednostního zájmu.⁹⁹ Ti od počátku 60. let tvořili početně dominantní část zahraničních studentů podléhajících zvláštním privilegiím. Ačkoliv máme zájem především o podobu pražských univerzit, nelze ignorovat tzv. regionalizaci vysokých škol a další trendy vysokoškolského vývoje. Ty ovlivnily podobu oborů a lokalit, kde následně arabští studenti pobývali. Hlavní důraz ale bude kladen na české prostředí a úlohu Prahy.

5.1. Vývoj československé vysokoškolské politiky po roce 1948

Již před únorem 1948 se setkáme s požadavky po „demokratizaci“ vysokých škol, který byl chápán především třídně.¹⁰⁰ Z praktického hlediska lze trendy poválečného vývoje charakterizovat několika znaky. Zaprvé šlo o rozšířenou snahu zakládat nové vysoké školy a restrukturalizovat ty stávající, včetně změn na kompetentním ministerstvu. Dále se změnila i požadavky přijímacího řízení. Byl usnadněn přístup pro osoby bez maturity a vytvořeny nové formy studia pro pracující.¹⁰¹ Šlo především o zkrácené formy studia pro „politicky vyspělé“ nebo o umožnění dálkového studia pro všechny obory Karlovy Univerzity mimo medicínu.¹⁰² Při akčních výborech Národní fronty byly od roku 1948 zřízeny zápisové komise, které dbaly na kádrové složení posluchačů. V jejich pravomoci bylo odeprít zápis do prvního ročníku těm, kteří údajně zastávali „protistátní postoj“. Od roku 1951 byla úloha selekce přenesena na střední školy, která problémové uchazeče jednoduše ke studiu nedoporučila. Politickým prověrkám sloužilo i přešetření

⁹⁹ Mezi tyto země se v první polovině 60. letů počítaly Ghana, Mali, Tanganika, SAR, Sýrie, Irák, Indonésie, Laos, Kambodža, Barma, Brazílie, Bolívie a Mexiko. NA, fond Československý svaz mládeže-ústřední výbor, Praha, karton 1580, Propagace ČSSR v zahraničí.

¹⁰⁰Tamtéž, str. 11.

¹⁰¹Např. nechvalně známá Právnická škola pracujících, která byla zřízena při ministerstvu spravedlnosti. Současně na Právnické fakultě UK bylo v prvních letech komunistické vlády vyloučeno nejvíce studentů.

¹⁰²Jan Havránek, Zdeněk Pousta, Dějiny Univerzity Karlovy IV, Praha 1998, str. 299.

studijního prospěchu.¹⁰³ Vedle studentské čistky probíhala i čistka zaměstnanecká, tedy těch pedagogů, kteří neodpovídali politickým požadavkům. Do studijních plánů byly začleněny předměty marxistické filosofie, politické ekonomie a vědeckého socialismu. Ty měly napomáhat nově formulovanému úkolu vysokých škol podle Zákona o vysokých školách z roku 1950, tedy vychovávat vysoce kvalifikované pracovníky, věrné lidově demokratické republice a oddané myšlence socialismu.¹⁰⁴ Právě zákoník z roku 1950 je považován za zásadní přelom, který předznamenal vývoj vysokého školství až do roku 1989.¹⁰⁵ Podle sovětského vzoru byly zřízeny instituce kateder, které spadaly přímo pod Ministerstvo školství, věd a umění. To vydávalo i studijní a zkušební plány, řády a studijní osnovy.¹⁰⁶ Vysokoškolský zákon z roku 1950 zřizoval ke správě vysokých škol novou instituci Státní výbor pro vysoké školy. Šlo o koordinační sbor ministra školství, který fungoval především jako nástroj prosazování politické moci a vysokoškolských reforem.¹⁰⁷ Důraz byl kladen především na obory technického zaměření. Vzniklo šest nových vysokých technických škol (např. Vysoká škola chemická v Praze, Vysoká škola železniční v Praze, Vysoká škola strojní v Ostravě, Vysoká škola strojní a elektrotechnická v Plzni...) Nově byly zřízeny i Vysoká škola stranická při Ústředním výboru Komunistické strany Československa (1953) a Vysoká škola ruského jazyka v Praze (1952). Vysoká škola obchodní v Praze, založená v roce 1919, zažívala po roce 1948 složitý institucionální vývoj. Byla nejprve přejmenována na Vysokou školu věd hospodářských, ta ale ukončila činnost už v roce 1949. Posléze byla zřízena Vysoká škola politických a hospodářských věd, jejíž Hospodářská fakulta měla vychovávat komunistické kádry pro řízení hospodářství. V roce 1952 byla také zrušena a od 1. září 1953 zahájila činnost jako Vysoká škola ekonomická v Praze. Měla pět fakult: všeobecně ekonomická, výrobně ekonomická, vnitřního obchodu (brzy přejmenovaná na fakultu vnitřního a zahraničního obchodu), financí a úvěru a fakulta statistiky. Změnám se nevyhnula ani Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta byla rozdělena na fakultu filozoficko-historickou a fakultu filologickou.

¹⁰³Z pražských vysokých škol (Univerzita Karlova, České vysoké učení technické, Akademie múzických umění, Umělecko-průmyslová škola, Akademie výtvarných umění, Vysoká škola politická a sociální) bylo po odvolacím řízení výsledku studijní prověrky z let 1948/49 vyloučeno z politických důvodů celkem 592 osob. Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 99.

¹⁰⁴Jan Havránek, Zdeněk Pousta, Dějiny Univerzity Karlovy IV, Praha 1998, str. 300.

¹⁰⁵Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 4.

¹⁰⁶Tamtéž, str. 302.

¹⁰⁷Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 157.

Přírodovědecká fakulta se změnila na fakultu matematicko-fyzikální, biologickou a geologicko-geografickou. Lékařská fakulta UK byla také rozdělena na tři fakulty- všeobecného lékařství, dětského lékařství a lékařské fakulty hygienické. Nově byla založena fakulta technické a jaderné fyziky. Tyto změny se nevyhnuly ani mimopražskému vysokému školství, např. byla zrušena právnická fakulta na Masarykově univerzitě, stejně jako byla zrušena filozofická fakulta na Univerzitě Palackého.¹⁰⁸ Všechny tyto restrukturalizace proběhly v první polovině 50. let a často se nesly v duchu improvizace a nedomyšlenosti. Důkazem může být jejich relativně krátká životnost. Některé fakulty byly ještě v rámci 50. let zrušeny jako například Vysoká škola ruského jazyka a literatury v Praze (zrušena 1959), nebo přemístěny (Vysoká škola dopravní z Prahy do Žiliny). V roce 1961 byla v Praze založena Univerzita 17. listopadu, která byla primárně zaměřená na ideologické školení studentů z rozvojových zemí v tzv. širokoprofilových oborech, a která fungovala do roku 1974.¹⁰⁹ Vznikly také problémy se změnami doby vysokoškolského studia a se studijními plány. To vedlo k přípravám nového vysokoškolského zákona, který byl ovlivněn uvolněnější atmosférou šedesátých let a měl přinést návrat některých prvků akademické samosprávy. Byl přijat roku 1966. Po roce 1968 byly vysoké školy postiženy personálními čistkami a odlišným oficiálním kurzem oproti letům šedesátým. Místo terciálního vzdělání se důraz kladl na středoškolskou oblast jako dostatečnou kvalifikační přípravu na dělnické profese.¹¹⁰

5.2. Zahraniční studenti

Po roce 1948 se částečně změnila i skladba zahraničních studentů. Studenti ze západních zemí nevymizeli úplně, s postupem padesátých let ale začali dominovat studenti z tzv. lidově demokratických zemí, přičemž významně stoupl i počet studentů z rozvojových zemí. Z československé propagační brožury MSS vydané v roce 1949 v anglickém, francouzském a ruském jazyce rychle pochopíme podobu žádané sebe prezentace. V *Comment vivent et etudient les jeunes intellectuels* se na nás z fotografií usmívá skupina mladých lidí. Ve zjevně přátelské náladě zde vidíme všechny národnosti

¹⁰⁸ Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 204-205.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 222-224.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 323.

světa. V textu se dočteme, že v Praze lze potkat mladé studenty z Ekvádoru s kolegy z Indie, Bulhary s arabskými studenty, všichni společně prožívají svoje radosti.¹¹¹ Důraz na nadnárodní charakter socialismu a mírovou politiku prostupuje celou kapitolou o zahraničních studentech. Výstižná je i společná fotografie před Mezinárodním studentským sanatoriem Zdeňka Nejedlého v Třebotově, která má podle titulku vyjadřovat internacionální solidaritu pokrokové mládeže.¹¹² Právě během studia v Československu mělo dojít k pozitivnímu prezentování socialistické politiky a nalezneme doklady o snaze udržovat zpětnou vazbu i po návratu studentů domů.¹¹³ Na sklonku padesátých let studovalo celkem na vysokých školách v Československu 1 590 zahraničních studentů z 55 zemí.¹¹⁴ Ve školním roce 1953/54 překročil počet zahraničních studentů na Karlově Univerzitě stovku (101) a s každým rokem stoupal, v roce 1960/61 šlo o 380 studentů, s koncem šedesátých let v roce 1970/71 studovalo 459 cizinců.¹¹⁵ V roce 1960 bylo v Československu 760 studentů z tzv. málo vyvinutých zemí.¹¹⁶ To, že jsou v seznamu zmíněni i tři studenti z Velké Británie a pět z Japonska nás překvapí, jelikož bychom je mezi zeměmi z třetího světa nečekali.¹¹⁷ Početní převahu mají arabské země. Ze 760 studentů je jich 400 Arabů. Ze zbylých zemí nalezneme větší skupinu studentů z Indonésie (68), Súdánu (36), Íránu (31), Guinei (20), Toga (16), Italského Somálska (12) a Nigérie (10). Ze zbylých afrických a asijských zemí jednotlivé národnosti počtem nepřekročily deset studentů.¹¹⁸ Většina jich byla soustředěna na technických oborech a větší počet byl na lékařské fakultě. To přirozeně vycházelo z koncepce pomoci tzv. zaostalým zemím, tedy především vychovat nové technické odborníky. Vedle rozvojových zemí tvořili významnou část studenti z dalších komunistických zemí. Koncem 50. let tvořili největší skupiny studenti z Korejské lidově demokratické republiky (336) a z Bulharska (330).¹¹⁹ Poměr

¹¹¹Les étudiants en Tchécoslovaquie, Praha 1949, str. 164.

¹¹²Tamtéž, str. 167.

¹¹³K tomu více v části o absolventech.

¹¹⁴Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 349.

¹¹⁵Jan Havránek, Zdeněk Pousta, Dějiny Univerzity Karlovy IV, Praha 1998, str. 620.

¹¹⁶NA, fond KSČ-ÚV-100/3, Praha mezinárodní oddělení, svazek 13, ar. j. 39, Informace pro soudruha Hendrycha, 3. března 1960.

¹¹⁷V případě Velké Británie může jít o studenty z britských kolonií.

¹¹⁸NA, fond KSČ-ÚV-100/3, Praha mezinárodní oddělení, svazek 13, ar. j. 39., Informace pro soudruha Hendrycha, 3. března 1960.

¹¹⁹Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 349.

mezi oběma skupinami studentů, tedy mezi těmi z východního bloku a z rozvojových zemí, byl koncem 50. let shodný. S počátkem 60. let se ale poměr obrací ve prospěch studentů z málo vyspělých zemí Asie a Afriky. Šlo především o důsledek tlaku Sovětského svazu, který zdůrazňoval potřebu předstihnout západní země v poskytování vysokoškolského vzdělání neevropským zájemcům.¹²⁰ V roce 1963 studovalo v ČSSR už 3500 zahraničních posluchačů, z nichž 2183 bylo z rozvojových zemí. Rozdělení byli mezi Univerzitu 17. listopadu (657 osob), České vysoké učení technické (543), Univerzitu Karlovu (402), VŠE (304), Vysoké učení technické v Brně (150), Univerzitu Palackého v Olomouci (109), Slovenskou vysokou školu technickou (234) a Univerzitu Komenského v Bratislavě (172).¹²¹ Od poloviny 60. let vymizeli korejští studenti a zvyšuje se počet studentů z NDR a Polska, Vietnamu a Mongolska.

Ministerstvo školství a kultury vypisovalo každoročně určitý počet míst pro přijetí zahraničních studentů. Ten se řídil podle směrnic korigovaných ministerstvem školství, zahraničních věcí a zahraničního obchodu. Ty také sestavovaly dlouhodobý plán práce se zahraničními studenty. Vliv na konečný počet měla především vypsání stipendia a výsledek vyjednávání s konkrétní vládou. Pro stipendia existovalo několik zdrojů. Zaprvé šlo o ty zakotvené v mezistátních dohodách. V nich se československá vláda i vlády vysílajících zemí zavazovaly k poskytnutí určitého počtu míst. Další formou byla československá stipendia nabízena prostřednictvím OSN. Od roku 1960 šlo o 30 míst ročně. Takto Československo oslovovalo především ty země, se kterými nemělo navázané diplomatické vztahy. Dále se jednalo o stipendia Mezinárodního svazu studentstva. Ten umožňoval studium deseti osobám ročně. Na přelomu 50. a 60. let disponoval deseti stipendii i Československý svaz mládeže, který je nabízel prostřednictvím Světové federace demokratické mládeže.¹²² Poslední stipendijní akcí byla tzv. *akce 90*, kterou zaštiťovalo ministerstvo zahraničního obchodu.¹²³ Další možností bylo studium na vlastní náklady, které ale vyžadovalo předchozí doporučení zastupitelského úřadu.¹²⁴ Speciální formou stipendia byla podpora členů cizích komunistických stran, vyplácená ÚV KSČ.

¹²⁰ Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 353.

¹²¹ Tamtéž, str. 354.

¹²² Tamtéž, str. 351.

¹²³ NA, fond KSČ-ÚV-100/3, Praha mezinárodní oddělení, svazek 13, ar. j. 39., Informace pro soudruha Hendrycha, 3. března 1960.

¹²⁴ Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 351.

Zpráva Ministerstva školství a kultury z roku 1959 shrnuje výše zmíněné způsoby studia ve své úvodní deklaraci: „...zahraniční studenti jsou do ČSR přijímáni na základě kulturních dohod, pomoci socialistickým zemím, technické pomoci málo vyvinutým zemím, pomoci poručenským a nesamosprávným územím podle rezolucí OSN, požadavků masových a mezinárodních organizací a individuálních žádostí, doporučených čs. zastupitelskými úřady. Kromě toho studují v ČSR příslušníci politické emigrace a osoby bez státní příslušnosti.“¹²⁵

Podle perspektivního plánu přijímání zahraničních studentů do ČSR v letech 1959 až 1965 mělo být přijato z tzv. málo vyvinutých zemí celkem 630 stipendistů a 960 studentů na vlastní náklady (zde se počet každým rokem zvyšuje, v roce 1959 jde o 60, v roce 1960 o 100 atd.).¹²⁶ Zahraničních studentů podle této zprávy mělo přijet v rámci sedmi let celkem 3650. Významný počet studentů pochopitelně pochází ze SSSR a lidově demokratických zemí, celkem je jich 1567. Překvapí ale, že nejde o část největší. Z rozpisu podle oblastí vychází najevo, že největší skupinu opravdu tvoří tzv. technická pomoc, tedy studenti z postkoloniálních zemí nebo ještě v koloniální správě, kterých má být 1800. Poslední skupinou je 281 studentů z kapitalistických zemí. Ve stejném období má být poskytnuto 1401 stipendií.¹²⁷ Stejný počet (281) opět připadá „kapitalistickým“ studentům.¹²⁸ 280 stipendií má připadnout studentům ze SSSR a lidově dem. zemí a znovu nejpočetnější skupinou nabízených stipendií je oblast technické pomoci. Z toho lze jednoznačně vyvodit důležitost podpory studentů z rozvojových zemí a jejich působení v Československu. Ne vždy ale byla tato snaha efektivní. Československo nabízelo původně stipendia dvaceti čtyřem tzv. málo vyvinutým zemím, ale reagovala jen část z nich. Proto byl následně přehodnocen počet oslovených zemí a navýšen počet nabízených stipendií pro země, která na nabídku reagovaly pozitivně.¹²⁹ V roce 1964 požádalo Československo

¹²⁵NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 68, signatura 26, Zpráva o poskytování stipendií pro studenty z poručenských a nesamosprávných zemí, 1959.

¹²⁶NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 69, signatura 26, Perspektivní plán přijímání zahraničních studentů do ČSR.

¹²⁷Zde nelze přesně říct, zda jde pouze o stipendia československé vlády, nebo zda jsou v tomto čísle započítána i stipendia ČSM, MSS atd. Předpokládám, že jde pouze o stipendia čs. vlády. NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 69, signatura 26, Perspektivní plán přijímání zahraničních studentů do ČSR.

¹²⁸Zde opět není jasné, zda čs. vláda povolovala studium ze západních zemí na vlastní náklady, jelikož zde není samostatná kolonka jako u tzv. málo vyvinutých zemí. Předpokládám, že komunistům ze západních zemí byla možnost povolena. Tamtéž.

¹²⁹NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 69, signatura 26, Zahraniční studenti v ČSR.

Radu vzájemné hospodářské pomoci o *výukovou koordinaci* cizinců v rámci východního bloku v důsledku kulminace problémů se zahraničními studenty na území ČSSR.¹³⁰ Situace se podle čs. návrhu měla řešit diferencovaným rozmístěním studentů v komunistických zemích podle optimálních místních podmínek v oblasti vědy a výuky.¹³¹ Tento návrh ale ostatní státy RVHP odmítly.

Švédský student, který pobýval díky stipendiu čs. vlády na letní škole při Universitě Karlově v Praze v roce 1959, adresoval dopis československému velvyslanectví ve Stockholmu. V něm se podívoval nad velkým počtem studujících cizinců z tzv. málo vyvinutých zemí.¹³² Dopis je naplněn pozitivním hodnocením letní školy, která se podle autora neobešla bez ostřejších výměn politických názorů, ale i přesto se nesla v přátelském duchu. V dopise se švédský student snaží vypátrat přesný počet studentů z jednotlivých zemí studujících v ČSR. O jeho motivu můžeme jen spekulovat. Zdá se, že se o tuto problematiku zajímal již v Praze, ale ze strany organizátorů letní školy se mu nedostalo uspokojivých informací. To pravděpodobně plynulo ze zdrženlivého postoje k poskytování informací cizím státním příslušníkům. V tomto případě šlo možná také o čirou neznalost. Organizační komplikovanost vedla často ministerstva k opakovaným snahám dopídit se finálních čísel zde studujících cizinců.¹³³ Největším problémem byl ale reálný dohled nad jejich každodenním životem, který nebyl v absolutní míře možný. Preventivním krokem měla být jejich politická výchova, a to především během přípravných kursů češtiny, o nichž bude blíže pojednávat kapitola o příjezdu arabských studentů do ČSR. Snaha československé strany politicky působit na zahraniční studenty se ale někdy mýjela účinkem. Především neměla stejný dopad kvůli rozličnému původu a zázemí v rodné zemi. Zatímco studenti ze SSSR, ČLR a NDR byli chváleni jako třídě a politicky vyhovující, u ostatních docházelo k rozpačitým reakcím kvůli *projevům, které nesvědčí o jejich politické vyspělosti*.¹³⁴ Tyto projevy byly částečně přičteny jejich mládí a životní nezkušenosti, částečně jejich sociálnímu původu. Ministerstvo školství si opakovaně stěžovalo, že

¹³⁰ Pavel Urbášek, Jiří Pulec, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969*, Olomouc 2012, str. 353.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 67, signatura 26, Velvyslanectví čs. republiky, Stockholm, 30. září 1959.

¹³³ Především protože ne všichni studenti, kteří dostali stipendium či povolení ke studiu, nakonec skutečně přijeli. Nebo přijeli ti, kterým naopak chybělo povolení. Někteří během studia nepovoleně odjeli, byli vyloučeni, měnili fakulty atd.

¹³⁴ NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 69, signatura 26, Zahraniční studenti v ČSR.

výsledky práce se zahraničními studenty nejsou uspokojivé. Jelikož studenti byli vybíráni domovskou institucí nebo na doporučení místní KS, československá strana jejich výběr neovlivňovala. Ve zprávě shrnuje, že z evropských nesocialistických zemí přijíždějí především studenti z vrstev inteligence. Z východních zemí mimo Evropu jde o pokrokovou inteligenci, ale hlavně z nejbohatších vrstev národní buržoazie, jen velmi malá část je z rolnického a dělnického prostředí.¹³⁵

Věřejný život se v Československu po roce 1948 vyznačoval důrazem na kolektivní angažovanost. Studentský život nebyl výjimkou. Mladý pokrokový člověk se měl aktivně zajímat o problémy svého okolí a projevovat přátelský vztah ke spolužákům, zahraniční studenty nevyjímaje. To alespoň plyne z jejich posudků na Filosofické fakultě UK. Ze zpráv o studiu a chování zahraničních studentů z konce padesátých let vidíme, jaké společenské projevy si vysloužily zhodnocení. *Je náladový a někdy zakolísá. Není jeho život katedře příliš znám. Nevyniká, je uzavřený a vcelku o něm víme málo. Je veselý, živý a mezi spolužáky oblíbený. Je líná.*¹³⁶ Takové komentáře včetně hodnocení projevu při politických diskuzích patřily běžně ke studentským posudkům. V případě arabských studentů si pedagogové nejčastěji stěžují na jejich špatné zdraví, které má vliv na docházku. Často je zmíněna i bezstarostnost a lehkomyšlnost, především jako reakce na výtky.

Prostředkem ke tmelení studentského kolektivu byly i společné rekreace. Zdá se, že sympatická myšlenka společných výletů zahraničních studentů narážela na věčný problém financování. Ministerstvo školství a kultury žádalo o podporu Ministerstvo zahraničního obchodu, které mu v roce 1958 vyhovělo částkou 150. 000 Kčs.¹³⁷ Z této sumy byla financována letní rekreace v Krajském dětském domově Veselíčko u Lipníka nad Bečvou u Přerova, dále měsíční soustředění v Poděbradech a nevyčerpané peníze byly rozděleny mezi vysoké školy, aby je využilo na akce pro zahraniční studenty.¹³⁸ Organizovány byly i rekreace zimní. V rozpočtu VŠE zaslaném MŠK je přiložena žádost o výjimečnou účast

¹³⁵NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 69, signatura 26, Zahraniční studenti v ČSR.

¹³⁶AUK, fond FF UK, Inv. číslo 1844, karton 557, Zpráva o chování a studiu cizích posluchačů.

¹³⁷NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 68, signatura 26, Zimní rekreace zahraničních studentů, Praha 21. listopadu 1959.

¹³⁸Z rozdělení peněz, kdy největší částky byly poukázány Univerzitě Karlově a ČVUT, lze předpokládat, že právě na těchto dvou vysokých školách studoval největší počet zahraničních studentů. Obě školy dostaly příspěvek po 12.000 Kčs, další v pořadí je VŠB v Ostravě s 3500 Kčs, VŠE v Praze s 3000 Kčs, VŠS v Liberci, VŠUP a AMU v Praze po 2000 Kčs a VŠCHT 1500 Kčs. Tyto částky uvádím pro ilustraci rozdělení prostředků, které se pravděpodobně řídilo početním zatížením zde studujících cizinců. NA, fond Ministerstva školství a kultury, karton 68, signatura 26, Zimní rekreace zahraničních studentů, Praha 21. listopadu 1959.

dvou instruktorů navíc. To je odůvodněno konzultací s katedrou tělesné výchovy, která upozorňuje na naprostou neznalost základních prvků zimních sportů u zúčastněných studentů. Organizování těchto sportovních aktivit bylo součástí širší koncepce zavádění hodin tělesné výchovy do rozvrhu a zakládání jejích kateder.¹³⁹ Trend podpory sportu a aktivního trávení volného času byl jistě celosvětový, nejde o československou specialitu. V oficiálním jazyku ale nabýval ideologických souvislostí v důrazu na kolektivní hodnoty, společné trávení volného času, budovatelství atd. Podobný rozměr měly i pracovní brigády v českém prostředí. Zapojení studentů do pracovních aktivit splňovalo dobový důraz na práci jako vysoce ceněnou hodnotu a jejího romantizování ve smyslu sebezocelení. I ve výše zmíněné brožuře pro zahraniční studenty o československých studentech nalezneme fotografie z chmelové brigády nebo skupiny chlapců kopajících na poli s titulem „En travaillant, les étudiants respirent avec plaisir l'air pur se la montagne...“¹⁴⁰ Arabští studenti využívali pracovních brigád jako zdroj příjímů. Jelikož šlo o dobrovolnou činnost, neúčastnili se brigád všichni. Šlo většinou o mimopražské lokality. Například arabští studenti byli častými účastníky brigád v ostravských hutích.

Složení zahraničních studentů se výrazně změnilo po založení Univerzity 17. listopadu v Praze v roce 1961. Zprv nově nabízela svoje vlastní stipendia, která byla cílena jen na studenty z rozvojových zemí. Zpočátku nabízela relativně široké spektrum studia. Vedle fakulty společenských věd a jazykové přípravy měla i technickou a přírodovědeckou fakultu. Poslední dvě ale byly v roce 1966 zrušeny.¹⁴¹ Zadruhé se zajímala o zahraniční studenty všech univerzit. Od roku 1967 převzala koordinaci svazové činnosti a dalších studentských skupin, které na území ČSSR vytvořili zahraniční posluchači vysokých škol.¹⁴²

¹³⁹ Jan Havránek, Zdeněk Pousta, Dějiny Univerzity Karlovy IV, Praha 1998, str. 311.

¹⁴⁰ Les étudiants en Tchécoslovaquie, Praha 1949.

¹⁴¹ Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 353.

¹⁴² Tamtéž. 359.

6. Arabští studenti v Praze

Se studenty arabského původu se v Československu setkáme ještě před oficiálním podpisem kulturních dohod a zařazení stipendijní politiky do programu posilování čs. vlivu v blízkovýchodním regionu. Na Karlově Univerzitě v Praze šlo o jedince, o nichž kromě zápisových listů do studia nemáme dalších zpráv, a jejichž počet se pohyboval v malých číslech. Studovali zde buď na svoje náklady, nebo v rámci stipendií studentských organizací a komunistických stran. Až do roku 1956 speciální smluvní dohody s arabskými státy řešící otázky vysokoškolských studentů podle archivních zpráv neexistovaly. Bohužel se o studiu cizinců v Československu nevedla soustavná evidence, takže kromě neúplné sbírky zápisových listů, kde se už v první polovině 50. let objevuje několik arabských jmen, nemám k dispozici žádný souhrnný seznam. Vedle technických a přírodovědných oborů se objevují i studenti filosofické fakulty. Zde nalezneme studenty historie, filozofie nebo jazyků. Výjimkou není ani přecházení z jedné fakulty na druhou. Jako příklad můžeme uvést jemenského studenta, který začal v Praze studovat lékařskou fakultu, ale později přešel na filosofickou fakultu studovat anglický jazyk, ten ale také nedostudoval, a o jeho dalším studiu nic nevíme.¹⁴³ Takových to příkladů nalezneme více. Často až po příjezdu do Prahy a po získání více zkušeností s místním prostředím začali arabští studenti hodnotit svoje odborné znalosti a schopnost vyhovět studijním požadavkům. Pravděpodobně nejčastěji ztroskotali na nedostatečných odborných a jazykových znalostech a špatné docházce. Stejně jako v případě každodenního života budeme mít více dokladů o negativních zkušenostech a stížnostech, zatímco o případném úspěšném studiu a absolvování univerzity máme minimum zpráv.

Jak už bylo naznačeno v předešlé části, od druhé poloviny 50. let uzavřelo Československo kulturní dohody se Sýrií a Egyptem, od roku 1958 je obnovovalo a upravovalo už se Sjediněnou arabskou republikou. Dále uzavřelo obdobné dohody s Alžírskem, Libanem a Jordánskem. Vyjednávání s Jemenem probíhalo skrze zastoupení v Káhiře. Ačkoliv arabští studenti byli v ČSR i před podepsáním dohod obsahujících

¹⁴³ Jemenského studenta zmiňuji jako příklad variability studentské kariéry, kdy cesta k dostudování byla stejně nejednoznačná jako v případě jakéhokoli československého studenta. Vystudování před návratem domů bylo naopak možná ještě usilovnější, jelikož vyplňoval smysl pobytu v ČSR. Mnohdy se ale zdá, že se tím návrat domů pouze oddaloval, aniž by dotyčný věřil v reálné ukončení studia. AUK, fond FF UK, Inv. číslo 1844, karton 558, Hazi Mohamed Talib, 11. září 1963.

oficiální postup při udělování vládních stipendií, začlenily tyto smlouvy jejich studium do širší koncepce spolupráce včetně např. meziuniverzitních výměn. S Irákem a Lybií byla situace složitější především kvůli nepříznivému postoji domácích vlád vůči komunistickým zemím. Arabské úřady také podezřívavě reagovaly na snahy cizích zastupitelských úřadů lobovat za studium ve své zemi a lákat tam domácí studenty.¹⁴⁴ Tato situace se většinou uklidnila po podepsání kulturních dohod, ačkoliv podezřívavost nikdy úplně nepominula. Nešlo-li přímo o stipendisty komunistické strany nebo politické aktivisty, jen zřídka přijímala čs. strana žádosti jednotlivců adresovaných přímo jí. Například žádost dvou Egyptanů o studium odmítla a odkázala je na egyptské úřady, aby svoje žádosti směřovali na ně.¹⁴⁵ Nehrozilo-li poškození mezinárodního renomé československé komunistické strany z hlediska pomoci spřízněným politickým stranám, nepouštěla se čs. vláda do žádných rizikových akcí, které by mohly diplomaticky ohrozit vztahy s konkrétní arabskou zemí.

Arabští studenti se do Československa dostávali i mimo vládní dohody a kvóty prostřednictvím společenských organizací, ale i přihlášením do oficiálního konkurzu z vlastní iniciativy. Významnou složkou byly prominentní děti, které díky své rodině dosáhly u československého ZÚ protekce. Šlo nejčastěji o jedince doporučené obchodním oddělením ZÚ, který prosazoval v konkrétní zemi československé zájmy. Přijetím takového studenta se mohly splnit bezprostřední hospodářské plány a posílit pozici v konkurenci s ostatními zeměmi, které se na arabském trhu snažily prosadit. V roce 1967 mezi adepty navrhovanými ZÚ s poznámkou *zvlášť důležité* nalezneme i jméno odkazující na členy rodiny Assadů, kteří se snažily v Sýrii ovládat od druhé poloviny šedesátých let většinu nejvýznamnějších vojenských postů.¹⁴⁶ Je příznačné, že všichni jmenovaní v tomto seznamu jsou děti buď vojáků, nebo úředníků ministerstev, a žádají většinou o studium na Univerzitě 17. listopadu v Praze.¹⁴⁷ Extrémní byl případ z roku 1967, *kdy skupina syrských uchazečů o studium, kteří vyčkávali v Praze a využili výhodné situace při návštěvě syrské*

¹⁴⁴ Například to vyplývá ze zprávy československého ZÚ v Káhiře. AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k.7, 211/38, obal 4, Káhira, 17. února 1956.

¹⁴⁵ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 7, Praha 15. října 1956.

¹⁴⁶ V seznamu je uvedeno *Farouk el-Assad, syn generála George Džavdada, náčelníka finanční správy syrské armády*. Příjmení může pocházet z matčiny strany, což je v Sýrii obvyklou praxí. Pochází-li žena z významnější rodiny než muž, nechává si svoje příjmení. AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Návrhy uchazečů o studium na Univerzitě 17. listopadu. Danamšek 12. dubna 1967.

¹⁴⁷ Synovec vedoucího funkcionáře letectva, synovec generálního sekretáře ministerstva nafty, synovec obchodního zástupce, syn důstojníka atd. Tamtéž.

vládní delegace v ČSSR, dosáhla přijetí ke studiu na vlastní náklady díky přímluvě syrských státníků.¹⁴⁸

Od rozpadu Sjednocené arabské republiky v roce 1961 převážili v Československu syrští studenti. Konstantně jich bylo po celá 60. léta a pravděpodobně i v dalších desetiletích nejvíce. Zprvu lehká početní převaha Egyptanů v letech 1956 až 1957 je tedy překonána bývalým spojencem. Další mapování egyptských studentů začne být dost obtížné, jelikož pod Univerzitou 17. listopadu v Praze nevytvořili vlastní studentský svaz, ačkoliv měli svého předsedu ve výboru arabských svazů. Ten pod sebou sdružoval všechny národní svazové sekce. Předpokládám, že vlivem domácí egyptské politiky, která skrze zahraniční úřad v Praze vyvíjela značný tlak na zde studující Egyptany, se v Československu postupně vyprofilovali především studující na vlastní náklady a to většinou na technických a přírodovědných oborech. Se začátkem 60. let tedy tito arabští stipendijní „pionýři“ v Československu začali raději preferovat západní země.

V průběhu 60. let se setkáváme vedle dominantní syrské skupiny s poměrně početnou skupinou iráckých studentů. Podle nedatovaného záznamu USL o arabských studentských svazech, který pochází někdy z let mezi 1962-1968, je po 237 Syřanech ve Svazu syrských arabských studentů v ČSSR druhá nejpočetnější svazová skupina ta irácká se 150 členy.¹⁴⁹ Musíme si uvědomit, že nejde o absolutní číslo, jelikož do svazu nevstupovali všichni studenti a někdy do nich naopak vstupovali ti, kteří podle obecných svazových stanov na to neměli právo.¹⁵⁰ Další důkaz o stoupajícím počtu iráckých studentů s počátkem 60. let je seznam studentů poměřující počet arabských studentů na přípravných kurzech a na vysokých školách v roce 1960. Zatímco studentů ze SAR je na univerzitách 161 a v kurzech 10, Iráčanů je na univerzitách 22, ale v kurzech 92.¹⁵¹ To svědčí o značném zvýšení zájmu. Počet alžírských, jemenských a libanonských studentů se pohybovaly okolo padesáti. Nejméně bylo tuniských a marockých studentů. Obtížné je sledovat osudy palestinských studentů. V zápisovém listu palestinského studenta z roku

¹⁴⁸AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Zpráva pro MŠK.

¹⁴⁹ NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Souhrné zprávy o práce se svazy 1962-1968.

¹⁵⁰USL kritizovala předsedy arabských svazů, že do nich přijímají i absolventy nebo pracovníky podniků ministerstva zahraničního obchodu, např. stážisty v podniku zahraničního obchodu Polytechna. NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Satnovy svazu syrských arabských studentů v ČSSR.

¹⁵¹ NA, fond KSČ-ÚV-100/3, Praha-oddělení mezinárodní, sv. 13, a. j. 39, Seznam studentů z málo vyvinutých zemí, 1960.

1950 je u státní příslušnosti uvedeno „neurčena“.¹⁵² Často je jejich národnost zaměněna za jordánskou, jelikož právě z jordánského exilu přijížděli do Evropy a studovali zde na vlastní náklady.

V těchto číslech a národnostech se nám ztrácí genderový aspekt. Název *arabští studenti v Praze* automaticky navozuje představu, že šlo pouze o muže. Studovaly zde ale i ženy, které se objevují i mezi arabskými komunistickými emigranty. S jistotou lze říci, že šlo o studentky, které si studium samy financovaly. Nikdy nefigurují v seznamech stipendistů a ani ve svazech arabských studentů. Šlo s největší pravděpodobností o příbuzné buď úředníků na ZÚ v Československu, nebo arabských komunistů. Arabské manželky diplomatů navštěvovaly na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze kurzy češtiny s ostatními zahraničními studenty. Řádné vysokoškolské studium ale nezačaly.

Co se celkové komparace se situací v okolních zemích týče, nápomocná je nám zpráva o problematice syrských studentů v socialistických zemích z roku 1969. Zmiňuje zpočátku i situaci v Západním Německu, kde bylo koncem šedesátých let podle analýzy ZÚ v Damašku nejvíce syrských studentů, kterých bylo dohromady více než ve všech ostatních zemích východního bloku.¹⁵³ Nejdůležitější roli v přijímání arabských studentů hrály vedle Československa Bulharsko, Východní Německo a Sovětský svaz. Situace se od zdejších poměrů značně lišila. Bulharsko se potýkalo nejvíce s problémy vyplývajícími především z toho, že země neměla do roku 1967 se Sýrií uzavřenou oficiální kulturní dohodu regulující vysokoškolskou spolupráci, a tak nedocházelo k alespoň relativní kontrole přijíždějících studentů. Ti poté vytvořili studentskou organizaci otevřeně vystupující proti politice strany Baas ve vlasti, což nutilo bulharskou stranu k nechtěným intervencím do syrských vnitřních záležitostí. V roce 1969 bylo v Bulharsku na 600 Syřanů, což je po SSSR nejpočetnější syrská studentská skupina v tzv. východním bloku. Bulharská strana tedy přikročila k různým omezením v praxi přijímání arabských studentů, které zaváděla od druhé poloviny 60. let. V NDR evidovali na vysokých školách asi 400 Syřanů. V Sovětském svazu pak 800 až 900. Jejich počet v ostatních socialistických zemích nepřerostl ve významnější číslo, takže mimo výše zmíněné čtyři země nikde nevznikla „studentská otázka“, která by nutila se zabývat arabskými studenty a vyžadovala si obsáhlé zprávy odpovědných úřadů.¹⁵⁴

¹⁵² AUK, fond FF UK, Inv. číslo 1844, karton 557, Zápis o zkoučce Fathi Salema Shurraba.

¹⁵³ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Damašek, 30. května 1969.

¹⁵⁴ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Damašek, 30. května 1969.

6.1. Vyjednávání stipendií a studium na vlastní náklady

Československo vyhlášovalo počet míst v rámci vládních stipendijních akcí pro studenty z málo vyspělých zemí. Pro studijní rok 1956/1957 bylo nabídnuto 90 míst. Toto číslo dalo název i samotné akci *90 pomoc málo vyvinutým zemím*, jejímž garantem bylo ministerstvo pro zahraniční obchod.¹⁵⁵ Z toho původně osm míst přiřadilo pro Egypt a pět pro Sýrii. Po odmítnutí některých zemí byla kvóta navýšena na 25 a 30.¹⁵⁶ V tomto počtu je ale těžké určit, zda v něm nejsou zahrnuti i studenti na vlastní náklady. Rok 1956 byl prvním rokem, kdy byla nejprve Egyptu a poté i Sýrii nabídnuta možnost studovat pomocí stipendií čs. vlády.¹⁵⁷ Jelikož s Jemenem a Jordánskem ČSR dosud nenavázala diplomatické styky, byly osloveny skrze zastupitelské úřady v Damašku a Káhiře. Jemenu bylo takto nabídnuto ve stejném roce 5 míst a Jordánsku 3.¹⁵⁸ Výběr stipendistů spadal zcela do kompetence domácích institucí, které podle československých podmínek organizovaly výběrová řízení. Privilegium vlastního výběru bylo přijato arabskými státy s povděkem. Například syrská vláda si stěžovala, že USA a Velká Británie si stipendisty vybírají samy podle vlastních zájmových hledisek.¹⁵⁹ Z některých zpráv československých zastupitelských úřadů můžeme nabýt dojmu, že arabská strana vycítila velký zájem o vycestování svých studentů a snažila se toho při vyjednávání podmínek kulturních dohod využít. Například syrská vláda měla v období druhé poloviny 50. let, tedy v počátcích této kulturní spolupráce, již zkušenost s vysíláním svých studentů do ciziny a to ročně v počtu okolo sto osob. V roce 1957 šlo o 95 míst, z čehož 20 studentů bylo určeno pro studium v Československu.¹⁶⁰ Jediným pokynem čs. zastupitelského úřadu bylo využívat oficiálních vládních brožur a usměrňovat zájem na technické obory.

¹⁵⁵ NA, fond KSČ-ÚV-100/3, Praha-oddělení mezinárodní, sv. 13, a. j. 39, K možnosti zvýšení počtu stipendijních míst pro studenty ze závislých zemí, Praha, 3. března 1960.

¹⁵⁶ AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 6, 24. ledna 1957.

¹⁵⁷ O průběhu vyjednávání se můžeme dočíst ve zprávách ze zastupitelských úřadů. Například v roce 1956 při koktejlu na československém velvyslanectví v Damašku bylo nadhozeno tajemníkovi ministra školství syrské vlády, že by tato možnost existovala, a tím byla připravena půda pro začlenění části o stipendii do kulturních dohod mezi oběma zeměmi. AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 26, zpráva ZÚ v Damašku, Damašek 20. července 1956.

¹⁵⁸ AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 5, zpráva do Káhiry, 1956.

¹⁵⁹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Záznam z rozhovoru se syrským velvyslancem 1. 11. 1957.

¹⁶⁰ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Telegram z Damašku, 19. února 1957.

Konečný seznam byl oznámen skrze zastupitelský úřad. V roce 1956 se ke konkurzu o stipendia čs. vlády přihlásilo v Damašku 111 uchazečů. Ústní a písemné zkoušky, o jejichž podobě bohužel nemáme zprávy, byly ohlášeny v damašských novinách.¹⁶¹ Lze ale s jistotou vyvodit, že sociální původ se během pohovoru neproěřoval, jako například při pohovorech v komunistickém Československu.¹⁶² Ani náboženství nehrálo roli. Hlavním kritériem zůstávaly studijní výsledky a příslib vytrvat během celého studia v cizí zemi. Konexe a styky určitě také hrály svoji roli. Samotné ministerstvo zahraničních věcí arabské země mělo poté zaslat vyplněné dotazníky vybraných kandidátů včetně vysvědčení zachovalosti, povolení vojenských úřadů ke studiu v cizině, potvrzení o chování během středoškolského studia, výsledek maturitní zkoušky, opis rodného listu a zdravotní vysvědčení.¹⁶³ Konkrétně z tohoto konkurzu vyšlo úspěšně osm syrských stipendistů, což dokazuje, že byla ještě v samotném roce 1956 kvóta navýšena z pěti na osm stipendistů čs. vlády.¹⁶⁴ Tento počet se ale vždy aktualizoval ještě během vyjednávání a z archivních materiálů nelze přesně určit, kolik studentů nakonec do Prahy přicestovalo. Nalezneme totiž opakované žádosti o výměnu studentů, o výjimečné studium osob navíc, o posouvání termínů atd. Vina za tyto komplikace byla svalována na *známou pomalost zdejšího úřadování*.¹⁶⁵ Vedle zdlouhavého vyřizování hrály roli i četné vládní krize v arabských zemích a vcelku komplikovaná situace jejich domácí politiky, která jistě ztěžovala hladký administrativní průběh. V roce 1957 egyptské úřady připojily k seznamu osmi stipendistů ještě žádost se jmény 17-ti studentů, kteří museli ukončit studium v Anglii a Francii, a měli být ideálně přesměrováni na studia do ČSR.¹⁶⁶ Někteří studenti se ale po zlepšení mezinárodního postavení Egypta opět chtěli vrátit zpět do západní Evropy, v čemž jim egyptská strana nebránila. Takové manévry také ztěžují přehled o počtu zde studujících

¹⁶¹ Na tento fakt se objevily stížnosti z Aleppa a Homsu, že neměli možnost se o konkurzu dozvědět. AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 26, Damašek 25. srpen 1956.

¹⁶² K porovnání můžeme citovat kritéria vysílaných československých studentů do ciziny. Podle směrnic se vedle studijních výsledků mělo jednat o jedince *oddané lidově demokratickému zřízení, s aktivním postojem k socialismu, vysokou úrovní politické vyspělosti*. Přednost měli studenti s dělnickým nebo maloroľnickým původem. NA, fond MŠVU, Směrnice pro vysílání studentů, 1953.

¹⁶³ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 26, 21. srpen 1956.

¹⁶⁴ Pro srovnání: ve stejný rok NDR poskytla 15 stipendií. AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 26, 21. srpen 1956.

¹⁶⁵ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 26, zpráva ZÚ v Damašku, Damašek 20. července 1956.

¹⁶⁶ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 5, seznam egyptských stipendistů, Káhira, 11. ledna 1957.

Arabů, jelikož se nemůžeme spolehnout pouze na vládou vypisovaná čísla, která byla měněna podle momentálních potřeb. Pravděpodobně byl ale finální počet vždy vyšší než podle původních plánů. Počet se dále upravoval v případě, že ostatní země odmítly nabízenou možnost, jako např. Pákistán v roce 1956, jehož původní čtyři místa byla přidělena Jemenu.¹⁶⁷

Nepřehlednost podporoval i fakt, že se na československé úřady obracely i konkrétní osoby nebo sdružení ve svízelné politické situaci. Například Všesvazová jednota iráckých studentů, která našla útočiště v Sýrii, žádala v roce 1957 o přijetí na čs. univerzity.¹⁶⁸ Tím se československá diplomacie dostávala do citlivých situací, které ji mohly snadno zdiskreditovat v očích konkrétního státu. Jednala totiž s oficiální iráckou vládou o možné spolupráci a současně přijímala ke studiu irácké komunisty a opoziční emigranty. Nalezneme-li pak v seznamu československého ministerstva „15 míst pro Irák“, je nemožné odhadnout, o jakou skupinu v postavení vůči oficiální vládě šlo. Studenti, kteří získali status emigranta, poté v Československu pobývali tajně, tedy bez vědomí domácího režimu. Museli si prodlužovat pobyt v některé ze západních zemí, aby zůstalo jejich studium utajeno.¹⁶⁹ Nejde jen o případ Iráčanů. Stejný status emigrantů mohli získat komunisté ze všech arabských zemí. Například jordánské emigraci v Damašku bylo nabídnuto 5 stipendijních míst, které byly oficiálně připočteny k celkovému počtu syrských stipendistů.¹⁷⁰ Šlo o členy jordánské národní fronty, která byla úzce napojena na Komunistickou stranu Sýrie a Libanonu.

U osob, které žádaly o studium na vlastní náklady, bylo kromě zprávy o jejich rodinném původu zapotřebí doložit i schopnost si studium zaplatit. Ministerstvo zahraničí upozorňovalo zastupitelské úřady v arabských zemích, aby těmto zájemcům zdůraznilo celkovou finanční zátěž. Stávalo se totiž, že přijíždějící student na vlastní náklady nebyl schopen tomuto závazku dostát a rodina mu posílala částku, ze které nedokázal uhradit všechny výdaje. Studium a zdravotní péče byly zadarmo. Zbylé výdaje, tedy ubytování, strava v menze, nákup učebnic a drobné nákupy vyčísly čs. úřady v roce 1956 na 600 Kčs měsíčně.¹⁷¹ Stejnou částku tvořilo ve stejném roce stipendium čs. vlády. Základní měsíční

¹⁶⁷ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 5, Káhira, 30. červenec 1956.

¹⁶⁸ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 26, Návštěva deputace iráckých studentů, Damašek 10. ledna 1957.

¹⁶⁹ AMZV, TO-T, Sýrie 1955-1959, kr. 2, 116/113, obal 7, Telegram z Damašku, 13. 5. 1958.

¹⁷⁰ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 26, Stipendia pro Jordánsko, 18. června 1957.

¹⁷¹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, 5. září 1957.

sazba činila tedy 600 Kčs plus roční přídavky 400 Kčs a zvláštní přírůdek 500 Kčs v prvním a třetím roce pobytu.¹⁷² V roce 1961 byla základní sazba stipendia zvýšena na 700 Kčs.¹⁷³ Rozdíl mezi vypláceným stipendiem v korunách a tím, které obdržel stipendista syrské vlády v dolarech, se totiž stal zdrojem závidy ze strany stipendistů československé vlády. Arabské vlády a rodiny posílaly částky v cizí měně, která se na černém trhu dala směniti výhodněji než podle oficiálního kurzu. Toho se pochopitelně někteří snažili zneužít. Dovážet československou měnu do země bylo zakázané, a tak cizinci měnili dolary až zde, kde ale situace byla komplikovaná existencí tří kurzů. Studenti byli nuceni využívat oficiální, kdy v roce 1957 byl dolar směnitelný za 7 Kčs.¹⁷⁴ Syrský velvyslanec se snažil vyjednat možnost směny v turistickém kurzu, který se pohyboval 1:20. To by zabránilo lákadlu v podobě černého trhu, který umožňoval za dolar získat až 30 korun. Ministerstvo financí se povolení měniti v turistickém kursu pro zahraniční studenty bránilo kvůli *obtížné devizové situaci*.¹⁷⁵ Snažilo se tedy vyjít vstříc formou tzv. čedokových bonů, které šlo využít v Tuzexu a Darexu.¹⁷⁶ To ale stejně nezabránilo obchodování na černém trhu. Správa koleje Jarov si opakovaně stěžovala, že za egyptskými studenty chodí zájemci kupovat cizí měnu a že se i přes napomínání obchody dějí dále.¹⁷⁷ V případě syrských studentů byla československá strana nervózní z laxnosti odpovědných syrských diplomatů, na které spoléhala, že vše z pozice své autority vyřeší. Arabští diplomati ale, zdá se, nepřikládali těmto záležitostem takový význam. Po společných jednáních byla oběma stranami dohodnuta dodatková stipendia a navrženo vyplácení stejné částky všem v československých korunách.¹⁷⁸ Je otázkou, zda byl návrh přijat syrskou stranou. V roce 1959 byl ale již čs. vládou povolen turistický kurz pro

¹⁷² AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 7, nota pro Velvyslanectví Egyptské republiky v Praze, Praha 4. února 1957.

¹⁷³ AMZV, TO-O, SAR, 1960-1964, kr. 3, 211/38, obal 11, Stipendia pro zahraniční studenty.

¹⁷⁴ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Článek v homském časopisu, Damašek 27. června 1957.

¹⁷⁵ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Ministerstvo zahraničního obchodu, Praha 4. června, 1957.

¹⁷⁶ Tam šlo platit vedle bonů i *hodnotnými valutami*, tedy dolary. Předpokládám, že syrské piastri nebo egyptské liry do této položky zahrnuty nebyly.

¹⁷⁷ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 9, Praha 16. června 1958.

¹⁷⁸ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Návrh opatření na řešení nespokojenosti syrských studentů.

všechny zahraniční studenty.¹⁷⁹

Opačným problémem studujících na vlastní náklady byl nedostatek peněz. I přesto, že studenti museli předem prohlásit, že byli poučeni o míře finanční náročnosti studia v ČSR, docházelo k tomu, že např. neplatili nájem na koleji.¹⁸⁰ Aby se vyhnuli návratu a přerušení studií, přistupovali studenti často k tomu, že zpětně žádali o udělení čs. stipendia. To pochopitelně čs. straně nevyhovovalo a ke studentům na vlastní náklady přistupovala podezřívavěji, dokonce v roce 1957 uvažovala o zrušení této možnosti studia pro některé země.¹⁸¹ Zde ale vyvstávala největší výtky vůči zrušení a to především proto, že motivace těchto studentů ke studiu v ČSR byla uvěřitelnější. U stipendistů panovala z československé strany větší podezřívavost. Ta byla způsobena především tím, že byli vybráni domácí vládou a podle mezistátních dohod nebylo u nich vyžadováno doporučení jako u ostatní nestipendistů. Ti potřebovali buď přímluvu místní komunistické strany nebo například pokrokového spisovatele či jiné „důvěryhodné“ osoby. Také se u nich předpokládalo, že si Československo vybírají cíleně. Dalším argumentem byla samozřejmě snaha ušetřit státní výdaje při preferenci těchto studentů před stipendisty, ačkoliv studenti na vlastní náklady představovali rizika, která byla naznačena výše v případě Bulharska, a které budou zmíněny v dalších kapitolách. Proto nikdy nedošlo ke zrušení, ale k pouhé regulaci počtu.

Častý manželský stav arabských studentů se ukázal jako problematický. I přes rozhodnutí odjet studovat do Evropy se někteří nehodlali smířit s dlouhodobým odloučením od svých rodin. Usilovali proto o povolení, aby je směla doprovázet manželka, případně celá rodina. Zdá se, že šlo o celkem častý jev, jelikož v dopise Velvyslanectví Československé republiky v Káhiře ministerstvu zahraničních věcí v Praze je problematika ubytování a odloučení manželek zmíněna jako hlavní pramen potíží.¹⁸² Egyptská strana byla opakovaně upozorňována, že stipendium čs. vlády nekryje výdaje dalších členů rodiny, a jejich společné vyslání nebude akceptovat. Tato podmínka ale pravděpodobně nebyla egyptskou stranou zájemcům dostatečně zdůrazněna, nebo byla brána na lehčí váhu,

¹⁷⁹ AMZV, TO-O Irák 1945-1959, kr. 1, 112/38, obal 35, telegram do Bagdádu, 12. listopadu 1959.

¹⁸⁰ Např. syrský student, který si nechal posílat jen 350 Kčs, ačkoliv věděl, že minimální požadovaná částka k pokrytí měsíčních výdajů je 600 Kčs, a po dvou měsících pobytu v ČSR žádal o vládní stipendium, které nakonec získal. Ve zprávě je ale zmíněno, že nejhorší zkušenost je s bulharskými studenty, takže arabští studenti nepatřili k nejvíce problematickým, co se peněz týče. AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 28, Praha 31. ledna 1957.

¹⁸¹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 28, MŠK pro MZV, 31. ledna 1957.

¹⁸² AMZV, TO-O SAR 1955-1959, k. 1, Káhira 14. dubna 1958.

jelikož se v seznamech stipendistů opakovaně objevovali ženatí studenti. Egyptské ministerstvo zahraničních věcí společně s ministerstvem výchovy měli během vybírání studentů výslovně uvést, že v případě manželství musí být ochotni žít po celou dobu studia v ČSR od rodin odloučení a že z problémů manželek a dětí neplynou pro příslušné československé úřady žádné závazky.¹⁸³ V praxi mohli rodinu navštívit po prvních dvou letech v Československu, pak se ale řešil problém proplácení letenek.

Specifickým problémem představovali postgraduální studenti. V prvních dvou letech, tedy 1956-1957, docházelo k častým nedorozuměním. Zřejmě jedinou zemí, která vysílala vědecké aspiranty do ČSR, byl Egypt a s ním také byly vyjednávány podmínky získávání vědeckých titulů. Požadavky čs. strany se týkaly opět především rodinného stavu, tedy preferovala svobodné aspiranty, kterých ale nebylo mnoho. Kromě zákazu vzít si s sebou rodinu se další omezení týkalo věku studentů, jelikož nesměli být starší 35 let. První egyptští stipendisté čs. vlády přijeli v roce 1957. Došlo zřejmě ke špatné komunikaci mezi zastupitelským úřadem při tlumočení podmínek a spolu s očekávanými čerstvými maturanty přijeli i vysokoškolští absolventi s již dvouletou praxí jako vědečtí asistenti.¹⁸⁴ Ministerstvo zahraničního obchodu, které oficiálně akci zaštitovalo, muselo situaci řešit především z finančního hlediska. Vědečtí aspiranti měli totiž vyšší stipendia i nároky, které plynuly z jejich věku, a v drtivé většině byli ženatí. V počátku jim bylo vypláceno 1200 Kčs měsíčně (výše byla odvozena z platu egyptského asistenta na VŠ), později jim bylo stipendium zvýšeno na 1400 Kčs pro bezdětné nebo svobodné vědce a 1600 Kčs pro ty s rodinou.¹⁸⁵ Zdá se, že tyto odstupňované částky byly výsledkem vyjednávání vzešlého ze stížností na nedostatek peněz.¹⁸⁶ Egyptanům se ale čs. představitelé tímto opatřením nezavděčili, jelikož svobodní a bezdětní aspiranti si poté stěžovali na diskriminaci. Skupina aspirantů své požadavky sepsala v žádosti, kterou odevzdali ministerstvu školství a kultury 5. 3. 1958.¹⁸⁷ Reakce z čs. strany byla podle očekávání negativní. Požadavek srovnání všech stipendií na 1600 ministerstvo odmítlo, naopak pohrozilo, že sníží všem stipendium na 1400 Kčs měsíčně. Z odpovědi MŠK lze vycítit značnou podrážděnost, zdá se tedy, že nešlo o stížnost první a že s arabskými studenty, jak se ukáže i dále, bylo nutné

¹⁸³AMZV, TO-O SAR 1955-1959, k. 1, Káhira 14. dubna 1958.

¹⁸⁴AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 8, Praha 11. března 1958.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Zde je přímo uvedeno, že *žádost odůvodnili značnou spotřebou peněz na ovoce a jídla bohaté na vitamíny*. Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž.

opakovaně řešit jejich nespokojenost. MZV odmítlo stížnost projednat se zastupitelstvím SAR, jelikož celou záležitost považovalo za zbytečnou. Stěžujícím si studentům ministerstvo odpovědělo, že stipendia už čs. strana v minulosti jasně vymezila a zavrhuje možnost ve věci dále intervenovat. V případě, že *egyptští studenti budou MŠK znovu obtěžovat, MŠK jim sdělí, že rozhodnutí o stipendiích je konečné, že není možno měnit kvůli jednotlivcům zákonné předpisy a nesouhlasí-li, mohou se obrátit na velvyslanectví SAR.*¹⁸⁸ Kromě stížností aspiranti zasílali ministerstvům různé žádosti. Nejčastěji šlo o možnost přivést do Československa manželku s dětmi, nebo o zaplacení letenky při návštěvě domova.¹⁸⁹

Počet stipendijních míst se s každým rokem zvyšoval. V roce 1959 šlo už o 10 míst pro Jemen a schválených 15 pro Irák. Pro ten totiž původně MZV požadovalo 25 míst s tím, že pokud budou potíže s financováním, požádá se o zvýšení rozpočtu. MŠK zřejmě s náklady na 25 stipendií nesouhlasilo a ve výsledku byl počet snížen na 15.¹⁹⁰ Nakonec se ale vloudil 16. irácký stipendista díky nedorozumění na čs. velvyslanectví v Bagdádě. To slíbilo poslední místo protekčně synovi iráckého spisovatele, když už současně irácké ministerstvo školství na něj vybralo svého kandidáta. Tuto trapnou situaci vyřešila čs. strana navýšením celkového počtu na 16.¹⁹¹ V roce 1963 přibylí ke stipendistům také Alžíráné, jelikož čs. strana jejich vládě nabídla 30 stipendií.¹⁹² Šlo opět o součást kulturních dohod obdobných s těmi, které Československo podepsalo s Egyptem a Sýrií. Od stejného roku zaznamenáváme zájem Československa působit stipendijními akcemi i v Tunisku a Maroku.¹⁹³

Ve srovnání s počtem syrských studentů z roku 1967 vidíme za deset let velký nárůst. Zatímco ještě ve školním roce 1964/65 bylo nabídnuto 24 míst pro Syřany studující na vlastní náklady a dvě místa pro stipendisty na Univerzitě 17. listopadu v Praze.¹⁹⁴ Ve

¹⁸⁸ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 8, Praha 11. března 1958 (připsaná reakce MZV ze 4. dubna 1958.)

¹⁸⁹ U vědeckých aspirantů jsem se v pramenech nesetkala s žádnou ženou.

¹⁹⁰ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 67, Studenti z H MVZ, Praha 14. března 1959.

¹⁹¹ AMZV, TO-O Irák, kr. 1, 112/38, obal 35, Bagdád 29. listopadu 1959.

¹⁹² AMZV, TO-T, Alžír, 1960-1964, kr. 2, 251/112, obal 1, Úkoly budoucí kulturní spolupráce, 1963.

¹⁹³ V roce 1962 se v Maroku československé snahy setkaly s negativními reakcemi, a proto byla pozornost soustředěna na Alžír. AMZV, TO-T, Alžír, 1960-1964, kr. 2, 251/112, obal 1, Telegram z Rabatu, 1962.

¹⁹⁴ AMT, V TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 3, Zpráva o čs.-syrských vztazích, 1965.

školním roce 1966/67 v ČSSR studovalo již 118 syrských stipendistů. Celkově bylo nabídnuto čs. stranou 19 stipendií (18 bylo využito) a zbytek, tedy 100 studentů, zde bylo na vlastní náklady.¹⁹⁵ Zatímco se čs. stipendijní politika víceméně držela stejného počtu nabízených míst, dominantně převážili studenti, kteří si cestu financovali sami. Z devatenácti nabízených stipendií byly čtyři vládní a patnáct stipendií Univerzity 17. Listopadu v Praze.¹⁹⁶ O studium v ČSSR v roce 1967 přitom zažádalo 840 Syřanů, což je počet, který evidovalo velvyslanectví v Damašku. Většina z nich také projevila zájem o nabízená stipendia. Taková účast nutila čs. úřady k novému způsobu vedení přijímacích pohovorů. Ty už neorganizovala sama syrská strana, která pouze sestavila tzv. meziministerskou komisi, která posuzovala doporučení ZÚ.¹⁹⁷ Nevíme, zda se praxe změnila i v ostatních arabských zemích. Ale i z příkladu samotné Sýrie vyplývá, že v průběhu deseti let od roku 1957 vlivem zvyšujícího se zájmu o studium preferovala čs. strana vlastní organizaci a dohled nad výběrem studentů. Stále ale v závěru přijímala jen ty, kteří byli schváleni i syrskou vládou. Ze zprávy také vyplývá, že školní rok 1966/67 byl první, kdy čs. vláda umožnila takovému množství Syřanů studovat na vlastní náklady, jelikož z ostatních tzv. rozvojových zemí byl o studium na vlastní náklady minimální zájem. Jedním z možných motivačních důvodů pro studium v Československu na vlastní náklady byl i fakt, že ostatní socialistické země, kde byla vysoká koncentrace zahraničních studentů jako SSSR, BLR a NDR, nedovolovaly soukromě financované studium, nebo pouze ve vyjimečných případech.¹⁹⁸

Účelem tohoto možná nezáživného výčtu má být snaha ukázat, jak se postupně početně prosadilo studium na vlastní náklady, zatímco stipendistů bylo stále stejně. Z toho plyne, že místo těch, kteří potřebovali využívat vládou financovaných nabídek, se zde profiluje skupina Arabů, kteří jsou ochotni za své vzdělání v Československu zaplatit a vědomě si tuto zemi vybírají pravděpodobně s vírou, že vzdělání zde poskytnuté bude návratnou investicí. Vedle nich ale stále přicházeli stipendisté arabských komunistických stran, jejichž počet však výrazně nestoupal. V roce 1967 šlo o sedm syrských studentů na

¹⁹⁵ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Praha 8. dubna 1967.

¹⁹⁶USL měla několik druhů nabízených stipendií, část byla na speciální dvouleté stipendium, dále vedle klasického stipendia existoval ještě specifický konkurz, jehož podstata ze zprávy MŠK není jasná. AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Zpráva pro MŠK, 1967.

¹⁹⁷Tamtéž.

¹⁹⁸AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Damašek, 30. května 1969

vysoké a jeden na střední škole.¹⁹⁹

6.2. Motivace

Za rozhodnutím studovat v zahraničí stál pochopitelně nevyhovující stav arabských univerzit. Ještě v roce 1969 byla podle zprávy čs. zahraničního úřadu v Damašku kapacita dvou syrských univerzit neschopná absorbovat absolventy středních škol.²⁰⁰ Některé obory přitom byly na velmi nízké úrovni. Pro ambiciózní jedince tak byla motivace získání vysokoškolského titulu v Evropě nebo v Americe existenční záležitostí. Za volbou Československa lze nalézt několik faktorů. Geopolitická situace ovlivňovala uzavřená spojení a nabídku vládních stipendií. V zemích, které otevřeně proklamovaly přátelství se Sovětským svazem a uzavřely s ním a jeho spojenci kulturní dohody, bylo na první pohled přirozené podporovat výjezd svých studentů právě do východního bloku. Skutečnost však nebyla tak jednoduchá. Především taktizování Egypta a Sýrie a jejich strach z nestabilní domácí politiky vedl v některých letech i přes prohlašované přátelství k omezování počtu studentů. Reputace Československa ale byla v arabské společnosti velmi pozitivní. Díky zbrojním dodávkám a přítomnosti dalších technických podniků československých firem panovalo silné povědomí o existenci malé středoevropské země. Přitom získat povolení čs. ZÚ ke studiu nebylo jednoduché. Ve srovnání se západní Evropou, kam pro arabské studenty nebylo problémem získat výjezdní vízum. Vedle těchto obecných vlivů existovaly ovšem i subjektivní motivace, ať už racionální či emotivní povahy.

Arabští studenti tvořili velmi heterogenní skupinu. Částečně šlo již o vysokoškolsky vzdělané osoby, které buď úplně dokončily vysokou školu doma či v jiné zemi, nebo za sebou měly jen několik let studia. V některých případech nalézáme arabské studenty, kteří předtím studovali v západních zemích. Vzhledem ke komplikované mezinárodní situaci Egypta po roce 1956 muselo mnoho egyptských studentů přerušit studium ve Francii a Anglii a skrze egyptskou vládu nebo osobně žádali o poskytnutí stipendia ve vhodnějších zemích. Velvyslanectví Československé republiky v Káhiře obdrželo v roce 1957 žádost o 17 stipendijních míst pro studenty technických a

¹⁹⁹ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Stipendisté KS Sýrie, Damašek 17. srpna. 1967.

²⁰⁰ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 7, Problematika studia syrských studentů, Damašek, 30. května 1969.

přírodovědeckých oborů, kteří se museli vrátit do Egypta ze západoevropských zemí.²⁰¹ Volba těchto dvou zemí patřila vzhledem ke koloniální minulosti arabského regionu k nejpřirozenějším volbám. Rozhodující úlohu v Egyptě, Sýrii a Libanonu bezesporu hrála dobrá znalost angličtiny a francouzštiny, které patřily k povinným středoškolským předmětům. Znalost alespoň jednoho z těchto jazyků byla předpokladem k vysokoškolskému studiu. Proto lze předpokládat, že každý student přijíždějící studovat do Československa plně ovládal latinku, ačkoliv z dochovaných zápisových listů v archivu Karlovy Univerzity je evidentní, že psaní činilo mnohým potíže.

Další skupinou arabských studentů byli mladí absolventi středních škol. U nich předpokládám motivaci dvojího charakteru. Zprvce šlo nejčastěji o vliv některého ze členů rodiny nebo přátel, který měl kladný názor na československé politické uspořádání. Setkáváme se s rodinami, kde několik sourozenců studuje v různých zemích východního bloku. Arabští komunisté se snažili agitovat za studium v Československu. Velká část mladých studentů se tak ocitla v Praze na doporučení příslušníka rodiny. Není náhodou, že první dva stipendisté KSSL byli bratři.²⁰² Různorodost ale nespočívala jen ve věku, ale i ve finančním zázemí. Studium ve východním bloku bylo nezanedbatelně levnější než v západní Evropě. Byla-li tedy motivace ovlivněná penězi, pochopitelně si Arabové zvolili Československo jako levnější variantu. Navíc mohli díky jeho poloze cestovat i do západní Evropy.

Další motivace všeobecně pro studium v Československu lze rekonstruovat na základě poznatků nastíněných v předchozích kapitolách. Jak už bylo několikrát zmíněno, bývalé koloniální země byly v regionu zdiskreditovány. Lze ale dodnes sledovat zajímavý fenomén, který hlouběji zakořenil v meziválečné době. Jde o postupné přijímání prvků evropské a severoamerické populární kultury, které v arabské společnosti vzbuzují ambivalentní reakce. Logicky se dá předpokládat, že vzdělanost jako hodnota hrála roli u městského obyvatelstva a společenských elit. Paušalizovat sociální původ vyjíždějících studentů ale nemůžeme. Díky posudkům na osoby žádajících o studium na vlastní náklady můžeme podepřít tyto domněnky. V poměrech studené války bylo nutné studenty na vlastní náklady prověřit. Libanonští žadatelé z roku 1958 pocházejí všichni z městského prostředí.²⁰³ Ve zprávě nalezneme výtky směřující k jejich možným *maloburžoazním*

²⁰¹ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, Káhira 11. ledna 1957.

²⁰² AMZV, TO- T Sýrie, 1955-1959, 116/113, obal7, Studenti ÚV KSSL do ČSR, Damašek, 22. prosince 1957.

²⁰³ AMZV, TO-T Libanon, 1955-1959, k. 1, 115/113, obal 3, Libanonští studenti Bejrút 28. dubna 1958.

postojům, nad nimiž ale převážila angažovanost v komunistické straně, jiná činnost vyhodnocená jako pokroková nebo kladná přímluva člena KS. V roce 1956 byli tři z osmi nominovaných stipendistů ze Sýrie aktivními spolupracovníky KSSL a z rodin nižších úředníků. Pouze u jednoho vyslovil čs. ZÚ v Damašku pochybnost o možném přijetí, jelikož jeho bratr studoval v západním Německu.²⁰⁴ Je velmi zajímavé, že i v rámci jedné rodiny lze najít případy studia v socialistické zemi a současně i v západní Evropě. To by napovídalo skutečnosti, že politická orientace rodiny nehrála takovou roli. Buď šlo o osobní preference jedince, nebo bylo hlavní motivací studovat v cizí zemi kvůli nedostatkům místních univerzit a hlavní byla existující nabídka než politická realita. Tomu by napovídala i poznámka ve zprávě československého ministerského náměstka, že stipendisté přijíždějící do Československa tak činí především z materiálních důvodů, zatímco ti studující na vlastní náklady tak činí z pohnutek přijatelnějších s tím, že si volí zemi vědomě.²⁰⁵ Toto konstatování je ale lehce zavádějící. I při vědomé volbě mohla finanční stránka studia hrát důležitou roli, jak už jsem dříve zmínila. Studovalo-li už jedno dítě na vlastní náklady v západní Evropě, neměla rodina stejné prostředky to zajistit i dalším.

Oproti jednoznačnému konstatování převahy městského původu mezi arabskými studenty v Československu stojí problematičtější určení vlivu náboženství. Pestrost religiózní praxe v arabském regionu je těžko uchopitelná, a je tedy snadné se dopustit desinterpretace. Konzervativní složky arabské společnosti se náboženstvím argumentačně zaštitovaly, k čemuž jim prvky islámu jistě nahrávaly. Venkovská oblast s nedůvěrou k modernizačním tendencím měst jistě nepřála politickým alternativám, mohla ale díky svým chudým podmínkám produkovat jedince sympatizující s ideou komunistické spravedlnosti. Ti byli hnáni touhou změnit svoje sociální postavení. S tím byl ale spojen neodmyslitelný přesun do centra, tedy do hlavního města. V městských centrech a studentském prostředí bylo možno setkat se se sekulárnějšími hodnotami. Úloha náboženství z hlediska národní identity převládla až později, po deziluzi z programu panarabské jednoty v 70. letech.²⁰⁶ V období od druhé světové války do války v roce 1967 převládal při hledání *arabští* sekulární

²⁰⁴ Zdá se, že motivace jet do NSR byla v tomto případě ovlivněna především rychlostí administrativního postupu oproti NDR, kde žadatel musel čekat delší dobu. AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Zpráva o syrských studentech v ČSR, Damašek 14. prosince 1956.

²⁰⁵ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 28, Záznam, 20. února 1957.

²⁰⁶ Paul Eid, *Being Arab: Ethnic and Religious Identity Building Among Second Generation Youth in Montreal*, 2007. str. 13.

trend.²⁰⁷ Velkým konkurentem levicového hnutí ale stále zůstávalo Muslimské bratrstvo, které spatřovalo v cizích inspiracích hrozbu pro místní tradice. Žádný ze studentů v Československu nepatřil s největší pravděpodobností mezi jeho členy. Arabský nacionalismus je ale kategorie, která prosakovala všemi politickými světonázory, často i v opozici k jeho oficiální podobě. Lze se pak setkat s tím, že například libanonský student pocházel z *muslimské vlastenecké rodiny*, což ho neeliminovávalo v tom, aby dostal doporučení od místní KSSL.²⁰⁸ Odmítnutí náboženství nebo volba jeho sekularizovanější verze patřila ke snaze projevit se „moderně“ a zapadala do poválečného trendu arabských elit a střední třídy. Můžeme tento postoj vidět i jako vzpouru proti konzervativním hodnotám a zaostalosti, které při porovnávání s Evropou vyčnívaly. Z hlediska idealistických pohnutek mohla být příležitost studovat v Evropě způsobem, jak získat kromě odborné kvalifikace i potřebnou zkušenost a inspiraci k možné alternativě.

V některých případech zanechávali studenti v rodné zemi dočasně rodinu. To znamenalo určité sebeobětování. Syřští studenti ve své stížnosti uvádějí, že zanechali doma rodiny, které jsou závislé na jejich výdělcích, čímž přinesli určitou oběť době, která je potřebovala.²⁰⁹ Část studentů byla vyslána z donucení svého zaměstnavatele, například museli absolvovat kurzy státní správy organizované čs. vládou pro arabské úředníky. Takto formulovaná výčitka naznačuje jeden z možných sebeinterpretačních postojů. Poněkud přizemnější byly i motivy pochopitelné u mladých lidí jako touha vymanit se z tradičních struktur a poznat uvolněnější studentský život ve střední Evropě.

Další silnou motivací byla touha najít v Československu politický azyl nebo ochranu a posvěcení svého politického zaměření. Členství v arabských levicových hnutích, které byly v domácích zemích často nelegální, vedlo k emigraci do Evropy a touze studovat v socialistických zemích. Ne vždy ale Československo těmto žádostem vyhovělo. Vedle značné finanční zátěže šlo i o diplomaticky citlivou otázku. Tyto žádosti se obracely na zastupitelské úřady v zemích, kde arabští komunisté našli dočasné útočiště. Nejvíce jich eviduje čs. velvyslanectví v Paříži.²¹⁰

²⁰⁷ Předpokládá se, že právě velké ponížení z porážky v izraelsko-arabském konfliktu v roce 1967 zdiskreditovalo panarabské argumenty a nahrálo militantnímu islámskému diskurzu, který vystoupil jako silnější tmelící alternativa. Paul Eid, *Being Arab: Ethnic and Religious Identity Building Among Second Generation Youth in Montreal*, 2007

²⁰⁸ AMZV, TO-T Libanon, 1955-1959, k. 1, 115/113, obal 3, Libanonští studenti Bejrút 28. dubna 1958.

²⁰⁹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, přepis dopisu z 8. srpna 1957.

²¹⁰ Například žádost z roku 1953 syna egyptského žurnalisty označeného ve zprávě za pokrokového, který obdržel visum do SSSR, žádá velvyslanectví v Paříži o možnost studovat školu politických nauk. AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 1, Žádost Ebila Salama, Paříž, 13. dubna 1953.

6.3. Příjezd

Pro arabské studenty byla prvním krokem k započetí jejich československého příběhu cesta do Prahy. Čs. ministerstva původně předpokládala, že si stipendisté budou cestovné hradit sami. Docházelo ale k výjimkám, které byly na posouzení československé strany a placeny prostředky ministerstva školství a kultury. Především na počátku 60. let, kdy byl záměr působit na africké a asijské země nejsilnější, vycházela československá strana studentům často vstříc. V případě některých afrických studentů sama hradila cestu letadly ČSA z předem určených měst.²¹¹ Letecká doprava byla první a nejčastější volbou. V případě Sýrie ale ve druhé polovině padesátých let ještě neexistovala přímá linka Damašek-Praha, tato byla zřízena až v pozdějších letech. Výjimkou z arabských států byl Egypt, s nímž mělo Československo nejčilejší styky. Nabízely se tedy mezinárodní linky s přestupy v arabských hlavních městech. Některé letecké společnosti ale následkem tzv. suezské krize bojkotovaly Egypt a Sýrii v letech 1956 a 1957. Vypravit společně více studentů najednou bylo v této situaci komplikované a tím pádem nepřijížděli všichni společně. Snažili se využít všechny možné alternativní spoje. Jako například linku Bombaj-Damašek-Praha indických aerolinek.²¹² Další možností, kterou na podzim 1956 zvolil syrský student Mourad a Aboud, byla cesta vlakem. Tu si podle zprávy vybral z ekonomických důvodů, aby ušetřil na výdajích. Měl vyjet z Alepa přes Evropu tzv. balkánským rychlíkem (Istanbul-Praha) a avizoval jednodenní zastávku v Brně.²¹³ Tím pochopitelně znejistil československé úřady. Zkorigovat příjezd všech arabských studentů v rozumném termínu, aby mohli společně začít přípravné kurzy češtiny, se ukázalo jako nemožné.

Právě správné načasování příjezdu opakovaně komplikovalo hladký začátek studia. Československá strana vyzývala zastupitelské úřady v jednotlivých zemích, především v Egyptě, Sýrii a Libanonu, aby se snažily zdůraznit nutnost dodržování termínů. I přes tato upozornění muselo ministerstvo školství několikrát posouvat nejzazší data možného nastoupení studia. Například termín z podzimu 1956 se posouval z 1. listopadu na konec

²¹¹Pavel Urbášek, Jiří Pulec, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969*, Olomouc 2012, str. 350.

²¹²AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, zpráva čs. velvyslanectví Damašek 13. února 1957.

²¹³AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, zpráva čs. velvyslanectví Damašek 3. září, 1956.

měsíce, poté na prosinec, načež se přehoupl do ledna 1957, aby 20. února telegramem do Káhiry ministerstvo školství zastavilo možnost přijímání nových studentů.²¹⁴ Důvodem tohoto rázného kroku byla především pochybnost, zda by studenti v případě ještě pozdějšího příjezdu stačili zvládnout základy českého jazyka a zahájit odborné studium k 1. září 1957.²¹⁵ Další možnost pro opoždilé studenty měla nastat až s koncem léta, kdy se mohli přihlásit k přípravným kurzům. Z Káhiry byly prodlevy vysvětleny potížemi při vyřizování pasů a uvolňování stipendistů z dosavadních zaměstnání. Československý zastupitelský úřad v Egyptě pojal podezření, zda se místní úřady nesnaží pouze zkrátit dobu pobytu ze strachu před působením komunistické propagandy.²¹⁶ Situace, kdy se objevil student, který nebyl očekáván, nastávala často. Ministerstvo školství a kultury si stěžovalo, že 14. 9. 1957 přijeli do Prahy egyptští aspiranti, jejichž příjezd nebyl očekáván.²¹⁷ Povinné předchozí ohlášení studentů, kteří ideálně měli přijet všichni pohromadě, se ukázal také jako nereálný. Z Vídně v roce 1957 žádali o vízum dva jordánští studenti, jejichž příjezd nebyl avizován, a další dva s úmyslem studovat na vlastní náklady, o nichž neměly úřady žádnou zprávu.²¹⁸ Dále ve stejném roce překvapil neočekávaný příjezd dvou syrských studentů, který nebyl předem nahlášen. Nevěděli, kde se mají ubytovat, ani kde se mají hlásit. MŠK tyto situace nazvalo jako *trapné* a stěžovalo si, že to poškozuje první dojmy cizinců z pobytu v Československu.²¹⁹ Pravděpodobně zde mohla hrát roli proslulá byrokratická těžkopádnost státních aparátů v arabských zemích ztěžující i činnost československých zastupitelských úřadů a obměňování či přibývání stipendistů podle aktualizace volných míst. Z pozdějších let máme obdobné zprávy o pozdních a neočekávaných příjezdech arabských studentů, kterým zřejmě v případě překonání tak velké vzdálenosti nešlo zabránit. Někteří studenti v 60. letech zahajovali jazykové kurzy až po Vánocích a k přijímacímu pohovoru na vysokou školu jim Univerzita 17. listopadu zajišťovala tlumočnicka.

²¹⁴AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 6, Přepis telegramu, Praha 20. února 1957.

²¹⁵AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 6, Záznam 24. ledna 1957.

²¹⁶AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 6, Záznam 24. ledna 1957.

²¹⁷ Ve stížnosti na práci zastupitelského úřadu byla i výtka, že aspirantům zbytečně zaplatili prázdniny v Praze, zatímco se jim z jejich strany nedostalo ani vyrovnání za ubytování na koleji a opravy drobných škod. AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 7, Zpráva MŠK Ministerstvu zahraničních věcí, Praha 21. září 1957.

²¹⁸AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 28, Záznam

²¹⁹AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 28, Záznam

Studentům čs. úřady udělili jednorázové vstupní vízum, jehož zpoplatnění jim bylo odpuštěno. Dále bylo zapotřebí vlastnit platný pas, vysvědčení o ukončení střední školy, případně doklad o ukončených semestrech na vysoké škole. Očkování československá strana nevyžadovala předem, jelikož zdravotní prohlídku museli arabští studenti nutně absolvovat okamžitě po příjezdu. Žádost, aby studenti z málo vyvinutých a nesamosprávných zemí měli na pražských kolejích vlastního lékaře, byla ministerstvem zdravotnictví odmítnuta s tím, že plně postačí služby polikliniky ve Spálené ulici, která je vyhrazena všem vysokoškolským studentům.²²⁰ Hlásit se v roce 1956 měli ve Valdštejnském paláci 14 na Malé Straně.²²¹ Doklady o studijních výsledcích včetně doporučení v případě příjezdu aspirantů bylo nutné doložit předem. V některých případech začaly hned po příjezdu nepříjemné tahanice o hrazení cestovného. Jak bylo uvedeno v začátku kapitoly, čs. strana proklamovala nehrazení cestovních výdajů. Zřejmě následkem proplácení letenek stipendistům Mezinárodního svazu studenstva a některým stipendistům arabských komunistických stran nabyli i ostatní studenti dojmu, že mají také právo na stejné výhody. V některých případech byly tyto požadavky ze strany arabských studentů artikulované dost razantně. Kombinace žádostí o proplácení výdajů a zmatky při příjezdech vedly československé úřady k podrážděnému postoji, který je v komunikaci mezi ministerstvem školství a ministerstvem zahraničí a následně s čs. ZÚ v arabských zemích znát. Zřejmě jde o následek toho, že obě strany měly odlišná očekávání. Arabští studenti, stejně jako ti ostatní z rozvojových zemí, přijížděli do Československa se zkrslými představami o místních poměrech. Od prvního setkání očekávali, že jim čs. úřady budou maximálně vycházet vstříc. Angažovaní studenti zase počítali s poskytnutím materiální základny pro jejich politické aktivity.²²² O tom svědčí i jejich stížnosti, které budou popsány v následujících kapitolách.

²²⁰ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 67, Poskytování stipendií studentům z poručenských území- zdravotní zabezpečení. Praha, 30. října 1959.

²²¹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Přepis telegramu do Damašku, Praha 12. září 1956.

²²² Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 357.

6.4. Přípravné jazykové kurzy

U zahraničních studentů bylo zapotřebí prolomit jazykovou bariéru, jelikož studium v Československu probíhalo bez výjimky v českém jazyce. Od roku 1961 sice mohli studovat na Univerzitě 17. listopadu v anglickém a francouzském jazyce, ta ale nenabízela studium všech oborů. Ačkoliv se jednoleté studium češtiny mnohým příjíždějícím studentům zdálo jako zbytečně dlouhá doba a snažili se příslibem intenzivního samostudia této povinnosti zbavit, československá strana v tomto ohledu byla neoblomná a na absolvování jednoletého jazykového kurzu trvala. Pravděpodobně z kapacitních důvodů, částečně jistě kvůli větší studijní koncentraci, byly jazykové kurzy situovány mimo Prahu. Šlo o praxi, která byla zavedena až s přibývajícím počtem zahraničních studentů v Československu v průběhu 50. let. Máme totiž zprávy o kurzech češtiny pro cizince zde studujících z roku 1948 a o žádných mimopražských kurzech v nich není zmínka. Všechny jazykové přípravy se tehdy zajišťovaly bezplatně v rámci filozofických fakult a v Praze šlo konkrétně o Školu slovanských jazyků při Slovanském ústavu.²²³ Po organizačních změnách, které prodělala USL v roce 1966, se zvýraznila pozice její fakulty jazykové a odborné přípravy. Na jazykových a politických kurzech pro zahraniční studenty byla poté postavena její existence.

Tento základ měl postačit k zahájení studia na vysoké škole, kde měly hodiny češtiny pokračovat. Současně bylo zapotřebí arabské studenty dostatečně přizpůsobit novým středoevropským podmínkám a seznámit je se zdejším prostředím. Tím se myslí nejen odlišné klimatické podmínky v porovnání s arabským regionem, ale i prostředí s odlišnými vzorci chování. Pro některé šlo o první návštěvu Evropy nebo dokonce první dlouhodobý pobyt mimo rodnou zemi. Tato aklimatizace měla být také spojena s pozitivní prezentací života v Československu. Internátní pobyt byl také určen pro synchronizaci odborných znalostí a terminologie. Byl proto určen především pro zájemce o přírodovědné a technické obory. Studenti uměleckého zaměření zůstávali v Praze, kde navštěvovali kurzy na filosofické fakultě. Není jasné, zda studenti humanitních oborů byli koncentrováni v internátním zařízení, nebo během prvního roku bydleli na koleji v Praze. S největší pravděpodobností začali navštěvovat kurzy češtiny na FF UK.

Přípravných kurzů se účastnila většina zahraničních studentů, kteří společně jistě

²²³ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 69, Pokyny pro zahraniční studující příjíždějící do Prahy, 1948.

tvořili pestrou mezinárodní skupinu. Přihlédneme-li k faktu, že se kurzy odehrávaly v regionálních městech, nabízí se nám vcelku zajímavý obraz každodenního života v místě, kde se ročně vystřídalo okolo sta cizinců. Podle organizačního řádu těchto kurzů se pochopitelně největší důraz kladl na výuku češtiny, najdeme tu ale i zmínku o *zajištění jednotnosti studentů*.²²⁴ Jazyková příprava tedy nebyla jediným účelem ročního pobytu. Úmyslem ministerstva školství bylo také představit zahraničním studentům nová společenská pravidla a vymezení mantinelů akceptovatelného chování před přesunem do univerzitního města. Současně měly autority studenty pozorovat a už zde vytypovávat problémové studenty. Maximální studentova spolupráce při výuce a *správné* politické postoje mu mohly zajistit lepší protekci při zařazení na vysokou školu. Důležitá byla volba správných učitelů, což se podle zprávy o průběhu přípravných kurzů ve školním roce 1958/1959 stále nedařilo.²²⁵ Byl mezi nimi totiž minimální počet členů KSČ, což se zdálo jako alarmující v souvislosti s tím, že právě oni měli možnost jako první v Československu pozitivně z pohledu komunistického režimu formovat politickou profilaci cizinců. Skutečnost, že takovýto učitel nebyl členem KSČ, znevažovala pozici samotné strany. Požadavek politické bezúhonnosti a odborné způsobilosti se ale ukázal jako těžko splnitelný. Odborníků na český jazyk s dostačující znalostí angličtiny nebo francouzštiny, kteří by byli místní nebo ochotni se přestěhovat do konkrétního internátu, kde by byli k dispozici studentům prakticky po celý den, a současně šlo o členy KSČ, nebylo pochopitelně mnoho. Pracovní doba byla prakticky po celý den až do desáté večer a platové podmínky podle zprávy ÚV KSČ vzhledem k časové náročnosti nebyly *dostatečně vyřešeny*.²²⁶ Kromě těchto výtek nemáme další doklady o počtu a profilu učitelů. Můžeme jen konstatovat, že z hlediska pedagogické praxe muselo jít o dosti náročnou činnost. Koordinace výuky nesourodé skupiny, která pocházela z odlišných prostředí, a současně cizích k prostředí československému, vyžadovala schopného člověka. Rozdíly byly i ve věku, jelikož se těchto jazykových kurzů účastnili i vědeckí aspiranti nebo již ženatí studenti společně s čerstvými maturanty.

Máme doklady o šesti přípravných kurzech. Podle už zmíněné zprávy o situaci ve školním roce 1958/1959 navštěvovalo přípravný kurz v Houštce u Staré Boleslavi 120

²²⁴ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 67, Zpráva o poskytování stipendií, 1959.

²²⁵ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 67, Zpráva o poskytování stipendií, 1959.

²²⁶ NA, fond KSČ-ÚV-100/3, Praha-mezinárodní oddělení, svazek 13, a.j. 39, Zpráva pro soudruha Hendrycha, Praha 3. března 1960.

studentů z 21 zemí s poznámkou, že sedm studentů bylo z nesamosprávných území. V Mariánských Lázních bylo 59 studentů ze 17 zemí (15 z nesamosp. ú. z akce OSN a šest z náborů MSS). V Poděbradech jich studovalo 22 ze čtyř zemí (sedm z náborů MSS z nesamosp. ú.), Teplice měly 78 studentů z pěti zemí a pražskou filologickou fakultu navštěvovalo 19 studentů ze sedmi zemí.²²⁷ Kromě těchto míst máme také zprávy o pobytu arabských studentů v obcích Unčín a Štířín. V pozdější zprávě ÚV KSČ z roku 1960 se zmiňuje 228 zahraničních studentů v jazykových kurzech.²²⁸ Z mimopražských lokací je zmíněna jen Houštka u Ml. Boleslavi a Mariánské Lázně, z čehož lze vyvodit, že z počátečního rozptýlení byli zahraniční studenti z tzv. málo rozvinutých zemí Afriky a Asie postupně koncentrováni do větších skupin ve dvou centrech. Klíčem zde byl jazyk, tedy dominance angličtiny nebo francouzštiny v zemi původu. Objekty školy a internátu v Houštce i Mariánských Lázních ale nebyly ve vlastnictví ministerstva školství a podle zprávy měly být do konce roku 1960 vyklizeny. Nalezneme i zmínky o kurzech v Poděbradech, Teplicích a v Praze. Po roce 1961 převzala organizaci jazykových kurzů Univerzita 17. listopadu v Praze, mezi jejíž objekty na českém území patřily Dobruška, Holešov, Poděbrady, Mariánské Lázně nebo Zahrádky u České Lípy. Výčet míst není pravděpodobně konečný. Je možné, že přípravné kurzy češtiny se odehrávaly v menším počtu i na jiných místech, ale jen krátkodobě. Například pamětník zmínil ještě Hamr na Jezeře, který fungoval jen do roku 1963.

Život v přípravných kurzech dokážeme zdařile rekonstruovat z dochovaných zpráv. Buď jde o zprávy informačního rázu pro zainteresované úřady, nebo zajímavější stížnosti na nevyhovující podmínky. Tyto dva typy dokumentů se v popisu každodenní reality liší a je samozřejmě obtížně určit, jak ve skutečnosti situace vypadala. Ačkoliv by nám opodstatněnost výtek arabských studentů na nedostatky internátu pomohla přiblížit materiální podobu školních zařízení ve sledovaném období, tak i samy o sobě nám ukazují hodnotové priority a způsob vyjednávání zahraničních studentů. Jde ale stále o jednostranné prameny, které svědčí o negativní zkušenosti jen části z cizinců. Zastiňují tím příběhy těch, kteří se s československými poměry buď rychleji sžili, nebo jim dokonce i vyhovovaly.

V Mariánských Lázních byli studenti ubytováni v *žákovském domově* „Odkaz

²²⁷ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 67, Zpráva o poskytování stipendií, 1959.

²²⁸ NA, fond KSČ-ÚV-100/3, svazek 13, AJ 39, Zpráva pro soudruha Hendrycha, Praha 3. března 1960.

února“.²²⁹ Během podzimu roku 1956 sem přijelo devět syrských studentů, kteří sdíleli jeden objekt společně s *Vietnamci, Mongoly, Bolivijci, Nepálci a českými studenty*.²³⁰ Arabští studenti byli rozděleni do dvou pokojů po čtyřech a pěti, a to podle náboženství. S největší pravděpodobností šlo o skupinu muslimských a křesťanských Syřanů. V samotném objektu se konala výuka i stravování. Seznam vyučovaných předmětů neznáme, ale lze předpokládat, že z 21 hodin týdně byla většina věnována výuce českého jazyka a reálií. Co se stravy týče, byla přizpůsobena muslimským zvykům. To znamená, že minimálně jim bylo odstraněno z jídelníčku vepřové maso, ovšem dodržování tradice halal nemohlo být v Československu 50. a 60. let reálné.²³¹ Náboženské praxi bylo vyhověno i v případě obřadů, které se také konaly ve stejném objektu, a denní režim jim byl přizpůsoben. Ze stipendia šla částka 325 Kčs na čtyři jídla denně a na ubytování se zařízením, čímž byla myšlena postel, skříň a ložní prádlo. Možnost se vykoupat v teplé vodě byla podle zprávy každodenní.

V Poděbradech byly přípravné kurzy zajišťovány fakultou radiotechniky. Zajímavá je zpráva z roku 1959 o příjezdu nových studentů.²³² Šlo o osm arabských studentů, dále o čtyři Alžírany a šest studentů z Indonésie. Araby se zde pravděpodobně myslí studenti ze Sjedinené arabské republiky, zatímco Alžírani do této kategorie nejsou zahrnuti. Celkem bylo v roce 1959 v Poděbradech 29 studentů, čímž se v tomto období v porovnání s dalšími internáty řadí spíše k početně menším jazykovým kurzům. Ze zprávy vyčteme i problémy s učiteli českého jazyka, který byl naznačen již výše. Původní učitel, který výuku vedl ve francouzštině, nebyl po zranění schopen práce. Děkanát radiotechnické fakulty se tedy obrátil na ministerstvo školství a kultury, které přípravné kurzy zašitovalo. To zajistilo dočasnou výpomoc z místní střední školy. Středoškolský učitel ale byl schopen zajistit jen hodinu týdně výuku v angličtině, zatímco zbytek vyučování byl zajištěn pomocí magnetofonu. Tato dvojitá jazyková bariéra musela být velmi matoucí. Chyběly i kvalitní slovníky. Aktuální arabsko-český slovník byl vydán až koncem 60. let, a tak museli studenti pracovat se slovníky arabsko-anglickými a anglicko-arabskými, které si většinou přivezli sami.

²²⁹AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 27, Zpráva o syrských studentech, Praha 12. listopadu 1956.

²³⁰Tamtéž

²³¹Halal se totiž netýká jen masa, ale celé řady potravin, léčiv a kosmetiky. Současně se dodržuje u masa i speciální způsob porážky.

²³² NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 69, Zpráva z internátu v Poděbradech, 9. březen 1959.

Ve Štíříně, který se nachází necelých 30 km od Prahy, se konaly přípravné kurzy pro absolventy vysokých škol, tedy vědecké aspiranty. Z roku 1957 máme zprávu o příjezdu 38 egyptských aspirantů.²³³ Byli ubytováni ve stejných podmínkách jako zbytek studentů, což vyvolalo jejich nespokojenost. To se následně muselo řešit skrze jednání egyptského attaché v Praze s ministerstvem zahraničních věcí. Hlavním argumentem bylo, že nelze chtít po starších absolventech, aby sdíleli stejné podmínky s mnohem mladšími studenty, a především po nich nelze chtít sdílení pokojů s více lidmi. Šlo o studenty, kteří přijeli do Československa po zákazu odjet studovat do Anglie a Francie. Nová univerzitní místa jim pomáhala obstarat egyptská vláda. Čs. strana oponovala egyptskému attaché, že podmínky ubytování v přípravných kurzech a kolejích byly předem sjednány a aspiranti se s nimi musí smířit.

Nevyhovujících kapacitních podmínek, z nichž plynula nutnost ubytovávat více studentů dohromady, si byla vědoma i československá strana. Kromě Houštky, kde studenti bydleli po dvou osobách na pokoji, byli ve všech ostatních objektech ubytováni ve větším počtu. V Teplicích a Mariánských Lázních dokonce po pěti. U obou objektů se také upozorňovalo na špatné technické vybavení.²³⁴ Nejvíce stížností ale evidujeme z internátu v Unčíně. Nespokojenost syrských studentů zde vyústila dokonce v požadavek návratu domů a Syřany nakonec musel až syrský velvyslanec ujistit, že bude v jejich zájmu intervenovat na československých úřadech. Unčín je příhraniční město v okrese Teplice patřící do regionu s pohnutými poválečnými událostmi, které ve druhé polovině 50. let byly jistě stále čerstvé. Ubytovna byla ve vlastnictví ROH a nacházela se na *horním konci vesnice*.²³⁵ Její poslední využití bylo jako místo léčby a školení dětí řeckých emigrantů. Z popisu vesnice a ubytovny i ze strany samotných úředníků MŠK vyplývá, že šlo o neutěšené místo. Dr. Krása s dr. Kabalovou, kteří jako delegace ministerstva v červenci 1957 vyjeli k inspekci do Unčina, uvedli, že *budovu nelze označit jako vyhovující pro studenty z kapitalistických zemí, kteří jsou prvý rok v ČSR*.²³⁶ Arabským studentům

²³³ AMZV, TO-O SAR 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 7, Telegram do Káhiry, 24. srpna 1957.

²³⁴ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 67, Zpráva o poskytování stipendií, 1959.

²³⁵ V cestovní zprávě MZV a MŠK se dozvíme, že *jde o místo trvalých mlh a že většina obyvatel má německý jazyk jako mateřský, často ani češtinu plynně neovládají*. V obci je pouze národní škola, střední je až ve vedlejší Bohosudově. AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Cestovní zpráva delegace do Unčina, 19. července 1957

²³⁶ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Cestovní zpráva delegace do Unčina, 19. července 1957

nevyhovoval především fakt, že musí společně sdílet pokoje. S tímto problémem se budeme setkávat i v případě kolejí. To ale byl z hlediska kapacity problém nevyřešitelný. Studenty musel uklidnit diplomatický attaché, který se snažil zdůraznit dočasnost těchto podmínek.

V případě Unčina ale nespokojenost vyústila v otevřený spor s ředitelem ubytovny, který zřejmě žádosti o materiální zlepšení situace ignoroval. Dlouholetý ředitel léčebny pro řecké děti se dočkal ze strany studentů přezdívky „žid“.²³⁷ MŠK se rozhodlo, že nejjednodušším a současně vstřícným krokem bude jeho výměna, která také urychleně proběhla. Po opakovaných návštěvách tajemníka syrského velvyslanectví, intervenci syrského ministra hospodářství a poté, co studenti zaslali telegram syrskému prezidentovi a předsedovi vlády, si celá záležitost vynutila zvýšenou pozornost československých ministerstev. Následně syrský velvyslanec v Praze označil stížnost za oprávněnou, a MŠK nezbývalo než vyslat svoji delegaci k šetření. Syrským diplomatům ale bylo vytýkáno, že se *nesnažili případ likvidovat, ale naopak ho rozšířili na aféru*.²³⁸ Šlo o první projev nespokojenosti zahraničních studentů, nebo to alespoň tvrdila československá strana.²³⁹

Dalším důvodem k nespokojenosti byla vedle špatného vybavení a nedostatku soukromí i výše stipendia. V letech 1956/57 činilo stipendium 600 Kčs plus jednorázové příspěvky. Z této sumy se někteří snažili posílat část svým rodinám doma, které na nich finančně závisely. Už jsem zmínila, že relativně velká část studentů (v porovnání s ostatními zahraničními studenty) byli ženatí muži. Studenti požadovali, aby jejich stipendium bylo navýšeno a část posílána v cizí měně jejich rodině ve vlasti. To ale čs. strana odmítla s odůvodněním, že nedovolí zbytečný vývoz deviz ani zvýšení stipendií.²⁴⁰ Z původní nespokojenosti s podobou internátu se vyvinula poněkud ostrá kritika celkových stipendijních podmínek. Ačkoliv během jednání padaly přísliby zvýšení stipendií, není jasné, zda k nim z obou stran nakonec došlo. Československá strana se především obávala rozšíření požadavku vyššího stipendia mezi všechny zahraniční studenty. Zašitovala se

²³⁷ *Žid* v pejorativním smyslu zde s největší pravděpodobností nemá stejné konotace jako v evropském prostředí, kde by byla taková nadávka výsledkem ztotožnění žida s lakomým člověkem. Vlivem vzniku státu Izrael a eskalaci antisionismu v arabském prostředí šlo zřejmě o běžnou nadávku. AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Záznam o návštěvě syrského tajemníka na MŠK, 16. července 1957.

²³⁸ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Telegram, Damašek 12. října 1957.

²³⁹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Zápis z porady o syrských studentech, 26. července 1957.

²⁴⁰ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Záznam o návštěvě syrského tajemníka na MŠK, 16. července 1957.

také údajnou spokojeností syrských studentů v Mariánských Lázních, kde nebyly žádné stížnosti. Závěrem bylo slíbeno dohlédnout na respektování náboženských specifik, které byly v Unčíně také opomenuty. Dále ministerstvo školství přiznalo oprávněnost výtek ohledně jídla, na kterém internát z důvodu přečerpání svého rozpočtu šetřil, a tedy uznalo, že tři jídla denně jsou málo. Výtky vůči extravagantnímu životnímu stylu arabských studentů, nad kterými se pozastavovali českoslovenští úředníci, zmíním později v kapitole pojednávající o konfliktech. Obava MŠK, že pokud částka nestačí již během prvního roku stráveného v regionální malé obci, tak rozhodně nevystačí syrským studentům během života v univerzitním městě, se ukáže jako oprávněná.

Průběh červencových událostí v internátě v Unčíně nám přiblíží i přepis dopisu, který byl nalezen po návštěvě syrské vládní delegace na zámku Zbraslav. Jde o dopis syrského studenta adresovaný delegaci ze Sýrie, která na zámku pobývala. Hned několik otázek vyvstává nad jeho nalezením. Především důvod, proč byl zanechán v pokoji. Tedy zda byl jednoduše předán syrskou delegací československým úřadům a příběh o nálezu byl pouze krycím manévrem syrské strany, nebo zda šlo o pouhou neopatrnost. Obsah dopisu rekonstruuje průběh událostí se silným osobním přibarvením autora. Dopis je datován 8. srpna 1957, zatímco všechna výše zmíněná jednání a navrhovaná řešení MŠK jsou z průběhu července téhož roku.²⁴¹ To dokazuje, že stále nebyla uvedena v praxi. Je otázkou, zda byla komunikace mezi jednotlivými aktéry tak špatná, nebo zda docházelo k úmyslné dezinterpretaci požadavků, či byli syrští studenti jednoduše ignorováni. Z dopisu totiž vyplývá, že MŠK slíbilo studentům dorovnat rozdíl mezi stipendiem a syrským platem, pravděpodobně platem učitele. Několik syrských studentů totiž již v rodné zemi dříve pracovalo a finanční propad, z něhož nedokázali uživit rodinu, nesli velmi těžce. Současně sami sebe vnímali jako syrské státní zaměstnance a ne jako studenty. O žádném takovém slibu ale není v materiálech jednání MŠK a MZV zmínka. Syrský učitel, autor dopisu, dramatickým tónem vyjmenovává svoje materiální potíže, rozprodávání oblečení, nedostatek jídla, strach z blížící se zimy a beznaděj z nulového výsledku stávk. To je v celém příběhu první zmínka o existenci studentské stávky. Dále v dopise vyhrožuje ukončením studia a návratem domů. Odmítl však obvinění, které vznesla čs. strana při jednání se syrskou delegací, že se studenti snaží vměšovat do politických záležitostí. Naopak zdůrazňuje pouhou materiální podstatu stížností. Kromě dopisu, adresovanému syrskému ministrovi, autor zaslal kopii i třem syrským novinám. V závěru je dramatická

²⁴¹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Přepis dopisu syrskému ministrovi, 8. srpna 1957.

výzva, že vláda od nich může žádat všechny *oběti mimo naši hrdost*.²⁴² Díky této zprávě si můžeme potvrdit existenci zmocněnce syrské vlády pro záležitosti studentů v Evropě, který v této době pobýval v Berlíně.²⁴³

Bezprostředním požadavkem československé strany po prozkoumání dopisu bylo celou záležitost znovu přešetřit. Velvyslanec v Damašku obstaral články v syrském tisku, jejichž podkladem byly dopisy některých syrských studentů o jejich „hladovění“ a nespokojenosti v ČSR.²⁴⁴ Autorem dopisů bude zřejmě student z přípravného kurzu v Unčíně, možná stejný autor jako citovaného dopisu nalezeného ve zbraslavském zámku. V časopise vydávaném v syrském městě Homs následně vyšel článek s názvem *Našim studentům se vede dobře*, jehož autorem byl člen syrské kulturní delegace. Úmyslem textu bylo dementovat zprávy o potížích syrských studentů v ČSR. Přepis článku pro MZV v Praze je datován už v červnu roku 1957, což dokazuje, že celá problematika nespokojených studentů trvala více měsíců.²⁴⁵ Celý článek líčí čs. poměry v superlativech. Je zajímavé, že jde o popis internátu v Mariánských Lázních a o Unčíně zde není zmínka. Po přehnaně poetickém úvodu se dozvíme, že zde studuje osm Syřanů, z toho jeden na vlastní náklady. Všichni jsou samozřejmě nanejvýše spokojeni. Některé pasáže vyzní dnešnímu čtenáři velmi komicky.²⁴⁶ Jediná konkrétní výtku se týkala kurzu dolaru, který musí studenti měnit v oficiálním a ne turistickém kurzu. To je podle autora také hlavním důvodem nespokojenosti a vzniklých problémů. Zbýlých 34 syrských studentů v Československu jsou podle článku spokojeni a netrpí žádným materiálním nedostatkem. Ten by měl paradoxně podle autora být součástí studentského života. Touto zkouškou si ale Syřani v Československu procházet nemusejí. Alespoň podle článku.

O dalším vývoji situace nemáme zprávy. Ačkoliv se stížnosti stejného rázu budou opakovat z kolejniho života, zdá se, že žádný podobně silný projev nespokojenosti se již neopakoval. Je velmi nepravděpodobné, že by studentům bylo paušálně zvýšeno

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Ve všech dalších zprávách o tomto úřadu bude zmiňována Vídeň jako sídlo jeho působení.

²⁴⁴ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Článek o syrských studentech, Damašek, 3. srpna 1957.

²⁴⁵ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Článek v homském časopisu, Damašek 27. června 1957.

²⁴⁶ Pasáž o společném obědě se studenty a vedoucími školského odboru NV již byla zmíněna výše. Dále např. *Poděkovali jsme mladému řediteli, mladému věkem, avšak držiteli diplomu doktora pedagogie, diplomu skromnosti, úcty a síly za jeho ochotu, když pomáhal svým žákům odnášet zavazadla do jejich pokojů...* AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 26, Článek v homském časopisu, Damašek 27. června 1957.

stipendium, zřejmě došlo pouze k jednorázovým příspěvkům a to od syrské vlády. Československá strana se v případě svých stipendistů zdála být neústupná. Celý případ nám přibližuje těžkosti, se kterými se první početnější vlna syrských studentů zde zpočátku setkala. Ukazuje také, že se internáty od sebe lišily, a že především ty v menších obcích studentům, kteří přicházeli většinou z městského prostředí, nevyhovovaly. Zařazení do odlišných kurzů mohlo z hlediska jejich podoby a prostředí zásadně ovlivnit celkový pocit z pobytu, který si arabský student nesl i po zbytek studia v Československu. Také nám přibližuje podobu jednání mezi studenty a syrskými i československými úřady. Podle dopisu syrského učitele nebyl řešen okamžitě, naopak se vyjednávání podobalo přehazování horké brambory, při níž obě strany doufaly v jeho utichnutí. Všechny další stížnosti ze strany arabských vysokoškolských studentů, které se nám dochovaly, jsou už z pražského života.

Přípravné kurzy zaujímají v porovnání se zbytkem strávené doby v Československu v životě arabských studentů významné místo. V jejich rámci navazovali první sociální vazby nejen s ostatními studenty, ale i s československými občany. V případě, že přijeli ve větší skupině, udržovali i zde kontakty především se svými krajany. Ale jednoduše řečeno, nuda v regionálních městech je často dohnala ke větší meziskupinové socializaci. A jelikož šlo většinou o rekreační střediska, která ožila v konkrétních sezónách, o dostatek mladých lidí nebyla nouze. V případě Hamru na Jezeře šlo o letní koupaliště, které s jarní dobou společensky ožilo. Pro arabské studenty, kteří přijeli do Československa teprve nedávno, byly dívky a ženy v plavkách doslova šokem. Podle výpovědi pamětníka utíkali arabští studenti z výuky, aby mohli celé dny prosedět u koupaliště a pozorovat ruch okolo.²⁴⁷ Další významnou okolností bylo, že díky umístění kurzů mimo univerzitní města mohli studenti poznat i další části Československa. V pozdějších letech se jejich prostorové měřítko eliminovalo na kolej, univerzitu a arabské večírky.

6.5. Ubytování v Praze

Zahraničním studentům nebyla v Praze vymezena jedna kolej, ale byli rozptýleni podle univerzity, kterou studovali. Opět se setkáme s nespokojeností arabských studentů jako v případě jazykových kurzů. Pro ministerstvo školství byly stížnosti na ubytovací podmínky v Praze jedny z nejvíce nepříjemných. Nedaly se totiž řešit okamžitě

²⁴⁷ Z rozhovoru s Morisem Issou z 8. dubna 2013.

z jednoduchého důvodu, pokojů bylo málo. Čs. strana se totiž zavazovala zajistit ubytování i studentům studujícím na vlastní náklady, ačkoliv z ministerstva školství padaly návrhy, aby bylo zajištění ubytování ponecháno na starost samotným studentům.²⁴⁸ MŠK tak zodpovídalo za ubytování všech zahraničních studentů v Československu. Kapacitní možnosti kolejní správy byly se stoupajícím nápořem arabských studentů podrobovány zatěžkávací zkoušce. Ve zprávě pro ministerstvo zahraničních věcí je v roce 1957 situace dokonce hodnocena jako *kritická*.²⁴⁹ To se projevilo už s první vlnou arabských stipendistů do ČSR, kdy mimo jiné také v souvislosti s nedostatkem míst na kolejích uvažovalo MŠK o zrušení možnosti studia na vlastní náklady.²⁵⁰ Podle aktuálního pětiletého plánu bylo dokončení nové koleje očekáváno až v roce 1961. Stejný plán ale předpokládal navýšit počet studentů na vysokých školách do stejného roku o 25%.²⁵¹

V seznamu pražských kolejí z roku 1948 nalezneme jen pár objektů, které si tento účel uchovaly dodnes. Jde především o koleje Univerzity Karlovy v Praze: kolej Jednota, Arnošta z Pardubic a Budeč. Nejsou v něm ale zmíněny další významné koleje, kde bylo ubytováno nejvíce arabských studentů, a to Jarov spadající pod VŠE a kolej Podolí ve správě ČVUT. Od roku 1956 do poloviny 60. let to jsou právě tyto koleje, kde nalezneme nejvíce zahraničních studentů. Vlivem kapacitních požadavků se v průběhu 60. let realizovala velkoryse pojatá výstavba nových kolejí. V první polovině 60. let vznikají obě koleje Větrník, dnes Větrník a Hvězda, kolej Kajetánka a v letech 1964-1965 i koleje Strahov. Kajetánka patřila Univerzitě 17. listopadu, po jejímž zrušení v roce 1974 kolej převzala Univerzita Karlova. Komplex kolejí na Jižním městě a kolej Hostivař vznikly až v pozdější době.

Největší nelibost mezi arabskými studenty vzbuzovalo sdílení pokojů, které narazilo na velmi odlišné vnímání soukromí v arabském světě.²⁵² Byli na tento fakt upozorňováni předem při vyjednávání podmínek pobytu se ZÚ, a tímto se později při vyřizování stížností čs. strana vždy zaštitovala. Ve zprávě velvyslanectví v Káhiře se uvádí,

²⁴⁸ Argumentovalo se především zaběhnutou praxí v NSR. AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 28, MŠK pro MZV, 31. ledna 1957.

²⁴⁹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 28, MŠK pro MZV, 31. ledna 1957.

²⁵⁰ Kapacita kolejí ale byla jen jedna z motivací pro toto rozhodnutí, které se nakonec nerealizovalo.

²⁵¹ AMZV, TO-O Sýrie, 1945-1959, k. 2, 116/38, obal 28, MŠK pro MZV, 31. ledna 1957.

²⁵² Je možné, že sdílení pokojů s cizím mužem mohlo narazit na homofobii, která je v kultuře středomořského regionu velmi silná.

že studenti před odjezdem do Prahy výslovně souhlasili, že budou ubytováni po třech.²⁵³ Přesto se zdá, že arabští studenti věřili v možnost si po příjezdu vyjednat lepší podmínky. V telegramu do Káhiry se dokonce úředník ministerstva zahraničních věcí ptal československého velvyslanectví, zda studentům neslibili výhodnější podmínky. Nechápal totiž, jak se můžou předem sjednaným předpokladům pobytu v Praze vzpírat s takovým pohoršováním.²⁵⁴

Ještě hůře snášeli podmínky na koleji vědečtí aspiranti. Byli starší a již zvyklí na určitý životní standart. K ubytování na koleji měli výhrady. Největší problém měli opět s nutností sdílet pokoje. Pravidla života na koleji jim z hlediska životního stylu nevyhovovala. Dodržování návštěvních hodin, večerních vycházek a omezené možnosti návštěv na pokoji muselo na vysokoškolské asistenty, kterým bylo často už okolo 30-ti let, působit směšně. I arabští vojáci, kteří byli koncentrováni na vojenské akademii v Brně a ve svých rodných zemích patřící k vyšší střední třídě se značnou společenskou prestiží, byli zaskočení československými ubytovacími podmínkami. Žádostem o příjezd s manželkami a dětmi nebylo vyhověno, současně byli během absolvování kurzu češtiny ubytováni s ostatními studenty.²⁵⁵

Stížnosti ale přicházely i z opačné strany, a to na arabské studenty. Právě na kolejích se nejvíce projevila kulturní odlišnost obou stran. Po roce života v internátu mimo Prahu si příchod do univerzitního města studenti pochopitelně užívali a vnímali jej jako příležitost k intenzivnějšímu společenskému životu. Není třeba zde rozebírat temperamentnější povahu typickou pro země na jih od střední Evropy. Částečně jde o stereotyp, který hrozí kolektivním soudem, zčásti ale jde o prokázanou charakteristiku plynoucí z kombinace geografických a kulturních faktorů. Zdrojem konfliktů na koleji se tak staly odlišné názory na denní rytmus, soukromí, stolování i vztah k ženám. Docházelo ale i k extrémním případům, které se nedají vysvětlit pouhou temperamentní povahou.²⁵⁶

Zprvce kolejní správu Jarov rozčilovaly opakované žádosti o samostatné pokoje, což lze vycítit z její zprávy Vysoké škole ekonomické v Praze z roku 1958. V ní si vedení správy stěžuje, že nepomáhají ujištění, že je kolej přeplněná, a že volné pokoje neexistují.

²⁵³ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 7, Káhira 14. dubna 1958.

²⁵⁴ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 7, telegram do Káhiry, 20. srpna 1958.

²⁵⁵ AMZV, SAR TO-T 1955-1959, kr. 1, 211/113, obal 6, Studium egyptských důstojníků na VTA, Praha 30. října 1959.

²⁵⁶ Asi největším extrémem je případ alžírských učňovských praktikantů na kurzu v Tišnově. Část z nich začala šikanovat zbylou skupinu a dokonce došlo i na pobodání nožem. MZV, TO-T, Alžír 1965-1969, 251/113, obal 7, Zpráva o průběhu kurzu, Tišnov, 7. srpna 1964.

Přesto se urgence ze stran studentů na řešení situace hromadily.²⁵⁷ Dalším problémem byl samotný průběh kolektivního života na koleji. Stížnosti z roku 1958 se týkají především studentů egyptské národnosti. Často porušovali kolejní řád, a to především nedodržením návštěvní doby, *při čemž dochází k nedorozuměním mezi vrátným a je často z jejich strany používáno autoritativního vystupování a jednání.*²⁵⁸ Následně je zmíněna výměna názorů mezi vrátným a egyptským studentem, který na něj údajně křičel, *že když on poručí, tak že se tak musí stát.*²⁵⁹ Bohužel nemáme zprávu o tom, jak na tento radikální postoj pracovník koleje reagoval. Z odpovědi studenta se zdá, že šlo možná o protekčního studenta zvyklého z domova na citlivější zacházení.²⁶⁰ Pravděpodobně ale šlo o výsledek odlišného chápání postavení správce v obou kulturách. Zatímco v československém prostředí šlo o reprezentanta byrokratické moci, které se lidé podřizovali, v arabské kultuře je správce ve služebném postavení.

Další výtky se týkala úklidu. Egypťané podle správy koleje nepečují o společné prostory jako například umývárny, kde nechávají v umyvadlech zbytky jídla a tím se ucpává odpad vody. Lze to vysvětlit opět odlišným vnímáním úlohy muže v arabské společnosti, kde není zvykem, aby se příslušníci mužského pohlaví starali o záležitosti domácnosti. Šlo ke všemu vesměs o aspiranty, takže ne o mladé maturanty s větší pokorou, ale o starší studenty s odlišnou představou o svém společenském postavení. Je tedy přirozené, že měli větší sklon k nepořádku a přehlížení společných úkolů než domácí studenti.²⁶¹ Českoslovenští studenti ale neměli pro odlišné kulturní zázemí svých arabských spolubydlících velké pochopení. Zdá se, že buď byla jejich trpělivost opakovaně zkoušena, nebo šlo o následek nepopulárního postoje československé společnosti vůči zahraničním studentům. Docházelo totiž k ostrým výměnám názorů mezi oběma skupinami. Pro československé studenty musel vedle odlišného jednání být cizí i

²⁵⁷ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 8, zpráva z koleje Jarov, 2. dubna 1958.

²⁵⁸ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 8, zpráva z koleje Jarov, 2. dubna 1958.

²⁵⁹ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 8, zpráva z koleje Jarov, 2. dubna 1958.

²⁶⁰ O tomto studentovi víme, že zde absolvoval s výborným prospěchem Fakultu elektrotechnického inženýrství na ČVUT a v posudku se o něm píše, že je svědomitý a pilný včetně korektního chování v kolektivu. Zdá se tedy, že panovačný tón k vrátnému byl ovlivněn jinými okolnostmi. Figuroval také na seznamu neplatičů kolejního. AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 9, Zpráva o studiu Wahiba Girgise Solimana. 15. července 1958.

²⁶¹ Komicky vyzní případ dr. Malika. Ten si v noci vařil těstoviny, které omylem vylil do umyvadla, a nechal je tam, přičemž se ucpala výlevka. Dále dr. Malik několikrát odešel od zapnutého vařiče ve svém pokoji. Ten až kouřem ze spáleného jídla upozornil ostatní studenty ze stejného poschodí a vrátný musel dveře vyrazit.... AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 8, zpráva z koleje Jarov, 2. dubna 1958.

náboženský aspekt života a to především u muslimů. Muslim Šech Trabov, stipendista ze SAR, nebyl ubytován jako ostatní studenti ČVUT v Podolí, jelikož na něj vyšel jen společný pokoj se dvěma Čechy. Na jeho protest bylo dohodnuto, že se přestěhuje na kolej Jarov, kde mu byl nabídnut malý samostatný pokoj. Reakce Šecha Trabova byla opět negativní, kolejní správa označila jeho odpověď jako *drzou*.²⁶² Tento incident vedl úředníci k napsání stížnosti ministerstvu školství, které ji následně předalo velvyslanectví SAR. O konfliktech mezi domácími a zahraničními studenty se dovídáme i v průběhu 60. let ze zpráv USL, která je svaluje na nezodpovědnou práci ČSM. Svaz se podle ní nesnaží o odbourání izolace zahraničních studentů a zdokonalení jejich soužití. Na kolejích ale nedocházelo jen ke sporům mezi československými a arabskými studenty, ale i mezi Araby navzájem. Fakt, že se politická situace v blízkovýchodním regionu v tomto období vyznačovala střídáním převah navzájem zneprátelených skupin, se promítal i do života arabských studentů v zahraničí. Toho si bylo MŠK vědomo a podle aktuálních sporů muselo řešit změnu ubytování, aby se eliminovala možnost jejich opakování.²⁶³

Při nepřekonatelném odporu k životu na koleji bylo možno se odstěhovat a pokusit se najít ubytování v podnájmu. Předpokládám, že ani studenti na vlastní náklady neměli finance na placení hotelu nebo podnájmu, ačkoliv máme zprávy o tom, že někteří po příjezdu hotelu přechodně využili. V podolské koleji například syrský student vyvolal hádku s jiným cizincem, na jehož pokoj si činil nárok. Poté se s dalším Syřanem odstěhoval, ale oba se časem vrátili kvůli finančním potížím.²⁶⁴ Správa koleje Jarov navrhovala ministerstvu vyřešit situaci přestěhováním všech Arabů do jednoho penzionu. Tohle řešení bylo s největší pravděpodobností zamítnuto. Zaprvé o takovém rozhodnutí nemáme zprávy a zadruhé by tato izolace vedla k horší kontrole a znemožnila by jakoukoli naději na začlenění Arabů do studentského kolektivu.

To, co zřejmě správu koleje trápilo nejvíce, bylo neplacení kolejného. I přes opakované napomínání bylo obtížné donutit egyptské aspiranty dluh zaplatit. Kolej Jarov tedy apelovala na ministerstvo školství, aby jim byla částka strhávána ze stipendia. V roce 1958 byl dluh devíti aspirantů vyčíslen dohromady na 3400 Kčs, ale nedělili se o něj rovným dílem.²⁶⁵ Někteří dlužili za několik měsíců, další dlužili jen část měsíčního

²⁶² AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 10, Stížnost na chování A. Šech Trab, 28. září 1959.

²⁶³ AMZV, TO-T SAR, 1955-1959, k. 1, 211/113, obal 6, odvolání syrských studentů, 1959.

²⁶⁴ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 10, Návrh na vyloučení Abdulaha Bustaniho ze studia. 1957.

²⁶⁵ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 9, Zpráva koleje Jarov o neplacení kolejného, Praha,

poplatku. MŠK se snažilo vše řešit přes arabské kulturní zastupitele, kteří měli mít studentské záležitosti na starosti. Ti se ale jako prostředníci v těchto sporech nevyznačovali přílišnou razancí a nechtěli se ve věci angažovat. MŠK tedy částku strhávala po částech ze stipendia, jelikož odpustit dluh nechtěla z obavy, že by se takového řešení domáhali i ostatní.

Neplacením kolejného mohli arabští studenti vyjadřovat protest proti ubytování, které nevyhovovalo jejich představám. Šlo zajisté i o výsledek pocitu beztrestnosti v případě protekčních studentů arabských vlád i arabských komunistů. Obě skupiny byly přesvědčeny o ochraně československé vlády a z jejich chování je znát pocit, že je nad nimi držena ochranná ruka. V situaci, kdy se jejich představa studentského bydlení lišila od té československé, neváhali svoje rozhořčení dát velmi rázně najevo. Zdůrazňování důležitosti kolektivu a společné trávení volného času patřilo k vyzdvihovaným hodnotám v socialistickém Československu. Tyto hodnoty ale arabští studenti nesdíleli a jen někteří se s nimi smířili bez námitek. Současně si musíme uvědomit, že arabští studenti zde studovali v rámci stipendijní politiky za účelem pomoci rozvojovým zemím, proto se nelze překvapenému československému postoji divit. V případě nearabských studentů z málo vyvinutých zemí se setkáváme se stejnými konflikty. Nespokojenost studentů z bývalých francouzských kolonií s materiální podobou a *odpudivou realitou* Prahy v 60. letech si můžeme ilustrovat bonmotem náměstka zahraničních věcí Jána Pudlák z 2. 7. 1965, který převzal z vyprávění kambodžského prezidenta Norodoma Sihanuka. Ten prý poslal jednoho syna studovat do Moskvy, druhého do Peking, třetího do Prahy a čtvrtého do Paříže, aby se alespoň z posledního stal socialista.²⁶⁶ I ze stížností arabských studentů lze vyvodit zklamání z materiální podoby ubytování, která byla v rozporu s jejich očekáváním. Vysoký kredit, kterému se Československo v zemích Blízkého východu těšilo díky významné hospodářské pomoci, vzbuzovalo pravděpodobně u první vlny stipendistů představy o socialistickém blahobytu. Docházelo tedy k pochopitelnému rozčarování. Přece jen si ale dovolím nesouhlasit se závěrem Petra Zídka, který tvrdí, že u afrických studentů byla myšlenka komunismu kompromitována *odpudivou realitou*.²⁶⁷ Staví proti sobě všechny zahraniční studenty z rozvojových zemí a celý východní blok a z takového střetu vyvozuje selhání komunistických stran v arabských a afrických zemích. Ačkoliv odlišné představy o podobě studentského ubytování vyvolaly problémy, nelze

18. září 1958.

²⁶⁶ Petr Zidek, *Československo a francouzská Afrika 1948-1968*, Praha 2006, str. 41.

²⁶⁷ Tamtéž.

argumentovat ztotožněním celého tzv. východního bloku a postavit ho v měřítku materiálního selhání jako protiklad západní Evropě. Toto zjednodušení ignoruje jak odlišné prostředí, ze kterého jednotliví studenti přicházeli, tak zdůrazňuje pouze negativní vzpomínky studentů. To, že se komunistické strany v těchto regionech neprosadily, má mnohem komplikovanější důvody než rozčarování studentů z ubytovacích podmínek, ze stravy chudší na zeleninu a z menšího přídělů cigaret a kávy. To se pokusím rozvést v části o každodenním životě. Stížnosti na ubytování ale dokazují, že arabským studentům činilo potíže se přizpůsobit československé životní úrovni.

6.6. Studium

Arabští studenti se na československých univerzitách projevovali *průměrně*.²⁶⁸ Podle souhrnu zpráv z Univerzity 17. listopadu v Praze a Karlovy Univerzity, odkud máme nejvíce informací, jsou důvodem především nedostatečné znalosti a nespolehlivost. To se zajisté netýká všech arabských studentů. Dostáváme tím ale obecné povědomí, které v českém prostředí arabští studenti jako kolektiv o sobě zanechávali. Významnou změnou bylo založení Univerzity 17. listopadu v Praze v roce 1961. Ta jako třetí ve východní Evropě měla působit na studenty z Třetího světa.²⁶⁹ Převzala organizaci jazykových příprav a především fungovala jako evidenční středisko zahraničních studentů. O evidenci se do roku 1961 pravděpodobně starala katedra pro zahraniční studenty při VŠE, která působila jako prostředník mezi ministerstvem zahraničních věcí a ostatními vysokými školami, které jí například oznamovaly problémy s kázní apod.²⁷⁰ USL následně rozšířila tuto roli zprostředkovatele o zařazování studentů po ukončení jazykových kurzů na univerzity, vyhotovovala jim doporučení ke studiu a zajišťovala překladatele k pohovoru. Sama nabízela studium politických věd a získání doktorského titulu. Počet arabských studentů tím znatelně stoupl a odpadl i jazykový problém. Na USL totiž probíhala výuka v anglickém a francouzském jazyce. Ta byla zřejmě nutností, jelikož vyučované předměty byly vesměs humanitní vědy. Po pouhém ročním kurzu češtiny, který někteří ani neabsolvovali celý, by nemohli látku plně pochopit. Největším rozdílem mezi USL a zbytkem vysokých škol

²⁶⁸ NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Svaz arabských studentů.

²⁶⁹ Další byly Univerzita družby národů Patrice Lumumby v Moskvě a Herderův institut při Univerzitě Karla Marxe v Lipsku.

²⁷⁰ AMZV, TO-O SAR, 1960-1964, 211/38, obal 9, Vyloučení studenta SAR, Praha, 18. května 1960.

v Československu ale nebyl jazyk výuky. Šlo o jiný paradox, který výrazně vystupuje v kontrastu se samotným důvodem existence univerzity mající politicky působit na zahraniční studenty. V případě studentů ze SAR máme potvrzeno, že jim jejich vláda vymohla výjimku ze studia marxismu-leninismu a to minimálně od roku 1958. Nedá se určit, zda od tohoto povinného předmětu byli osvobozeni i ostatní zahraniční studenti. S největší pravděpodobností ale šlo jen o tu část arabských stipendistů, kteří měli placené studium čs. nebo arabskou vládou. Podmínky ostatních stipendií nebo studia na vlastní náklady nebyly zakotveny v mezivládních kulturních smlouvách. Vláda SAR tímto chtěla chránit svoje studenty před vlivem komunistické ideologie. Pravidelně kontrolovala skrze kulturního attaché, zda její studenti nemají politicky orientované předměty. Poněkud absurdní byla stížnost dvou studentů ze SAR z roku 1959 na to, že jsou nuceni skládat zkoušku z marxismu-leninismu.²⁷¹ Záležitost řešilo velvyslanectví s ministerstvem školství. Šlo o studenty VŠE, konkrétně fakulty vnitřního a zahraničního obchodu. Lze si jen obtížně představit výuku ekonomie na konci 50. let bez vlivu marxistické ideologie. MŠK argumentovalo seznamem povinných předmětů, kde žádný název neobsahuje slovo marxismus. Celý spor ale pravděpodobně vznikl tím, že studenti museli složit zkoušku z povinné politické ekonomie, o jejíž podobě nelze mít pochyb. Potom, co velvyslanectví SAR interpretovalo záležitost tak, že československá strana nutí arabské studenty ke zkouškám z marxismu-leninismu, celá záležitost nabyla absurdních rozměrů. Na jednu stranu chtěla vláda SAR zabránit styku svých studentů s komunistickou propagandou, na druhou stranu je ale sama vysílala do ČSR, kde byli jejímu vlivu přirozeně vystaveni. Tato praxe pokračovala i po založení USL, ačkoliv jen mimo ni. Arabští studenti na VŠE, kde byl celý problém asi nejintenzivnější, byli i nadále osvobozeni ze speciálních předmětů marxismu-leninismu. Další povinný předmět, ze kterého mohli být arabští studenti osvobozeni, byly zkoušky z cizího jazyku nebo přímo z češtiny. Jazykový problém byl mimo USL často důvodem k ukončení studia. Libanonci si v roce 1962 stěžovali, že nechtějí dále studovat na USL a chtějí přestoupit na lékařskou fakultu. Jedním z uvedených důvodů bylo, že jsou na univerzitě studenti v jazykové izolaci a češtinu ovládají minimálně. Další motivací je podle nich i velké renomé Karlovy univerzity v Praze v porovnání s USL.²⁷² Nastiňuje se tu také možnost prezírávého přístupu většiny studentů ke zpolitizované univerzitě.

²⁷¹ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 10, Odpověď MŠK, Praha, 15. července 1959.

²⁷² AMZV, TO-O Libanon 1960-1964, k. 1, 115/38, obal 42, Libanonští studenti v ČSSR, Praha, 5. září 1962.

Po absolvování přípravného jazykového kurzu museli studenti absolvovat ještě přijímací pohovor. Během něho se podle záznamů snažila komise studentům vycházet vstřícně. Důvodem byl zřejmě tlak z ministerstva a později z USL, v jejichž zájmu byla velká studijní úspěšnost. Nalezneme ale i případy, kdy vysoká škola po pohovoru odmítla studenta přijmout. FAMU tak v jednom případě razantně odmítla alžírského studenta, a to i přes naléhání USL na jeho přijetí. Finální názor zkušební komise zněl, že jde *bud' o patologický případ, anebo podvodník...a jeho přijetí nemůže přicházet v úvahu.*²⁷³ Poslední slovo tedy měla sama fakulta, ačkoliv v případě protekčních osob převážil tlak ministerstva školství.

Nejvíce žádání byli pro arabské vlády noví techničtí odborníci. V průběhu prvních let proto lze nejvíce arabských studentů nalézt právě na ČVUT, Matematicko-fyzikální fakultě a Lékařské fakultě Univerzity Karlovy. V případě SAR, která nejúzkostlivěji regulovala život svých studentů, dokonce vláda určovala svým stipendistům ve východním bloku studijní obory. V případě zvolení studia v Sovětském svazu nedovolovala volbu společenských věd.²⁷⁴ V Československu se situace neobrátila ani po vzniku USL, stále převažoval počet studentů nehumanitních oborů. Tato volba byla pro studenty z hospodářsky méně vyvinutých zemí pochopitelná. Na československých vysokých školách jim byly přizpůsobovány i některé obory. Vznikaly i speciální obory označené jako *mimořádné formy studia* trvající kratší dobu než pětileté studium. Šlo o obor vnitřního obchodu na VŠE a kurzy družstevního hnutí na Vysoké škole zemědělské. Z arabských studentů měli o tyto dva obory největší zájem Alžířané.²⁷⁵ Na USL vznikly speciální kurzy tropického lékařství a zavlažování, ale ty byly cíleny spíše na africké a východoasijské studenty. Bohužel není k dispozici soustavná každoroční statistika studovaných oborů. Dochoval se přehled z roku 1959 týkající se studentů ze SAR. Podle ní studovalo v Praze 42 egyptských a syrských studentů. Dohromady na všech fakultách ČVUT jich studovalo 25, což je znatelná převaha. Nejvíce v počtu třinácti jich bylo na elektrotechnické fakultě. Na UK nalezneme na lékařské fakultě jen čtyři studenty. Na filologické, technické a fakultě jaderné fyziky po dvou a geologicko-geografické jednoho. Zbytek je rozdělen mezi VŠE

²⁷³ AMZV, TO-T Alžírsko 1960-1964, k. 2, 251/113, obal 7, Záznam o přijímacím pohovoru, Praha, 17. září 1963.

²⁷⁴ AMZV, TO-T, SAR 1955-1959, k. 1, 211/113, obal 6, Informace ze školských styků ČLR a SSSR se SAR, Káhira, 3. července 1959.

²⁷⁵ AMZV, TO-T Alžírsko 1960-1964, k. 2, 251/113, obal 6, Využití nabídky čs. stipendií alžírskou vládou, 1963.

(6) a VŠCHT (2).²⁷⁶ Potvrzuje se nám zde vůdčí role ČVUT a VŠE. Karlova univerzita hrála důležitou roli se svojí lékařskou fakultou, ačkoli někteří studenti měli potíže obor dostudovat a často přestupovali v průběhu studia na jiné školy.²⁷⁷

V některých případech muselo dojít k vyloučení arabského studenta. Výjimečně šlo o závažné porušení kázně, v drtivě většině naopak převažovala studijní selhání. Návrh fakulty na opakování ročníku muselo schvalovat ministerstvo školství, které rozhodovalo po konzultaci s velvyslanectvím arabské země. V jednom případě syrského studenta byla žádost o opakování zamítnuta a studentovi hrozil návrat domů. Rektorát ČVUT proto rozhodl o odložení rozhodnutí na další semestr.²⁷⁸ Na základě těchto skutečností někteří arabští studenti zřejmě propadali pocitu nedotknutelnosti. S pocitem, že za nimi stojí jejich velvyslanectví, ministerstvo školství nebo například samotná komunistická strana snadno nabyli dojmu, že nemusí podávat stejné výkony jako jejich spolužáci. Mnozí z nich také měli velké mezery ve středoškolském vzdělání, které nebylo vždy na úrovni toho evropského. Bylo zapotřebí nejen držet krok s vysokoškolskými předměty, ale současně si vyplňovat vlastní vědomostní resty.

V novém prostředí byli studenti také snadněji rozptylováni společenským životem. Nejčastěji se u nich projevovala špatná docházka a nedochvilnost, která je i uvedena jako jedna z charakteristik arabských studentů v materiálech USL.²⁷⁹ Ve stejné zprávě uvádějí marocké, jemenské a jordánské studenty jako ty s nejslabšími studijními výsledky, alžírští a tunišťtí spadají do průměru a libanonští studenti patří k nejlepším. U syrských a iráckých studentů se případy různí.²⁸⁰ Takové dělení je jistě nešťastné, jelikož kolektivně soudí skupinu podle národnosti. Částečně lze pro to ale najít i jisté opodstatnění. Studenti totiž zůstávali silně propojeni s vlastními národnostními skupinami a vzájemně se dost ovlivňovali. Výjimky v tomto ohledu tvořili především studenti uměleckých oborů, kterých bylo nejvíc na filmové škole a na konzervatoři. Šlo pouze o několik jedinců, kteří se snáze zapojili do československého studentského kolektivu a se zbytkem Arabů udržovali volnější styky.

Kromě řadových vysokoškolských studentů přijížděli do Československa i vědečtí

²⁷⁶ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 10, Seznam studentů ze SAR, 1959.

²⁷⁷ Příklad jemenského studenta zmíněného v úvodu o arabských studentech.

²⁷⁸ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 7, Návrh na vyloučení ze studia, 1959.

²⁷⁹ NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Svaz arabských studentů.

²⁸⁰ Tamtéž.

aspiranti, tedy doktorandi. Především v počátečních letech 1956 a 1957 najdeme doklady o komplikovaném vyjednávání podmínek studia a uznávání titulů. V arabském regionu bylo získání postgraduálního titulu obtížné a neměl takovou vědeckou váhu jako titul získaný v Evropě. Stejně jako ostatní studenti museli aspiranti absolvovat roční jazykový kurz češtiny. Sice šlo v naprosté většině jen o studenty technicky zaměřených oborů, stále ale potřebovali pracovat s československou technickou literaturou a se svými školiteli. I na aspiranty se nám objevují stejné druhy stížností jako u zbytku studentů. Někteří ale patřili k dobové vědecké špičce jako například aspirant ze SAR u Jaroslava Heyrovského v Polarografickém ústavu ČSAV.²⁸¹ Nastávaly ale potíže při nostrifikaci diplomů ze socialistických zemí. Šlo především o humanitní, ekonomické, část technických oborů a těch z USL. Nedorozumění plynula z faktu, že v letech 1953 a 1966 se v Československu neuděloval titul doktor a to ani na lékařských oborech.²⁸² Absolvent vysoké školy po vědecké praxi získal titul kandidáta věd, který odmítali egyptské a syrské školy nostrifikovat a požadovali udělení titulu doktor. Také v arabském vědeckém prostředí panovala větší prestiž titulů z univerzit v západní Evropě. Ještě v roce 1966 docházelo ke zpochybnění diplomů z VŠE, jejíž arabští absolventi měli potíže s obhájením svých titulů v konfrontaci s těmi západoevropskými.²⁸³

6.7. Každodenní život

Je nemožné postihnout všechny aspekty každodenního života arabských studentů v Praze ve sledovaném období. Každodennost má v širším pojetí kultury znamenat všechny složky všedního života. V dochovaných archivních pramenech ale vystupují především ty prvky každodenního života, které si Arabové přinesli ze svého kulturního prostřední a s nimiž narazili na místní odlišné zvyklosti. Mimo tyto kulturní střety budeme sledovat ta témata, která vznikla až se zaběhnutým životem v Praze, tedy specifiku každodenního života arabských studentů. Ta je znovu odlišovala od ostatních studentů a vznikala až kombinací určitých faktorů v socialistickém Československu. Je důležité si uvědomit, že každodennost a trávení volného času v 50. a 60. letech zde měly svá specifika

²⁸¹ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 10, Seznam postgraduovaných studentů ze SAR, 1959.

²⁸² Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 177.

²⁸³ AMZV, TO-T Sýrie, 1965-1969, k.1, 116/113, obal 6, Styky s absolventy, Damašek, 7. října 1966.

i mimo rámec evropsko-arabských rozdílů. Především volný čas, kterého si Arabové jako studenti užívali dostatek, měl být podle československých autorit tráven účelově. Ještě v první polovině 60. let lze zaznamenat oficiální kampaně proti *nekulturnímu* trávení volného času.²⁸⁴ I z této okolnosti mohly plynout častá nedorozumění.

Zúžením měřítko na obyčejné záležitosti všedního dne dosáhneme živějšího obrazu v porovnání s administrativním rozměrem vyjednávání stipendií a praktických stránek studia. Oprostíme se tím i od souvislostí plynoucích z politické situace v arabských zemích, které také vyplňovaly každodennost arabských studentů. To bude patrné v další části o konfliktech. Ukázkou obyčejných starostí, které se někomu mohou zdát bezvýznamné, ale naopak dokážeme ilustrovat barvitost studentského života. Pochopitelně nejvíce o průběhu každodenního života arabských studentů vyplyne ze stížností, ať už z jakékoli strany. Další podobu můžeme vyčíst ze zmínek, které jsou pouze informativního rázu, například zprávy o existenci studentského svazu, účasti na brigádě, návštěvě domova atd.²⁸⁵ První zmínky o odlišném životním stylu se nám objevují už během přípravných kurzů a byly zmíněny i u problematiky ubytování. Nelze určit, do jaké míry šlo o provokativní excesy, proto se zde soustředíme spíše na obecnější charakteristiky než na případy jednotlivců. Ráda bych také zdůraznila, že všední aspekty života studentů z arabské politické emigrace se lišily od života arabských stipendistů. Ti se neúčastnili společenských akcí pořádaných arabskými studentskými svazy a neměli tak pevné vazby se svými krajany. Popis na následujících řádcích se jich netýká.

Ačkoliv by se dalo předpokládat, že největším kulturním rozdílem bude náboženství, konkrétně islámská víra a její praktikování, není tomu tak. Muslimští studenti se podle zpráv čs. orgánů v tomto směru výrazněji neprojevovali. Mezi studenty tak příznačně nenalezneme žádné náboženské spory. Palčivější než odlišné náboženství se ukázaly odlišné politické názory. Podle charakteristiky arabských studentů, kterou vypracovala USL, se muslimové v náboženském praktikování omezují na přebírání masbahy.²⁸⁶

Jeden z nejvýraznějších aspektů trávení volného času, který vystupuje v kontrastu s československými podmínkami, je vztah k jídlu. Právě ten je považován za součást kultury a to v jejím širším pojetí jako kombinace zkušenosti, tradice a zahrnutí inovací,

²⁸⁴ Martin Franc, Jiří Knapík, *Volný čas v českých zemích 1957-1967*, Praha 2013, str. 313.

²⁸⁵ Opět jsme zde limitováni prameny. Například zajímavé téma pohybu arabských studentů po Praze a jejich *mentální mapa* města nelze bez dostatečně reprezentativního vzorku výpovědí pamětníků zpracovat.

²⁸⁶ Masbaha, misbaha, sibha nebo tespih je šňůra s korálky, která slouží jako modlitební pomůcka.

kteří tvoří každodenní praxi. Způsob stolování nebo druh potravin jsou výsledkem typické vazby k prostředí, které se ale liší v různých regionech.²⁸⁷ „*Food is culture when produced, prepared and eaten*“ píše hned v úvodu Massimo Montanari a shrnuje tím celý koncept jídla zasazený do tzv. nového pojetí kultury.²⁸⁸ Arabští studenti pochopitelně po příjezdu do Československa začali praktikovat návyky, které sami považovali za přirozené, ale ve zdejším středoevropském prostředí se ukázaly jako extravagantní, přehnaně náročné nebo provokující. Byly tedy automaticky spojovány s něčím, co československému člověku 50. let evokovalo luxus, tedy opak přiměřeného. Především ovoce, které pro střední Evropu bylo exotické, patřilo do běžné denní stravy ve středomořském regionu. Hrály zde roli i společenské poměry. Právě jistá střídmost a účelový vztah k jídlu s primárním cílem nasycení by se daly zjednodušeně uvést jako typické v socialistickém Československu. V popisu přehnaných nároků syrských studentů v internátu v Unčíně se dočteme, že *jsou zvyklí hodně sladit a kupují ovoce, tzn. výrobky, které jsou v ČSR dražší než v Sýrii*.²⁸⁹ Exotické ovoce patřilo k nejčastěji zmiňovanému nedostupnému zboží v dobách socialismu, které dodnes hraje důležitou roli ve vzpomínkách pamětníků. V čs. populární kultuře se stalo přeneseně i jakýmsi symbolem nedostatku. Překvapením pro arabské studenty byla i sladká jídla podávaná jako hlavní chod. Ovocné knedlíky a sladké nákypy většina nechávala po prvním ochutnání nedojezena. Další zmiňovanou charakteristikou bylo, že ve většině případů jde o silné kuřáky se spotřebou až 40 cigaret denně a milovníky kávy. Tyto pozitivy jim způsobovaly značné finanční potíže a podle čs. ministerstva školství byly důvodem, proč jim často nevystačilo stipendium. V roce 1956 jejich nespokojenost s jídlem a zásobováním československé úřady zaskočila. Dokonce se jim zprvu snažila vyhovět ve snaze zmírnit dopad stížností na renomé ČSR v Egyptě a Sýrii. Dokládá to jednání úředníků ministerstva zahraničí, školství a zahraničního obchodu z roku 1957. V něm se podrobně rozebírá, jak je možné, že právě arabským studentům nestačí částka 600 Kčs měsíčně a proč jsou jediní, kteří si stěžují.²⁹⁰ Přitom počáteční zamýšlená míra čs. vstřícnosti studentům vyhovět nás poněkud zaskočí. Například v roce 1957 čs. velvyslanec v Damašku nabádal MZV, aby nezapomnělo informovat správce jazykových kurzů, že toho

²⁸⁷Regionem zde považuji větší územní celky sdílející podobné kulturní vzory bez ohledu na politické poměry. Například středomořský region, balkánský atd.

²⁸⁸Italský historik zaměřující se především na středověké dějiny a dějiny jídla tento koncept nejvíce rozvinul ve své knize *Food is Culture* (Columbia University Press, 2006). Citovaná věta je výtah z úvodu této knihy.

²⁸⁹AMZV, TO-O Sýrie 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 27, Syrští stipendisté-stanovisko k otázce nespokojenosti, 2. září 1957.

²⁹⁰Tamtéž.

roku začal ramadán 31. března ve 21. hod. a upozorňuje na nutnost zkrácení studijní doby a další specifika spojená s tímto půstem.²⁹¹ Zajímavá je informace, že v Unčíně *pouze 14 mohamedánů dodržuje půst*.²⁹² „Pouze“ naznačuje, že šlo o menší část muslimské části syrských studentů. Ne všichni se tedy rozhodli v cizím prostředí dodržovat jeden z tzv. pěti základních pilířů islámu. Pro 14 muslimů z Unčina byla zkrácena studijní doba na 4 hodiny denně, ráno si vařili sami, přes den nic nejedli a večere jim byla podávána později, tedy po setmění. Po zkušenosti se stížnostmi na stravu ze strany arabských studentů začaly československé zastupitelské úřady předem upozorňovat zájemce o studium, že nemohou mít během pobytu v Československu stejné stravovací nároky jako doma. Upozorňovaly především na nedostatek zeleniny a ovoce.²⁹³ Přesto i v roce 1961 si libanonští studenti v přípravných kurzech v Poděbradech stěžovali na jednotvárnou stravu, konkrétně na to, že *dostávají stále brambory a knedlíky*.²⁹⁴

S postupem doby je ale ze zpráv ministerstev cítit čím dál větší podrážděnost svědčící o tom, že pro životní styl arabských studentů měli opravdu malé pochopení. V kontrastu se stížnostmi na nedostatek totiž vynikaly jejich výhody, které čs. studenti a mnoho dalších obyvatel neměli. Šlo především o tuzexové poukázky, které jim byly propláceny za peníze posílané z ciziny. Také mohli volně cestovat do zahraničí, kde udržovali společenské styky s dalšími arabskými studenty. Pochopitelně taková praxe československé úřady dráždila, nemohly jí ale zabránit. V některých případech se student už do Československa ani nevrátil. Možnost cestování vzbuzovala u ostatních závist. Ta byla živena i tím, že si Arabové ze zahraničí často přivezli zde nesehnatelné zboží. Mimo to nakupovali v tuzexu především oblečení, které se výrazně lišilo od sortimentu nabízeného v síti čs. obchodů. Francouzský velvyslanec popsal život afrických studentů v Praze takto: *„Okázalí, oblečení s elegancí, která se svou smělostí šťastně odráží od šedivosti českého ošacení, vybavení drahocennými tuzexovými bony, které umožňují nákup zahraničního zboží zakázaný prostému lidu.“*²⁹⁵ Nebo ve zprávě bratislavského děkanátu chemické fakulty o syrském studentovi se zmiňuje *„častá přepychová pohostenia, pekne*

²⁹¹ AMZV, TO-O Sýrie 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 27, Telegram, Damašek, 3. dubna 1957.

²⁹² Připsáno rukou úředníkem z MŠK, Tamtéž.

²⁹³ AMZV, TO-O, Libanon 1960-1964, kr. 1., 115/38, obal 41, Informace o libanonských studentech v ČSSR, Bejrút, 28. března 1961.

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ Petr Zídek, Československo a francouzská Afrika 1948-1968, Praha 2006, str. 41.

*vybavenie vlastnej izby, veľmi pekne se oblieka, často navštevuje nočné lokály a zábavné podniky...*²⁹⁶

Od ostatních se kromě vzhledu odlišovali i jiným trávením volného času. Potřeba se sdružovat a stýkat se svými krajany je v cizí zemi častým a pochopitelným jevem. Zahraniční studenti v Československu v 50. a 60. letech nebyli výjimkou. Arabští studenti trávili volný čas v drtivé většině společně a ve velké míře udržovali společenské styky i se svými ambasádami.²⁹⁷ V tomto ohledu se sice přiblížili socialistickému ideálu kolektivních hodnot, ale s minimálním pochopením z československé strany. Scházeli se totiž především večer a na ostatní studenty působili sektářským dojmem. Z československé strany je poznat nervozita z malého přehledu o dění v uzavřených kroužcích arabských studentů. Značně aktivnější noční život v porovnání se středoevropskou společností byl dalším zdrojem potíží. Noční společenský život je ve středomořském regionu přirozenější součástí denního rytmu než ve Střední Evropě, kde není den rozdělen odpolední siestou způsobenou vysokými poledními teplotami. Družnost a společné večírky patřily k běžnému způsobu trávení večerů. Společenská setkání na kolejích se většinou neobešla bez arabského jídla a hudby. Společné večery se neeliminovaly jen na spolubydlící z jedné koleje, ale zahrnovaly širší arabskou komunitu včetně pracovníků zahraničních úřadů. Hlasitá arabská hudba a společnost většího množství cizích lidí v pozdních večerních hodinách se nevyhnula pozornosti kolejní správy a vyvolávala časté konflikty.²⁹⁸ Mimo kolej se arabští studenti nejčastěji scházeli v restauracích a barech. Možnosti noční Prahy byly vlivem pounorových změn značně omezeny. Především vlivem boje proti alkoholismu a *patologickým* projevům volného času bylo trávení času v kavárnách a nočních klubech stigmatizováno.²⁹⁹ Přesto se noční život zcela nevytratil a s počátkem 60. let se situace postupně měnila v jeho prospěch. V Praze byly v této době populární tzv. taneční kavárny, například podnik Luxor na Václavském náměstí. Podobný charakter měl i noční klub Alfa, který byl jedním z nejvýznamnějších tanečních center v Praze. Vedle těchto podniků a klasických hostinců existovaly i vinárny, například noční vinárna se

²⁹⁶ AMZV, TO-O, Libanon 1960-1964, kr. 1., 115/38, obal 43, Zpráva o sýrském studentovi Ibrahimovi Tomborovi, Bratislava 30. června 1962.

²⁹⁷ Pouze v případě, že nebyli v otevřeném sporu s domácím režimem, což bude více rozvedeno v části o konfliktech.

²⁹⁸ AMZV, TO-O SAR, 1945-1959, k. 7, 211/38, obal 7, zpráva MŠK pro MZV, Praha 19. listopadu 1957.

²⁹⁹ Martin Franc, Jiří Knapík, Volný čas v českých zemích 1957-1967, Praha 2013, str. 506.

špatnou pověstí Narcis.³⁰⁰ Specifické postavení měla nově budovaná sídliště, kde nebyla žádná občanská vybavenost. V nových kolejních komplexech tedy vznikaly kluby přímo v nich. Jako například na koleji Strahov, kde evidujeme arabské večírky. Noční život se ale očividně nenesl jen v duchu zábavy, jelikož v roce 1966 byl Lucerna bar uzavřen pro zahraniční studenty.³⁰¹ Stalo se tak zřejmě zčásti kvůli rasistickým útokům na studenty ze subsaharské Afriky. Dalším důvodem bylo negativní veřejné mínění vůči zahraničním studentům obecně. To bylo podporované konflikty v barech, které často končily fyzickým násilím a zásahy policie. Velkou nelibost vzbuzoval i tzv. rasismus naruby, který byl ze strany československých úřadů při řešení takových sporů uplatňován.³⁰² Československá vláda byla následně občany obviňována z financování studia zahraničních studentů a jejich protežování na úkor těch domácích. Tento názor byl živen nejen fyzickými střety, ale už zmíněným na československé poměry extravagantním oblečením v západním stylu.

Obrazu arabských elegantů bychom ale neměli propadat příliš snadno. Máme důkazy i o chudých studentech, kteří si v Československu museli přivydělávat, aby mohli podporovat své rodiny v Sýrii. Nejčastěji se jim naskytla příležitost pracovat jako překladatelé z arabského jazyka. Mohli se také účastnit pracovních brigád.³⁰³ Šlo především o studenty s rodinami, které na nich finančně závisely, ve většině případů to byli už vědeckí aspiranti. Naopak mladší Arabové, čerství maturanti, se snažili užívat si všeho, co jim československé poměry nabízely. Významným rozdílem mezi těmito dvěma skupinami byla odlišná sebeinterpretace jejich postavení jako zahraničních studentů v cizí zemi. Zatímco starší aspiranti se vnímali jako státní zaměstnanci či vědci, čerství středoškoláci byli pochopitelně impulzivnější. V cizím prostředí daleko od domova se hůře podrobovali autoritám a propadali pocitu bezstarostných prázdnin. Zjednodušeně lze říci, že věk hrál roli v míře využívání i zneužívání možností, které se jim v Evropě naskytly.

Jednou z takových možností byly ženy. Arabským studentům se v evropském prostředí naskytla příležitost k seznamování s opačným pohlavím podle diametrálně odlišných společenských pravidel než v arabských zemích. Ačkoli se evropský středomořský region podobal v menší míře arabské androcentrické kultuře, přece jenom šlo o výrazný kontrast se společenskými poměry středoevropských měst. Komparace

³⁰⁰ Martin Franc, Jiří Knapík, *Volný čas v českých zemích 1957-1967*, Praha 2013, str. 509.

³⁰¹ Petr Zídek, *Československo a francouzská Afrika 1948-1968*, Praha 2006, str. 39.

³⁰² Pavel Urbášek, Jiří Pulec, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969*, Olomouc 2012, str. 357.

³⁰³ Především ti, co studovali na Vysoké škole báňské v Ostravě, hojně využívali možnost brigád. AMZV, TO-O, SAR 1945-1959, kr. 7, 211/38, obal 9, zpráva MŠK pro MZV, Praha, 16. června 1958.

postavení žen v arabské a evropské společnosti si žádá hlubší analýzu, která ale není v rámci této práce možná. Je důležité si uvědomit, že emancipační tendence žen se měnily nejen podle geografického měřítka, ale byly ovlivněny i sociálním postavením. To platí i pro arabský svět, kde žena není pouhým zahaleným stínem. Ve sledovaném období také hrály vliv sekularizační tendence v blízkovýchodním regionu, které alespoň v městském prostředí částečně zbavily genderové vztahy vlivu náboženství. Jak už bylo řečeno v předešlé kapitole, v Praze studovaly i Arabky. Přes všechny zmiňované problematické aspekty zobecňování, lze s jistotou označit partnerské vztahy za jeden z největších kulturních rozdílů v životě mladých lidí mezi oběma oblastmi. Proto také v naprosté většině archivních zpráv zabývajících se životním stylem arabských studentů figurují zmínky o ženách. Nejčastěji jde o návštěvy na koleji. To je pochopitelné, jelikož na přelomu 50. a 60. let ženy a dívky v nočních podnikách působily podezřele.³⁰⁴ Kolej tedy byla nejbezpečnějším místem pro schůzky. Dalším příkladem může být zpráva o chování syrských studentů z roku 1957, kteří *většinu času prý věnují planým řečem a flirtu s děvčaty*.³⁰⁵ Petr Zídek z rozhovoru s Dagmar Vaněčkovou, pracovnící Univerzity 17. listopadu v Praze v letech 1961-1969, vyvozuje, že jedním z důvodů nevraživosti čs. studentů vůči těm zahraničním byly velké úspěchy u dívek.³⁰⁶ To je trochu zavádějící závěr. Faktory, které ovlivňovaly vztah arabských a československých studentů, jsou mnohem plastičtější a byly naznačeny v různých částech této práce. O částečné opodstatněnosti ale svědčí nejen velké procento československých žen ve smíšených manželstvích s Araby, ale i časté narážky v archivních pramenech typu „*byly zjištěny též jeho styky se ženami, což je u Arabů běžné*“³⁰⁷ apod. Podobnou narážku lze zachytit i v pozdější době, a to skrze populární kulturu, například ve filmu *Jak básníci přicházejí o iluze*.³⁰⁸ Základy takového vnímání Arabů a Afričanů lze vystopovat právě v první polovině 60. let.

³⁰⁴ Vyjímkou byla účast na tzv. dancinzích nebo čajích o páté, kde se nepodával alkohol. Martin Franc, Jiří Knapík, *Volný čas v českých zemích 1957-1967*, Praha 2013, str. 507.

³⁰⁵ AMZV, TO-O, Sýrie 1945-1959, kr. 2, 116/38, obal 29, zpráva o chování syrských studentů v ČSR, 5. listopadu 1957.

³⁰⁶ Petr Zídek, *Československo a francouzská Afrika 1948-1968*, Praha 2006, str. 39.

³⁰⁷ ABS, AMV SSR, A11, Inv.j. 337, Odbor pre mezinárodné styky FMV, Al-Hadithi Abdula Abdul Latif-poznatky, 1969.

³⁰⁸ Ve filmu se objevuje postava afrického studenta medicíny. Ten je vykreslen jako usměvavý, bezstarostný svůdník prožívající jeden románek za druhým. Více viz odkaz <http://www.csfed.cz/film/5247-jak-basnici-prichazeji-o-iluze/> (27.4.2013)

Partnerské vztahy ze strany československých žen v tomto ohledu podporovala izolovanost Československa. Z hlediska takové perspektivy mohl vztah s cizincem některým ženám přinést pocit rebelie. Arabští studenti si zde vybudovali pověst svůdců, která mohla mnohým imponovat. Jednou z dalších racionálních motivací mohla být vidina odcestování z Československa. Ve velké většině smíšených arabsko-československých manželství tomu tak skutečně bylo. Značná část těchto manželství byla uzavřena již během studií. Například ze 150 iráckých studentů ve zprávě z 60. let bylo *velké procento studentů ženatých, většinou s čs. občankami*.³⁰⁹ Začíná tím další kapitola o problematice smíšených manželství, kulturních synkrezí v rámci jednoho manželství a uchování si identity v cizím prostředí. Zde jsem chtěla zdůraznit, že ačkoliv arabské komunity zůstaly relativně izolované a společenský styk udržovaly především v rámci svého kolektivu, partnerské a milenecké vztahy byly výjimkou a rámeček kolektivu přesáhly.

Izolace zahraničních studentů z rozvojových zemí byla v rozporu s původními československými zájmy ideologicky působit na zahraniční studenty. Čs. úřady tím ztrácely i kontrolu a informace o vztazích a náladách, které ve skupinách panovaly. Vinou izolace také čs. strana zdůvodňovala různé výše zmíněné excesy. Ministerstvo školství a později Univerzita 17. listopadu v Praze se snažily donutit studenty, aby se sdružovali ve státních svazech. Předseda takového sdružení nebo svazu by pravidelně podával zprávy zastupitelství svého státu, čs. ministerstvu školství a vysokým školám. Usilovalo se tím o usměrňování politických názorů i o kontrolu jejich živelnosti.³¹⁰ Vzorem pro organizační řád se staly tzv. zemljačestva, krajanské sdružení zahraničních studentů v SSSR.³¹¹ Existence takovýchto sdružení byla odsouhlasena v roce 1953 a spadala pod ROH.³¹² Po roce 1961 nad jejich činností převzala dohled USL. V případě arabských studentů zde existovaly dva organizační stupně. Zaprvé zde byl svaz všech arabských studentů, kde působili zástupci jednotlivých státních sdružení. Zajímavé je, že v pražském a bratislavském svazu byli vedle studentů z Iráku, Jordánska, Jemenu a Sýrie zastoupeni i ti ze Súdánu, který není v obecném povědomí považován za arabskou zemi. Překvapí i začlenění svazu kurdských studentů.³¹³ Dokonce byly snahy do sdružení začlenit i iránské

³⁰⁹ NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Svazy arabských studentů.

³¹⁰ Pavel Urbášek, Jiří Pulec, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012, str. 357.

³¹¹ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 67, Organizace krajanských organizací zahraničních studentů v ČSR, 1952.

³¹² NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 67, ROH, 11. října 1952.

³¹³ AMZV, TO-O, Libanon 1960-1964, kr. 1., 115/38, obal 43, Opis vyjádření SSAK v Bratislavě, Bratislava

studenty, ačkoliv nevíme, ze které strany takové tendence vycházely. Zadruhé se díky USL a její snaze mapovat činnost svazů dovídáme o jednotlivých národních svazových sekcích. Máme k dispozici charakteristiku z roku 1968, která shrnuje jak jejich typologii, tak změny v průběhu minulých několika let. Zprávu je samozřejmě zapotřebí brát s rezervou, jelikož USL zohledňovala jen určité projevy a často je i interpretovala podle svých měřítek. Přesto není důvod zmíněné údaje alespoň částečně nevzít v potaz. Co se týče jejich zájmu o kulturu, univerzita konstatuje, že Arabové v porovnání s dalšími zahraničními studenty neprojevují velký zájem o kulturní dění v Praze. To potvrzuje jejich izolovanost a trávení volného času ve společnosti svých krajanů. Ty byly organizovány buď z osobní iniciativy, nebo přímo pod záštitou svazů. Ty pořádaly i slavnostní večery například při příležitosti svých národních svátků.³¹⁴ Jeden ze syrských studentů podal USL zprávu o průběhu večírku v klubu na koleji Strahov.³¹⁵ Jednalo se většinou o uzavřené akce, kde národností pestrost doplňovaly jen československé dívky. Šlo o taneční večírky, na nichž vystupovaly arabské taneční soubory. Hrála se převážně arabská hudba, kterou často produkovali sami studenti, a zábava se většinou protahovala do rána. Typické byly i vlastenecké projevy, tedy okázalé projevy hrdosti na vlastní původ. Z československé strany se takové chování interpretovalo jako přehnaný nacionalismus a setkávalo se zde většinou s nepochopením.

V československé společnosti arabští studenti nezískali tak špatnou pověst jako ti afričtí, přesto se zde setkáme s ambivalentními reakcemi. Na jednu stranu byla při společenském styku s nimi nepříjemná povýšenost až arogance, především silný pocit hrdosti na svoje arabské dějiny. To ale vyvažovalo *kulantní* chování.³¹⁶ A to v tom smyslu, že Arabové si československé obyvatelstvo většinou získali pohostinností a úzkostlivým dodržováním zásad společenské etikety. Tím evokovali dojem slušných mužů. Tendence k extravagantnímu oblékání jim pak zajišťovala úspěchy u žen, ale vzbuzovala negativní ohlas u starší konzervativní složky československé společnosti a u mužů.

13. 2. 1962.

³¹⁴ Například u příležitosti vzniku libanonské republiky (30. listopadu) nebo evakuace cizích vojsk ze Sýrie (12. dubna). Tyto akce se konaly nejčastěji v tzv. domech kultury a měly podobu společenských plesů.

³¹⁵ NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Zpráva.

³¹⁶ Ve zprávě USL je toto kulantní chování interpretováno jako součást staré obchodnické mentalité, které se ani arabští marxisté nedokáží zbavit. NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Svazy arabských studentů.

6.8. Konflikty

Již v předešlých částech této práce jsem pojednala více o konfliktních situacích, které se dotýkaly zmíněných tematických okruhů. V této podkapitole přiblížím ty konflikty, které plynuly z komplikované politické situace v arabských zemích. Studenti se totiž dostávali v socialistickém bloku do nepříjemných situací vlivem proměnlivého postoje jejich domácích vlád ke komunismu. Domácí politika ale neovlivňovala mezinárodní obchodní a kulturní dohody, ačkoliv byly uzavřeny se zeměmi takové orientace, která nebyla tolerována. Země se navenek přátelily a arabští studenti dále přijížděli do Prahy. Důvody mezinárodní izolace Egypta a Sýrie v roce 1956, která byla jedním z motivů kulturních dohod se zeměmi východního bloku, s postupujícími léty vyčpěly, ale bilancování blízkovýchodního regionu mezi Západem a Východem stále přetrvávalo. Faktem ale zůstávalo, že ačkoliv arabské vlády toužily po nových technických odbornících a početnější prestižní inteligenci, rozhodně nestály o posílení místního komunistického hnutí. Dokonce v této souvislosti uvažovala SAR v roce 1959 o zrušení stipendií pro studium v SSSR.³¹⁷ Egyptští studenti se totiž v Sovětském svazu příliš politicky angažovali a radikalizovali, což na ZÚ v Moskvě pochopitelně zaznamenali. Kontrola a vliv nad arabskými studenty nebyl možný v takové míře jako v Československu. Zdá se, že arabské vlády se v jednání se Sovětským svazem neodvážily zaujmout tak vyhraněné postoje jako například s Československem. Stipendia do SSSR sice v závěru nezrušily, ale SAR nevyužívala všechna Moskvou nabízená volná místa a regulovala vybírané obory. Politickými problémy se Arabové pochopitelně zabývali i v Praze. Tady vytvořili dva studentské výbory, které jsou ministerstvem školství charakterizovány jako *levicový a pravicový*.³¹⁸ Informaci o rozdělení arabských studentů ale nelze vztáhnout na všechny. I jednotlivé tábory byly názorově heterogenní a především stále rozděleny národnostně. I přes panarabský trend 60. let se nikdy nepodařilo touto myšlenkou přesvědčit jednotlivé arabské země o jejím bezpodmínečném přijetí. Současně musíme připustit, že někteří studenti zůstávali neutrální a politicky se neprojevovali. Bohužel ale tyto tři skupiny nedokážeme procentuálně vymezit.

Levicové radikalizaci arabských studentů měli zabránit kulturní attaché (tak zněl

³¹⁷ AMZV, TO- T, SAR 1955-1959, kr. 1, 211/113, Informace ze školských styků ČLR a SSSR se SAR, Káhira 3. července 1959.

³¹⁸ NA, fond Ministerstva školství a kultury, Praha, signatura 26, karton 66, Zahraniční studenti v ČSR.

oficiální název této pozice). Ve střední Evropě se ale tito diplomaté nezajímali tolik o kulturu, jako se zabývali dohledem nad studenty. Ti se na ně měli obracet se svými problémy a žádostmi. Tuto pozici máme potvrzenou v případě diplomatů Egypta, Sýrie a Iráku, kteří se ale mimo „svoje“ studenty zajímali i o činnost arabských studentů z jiných zemí. Ti pak byli ještě pod kontrolou vlastních ZÚ, pokud už v Praze existovaly. Jelikož ale v roce 1957 sídlil egyptský zástupce pro studentské záležitosti ve Vídni, většinou svoje žádosti směřovali na československé úřady. Podle zpráv z pozdějších let přesídlil egyptský kulturní přidělenec do Prahy, odkud střídavě cestoval po univerzitních městech střední Evropy. Pravděpodobně se vzrůstajícím počtem arabských studentů v Československu se Praha stávala strategičtější základnou. Kromě kulturních attaché zde na studenty působili i ostatní pracovníci ZÚ. Například vojenský přidělenec velvyslanectví SAR v Praze se snažil přimět syrské studenty, aby raději studovali v Západním Německu, nabízel jim pomoc při vyřizování stipendia a scházel se se syrskými a egyptskými studenty tíhnoucími svými názory „doprava“.³¹⁹ Právě v Německé spolkové republice byla největší skupina arabských studentů ze sousedních zemí. Ve zprávách ministerstva vnitra se dočteme o snahách iráckých studentů v NSR působit na studenty v Československu.³²⁰ Údajně mělo jít o pravicovou skupinu tzv. „iráckých vlastenců“ podporovanou iráckou rozvědkou a měli dostávat instrukce od diplomatů majících na starost zahraniční studenty. Podle československé strany měli lákat studenty ze socialistických zemí ke studiu v NSR a dokonce jim vyhrožovat vězením po návratu do Iráku. Údajně vlivem takového tlaku přestoupilo nejvíce studentů z Východního Německa. Ve zprávě čs. kontrarozvědky z roku 1961 je zmíněno dvanáct Iráčanů, kteří přestoupili na studia do Západního Německa a kterým byly z peněz irácké vlády okamžitě vyplacené měsíční příspěvky 100 marek a zajištěno bezplatné stravování.³²¹ Byl-li vyvíjen takový tlak ze strany kulturních attaché, nešlo o přímou direktivu irácké vlády. Jde pravděpodobně o důsledek osobních sympatií arabských diplomatů, které korespondovaly s oficiálním kurzem jejich vlád. V případě Iráku, Egypta a Sýrie opravdu docházelo k lobbování pro studium v západních zemích a ke snaze kontrolovat život studentů v Československu. Současně arabští velvyslanci vytvářeli mezi studenty svoji síť konfidentů, kteří donášeli na ostatní studenty.

Pochopitelně se o aktivitu těchto „dohližitelů“ začala zajímat československá

³¹⁹ NA, fond KSC-ÚV-100/3, Praha, mezinárodní oddělení, sv. 185, a.j. 635, záznam, 24. srpna 1960.

³²⁰ ABS, AMV SSR, A11, Inv.j. 35, Odbor pre mezinárodné styky FMV, Prenikanie NSR do Iráku, 1961.

³²¹ ABS, AMV SSR, A11, Inv.j. 35, Odbor pre mezinárodné styky FMV, Prenikanie NSR do Iráku, 1961.

kontrarozvědka. Je otázkou, do jaké míry jsou závěry čs. tajných služeb ovlivněny paranoiou typickou pro špionážní prostředí. Některé informace jsou zajisté přibarvené. Například podezřívají iráckého kulturního attaché ze spolupráce s americkou nebo západoněmeckou rozvědkou. Čs. kontrarozvědka v tomto směru pracovala v součinnosti s maďarskou, jelikož kulturní attaché střídali Prahu a Budapešť jako svoje přidělená města. V praxi to vypadalo tak, že například egyptský attaché střídavě každé dva týdny trávil v jednom z těchto dvou měst.³²² Velvyslanectví SAR v Budapešti udržovalo pravidelné styky se svými studenty, které nabádalo, aby vytipovávali studenty-komunisty i mezi ostatními arabskými studenty a nahlašovali jejich jména.³²³ Navštěvovali je i na kolejkách, kde pořádali společné besedy. Při představě těchto studentských večírků jsme hodně vzdáleni současné podobě studentské každodennosti. Setkávali se na nich arabští a afričtí studenti s pracovníky ZÚ svých zemí, z jejichž strany docházelo k intenzivnímu vyzvídání a navazování kontaktů za pragmatickým účelem. I mezi studenty byli někteří pověřeni kontrolou ostatních. Pochopitelně ostatní věděli o tom, že jde o konfidenty placené arabskou vládou, kteří nebyli mezi ostatními studenty populární.³²⁴

Československá rozvědka zřejmě o kulturních pracovnících ZÚ SAR měla velmi špatné mínění, vyplývá to alespoň z jejich profilů, které vypracovala. V postavě Mohameda Salema Shakeeba nalezneme prototyp arabského šovinisty posedlého ženami. Vedle milenek, hádek se svojí ženou a dokonce pokusů o znásilnění, dopravních nehod, které způsobil svým mercedesem, nezákonným obchodem s tuzexovými bony tráví tento *lživý, zlomyslný a podlézavý* Egyptan čas tím, že navštěvuje noční podniky a je v každodenním styku s arabskými studenty v Praze.³²⁵ Pokud se některý z nich kriticky vyjádřil o Násirově politice, měl ho Shakeeb poslat zpátky do Káhiry. Shakeebův irácký protějšek, Abdul Nouri Amir Al-Bassam zapadá do stejného kliše. Mimo svoje povinnosti se zajímal především o ženy. O ČSSR má rozhlášovat, že je v ní bída a

³²² ABS, AMV SSR, A 11, Inv.j. 487, Odbor pre mezinárodné styky FMV, pracovníci ZÚ ZAR v Prahe-poznatky, 1963.

³²³ Je zajímavé, že ve zprávách maďarské kontrarozvědky je u egyptských diplomatů zmíněna i *proti-izraelská* činnost. Takovou zmínku v československých materiálech nenalezneme. Je možné, že docházelo ke konfliktům mezi arabskými diplomaty a početnou židovskou minoritou v Budapešti. ABS, AMV SSR, A 11, Inv.j. 419, Odbor pre mezinárodné styky FMV, Činnosť rozviednych orgánov ZAR proti MLR, 1962.

³²⁴ AMZV, TO-O, Libanon 1960-1964, kr. 1., 115/38, obal 43, Zpráva o sýrskom študentovi Ibrahimovi Tomborovi, Bratislava 30. června 1962.

³²⁵ ABS, AMV SSR, A 11, Inv.j. 487, Odbor pre mezinárodné styky FMV, pracovníci ZÚ ZAR v Prahe-poznatky, 1963.

hled, ostatně stejné závěry požadoval i od iráckých studentů.³²⁶ Podobnou zprávu máme i z roku 1968, kdy velvyslanectví SAR v Praze zintenzivnilo svoji kontrolu nad studenty. Dokonce pravidelně zvalo na informační schůzky svoje studenty z Maďarska. Schůzky se konaly i s jemenskými studenty a dokonce i s arabskými komunisty. Takto udržovalo velvyslanectví soustavný přehled o sympatiích studentů s domácí vládou.³²⁷ Student na sebe mohl upozornit už tím, že se takovým schůzkám vyhýbal. Od studentů byl také vyžadován souhlas s politikou strany Baas. Praha se ve druhé polovině 60. let stala *evropským centrem baasistů*, odkud jsou údajně řízeny všechny arabské studentské organizace v socialistických zemích jako konkurenční opozice těm komunistickým.³²⁸ Zdá se ale, že baasistů mezi studenty v socialistických zemích příliš nebylo, proto tu vyvíjely zastupitelské úřady takový tlak. Například iráčtí studenti v Praze byli podle zprávy čs. ministerstva z roku 1963 převážně *protibaasistické* orientace.³²⁹ Soustavná kontrola činnosti ZÚ SAR nebyla v silách čs. tajných složek, jelikož podle zprávy docházelo k častým návštěvám syrských studentů z ostatních zemí a sledování všech nebylo v jejich možnostech. Řešení studentských záležitostí a sporů s takto naladěnými pracovníky arabských zahraničních úřadů nebylo z československé strany snadné. Výše jmenovaný Shekeeb na návrhy řešení stížností ohledně chování studentů SAR většinou reagoval vyhýbavě. Zřejmě nebylo v jeho zájmu vzniklé problémy uhlazovat.

Obavy baasistických režimů ze vzniku studentské opozice v socialistických zemích nebyla bezpředmětná. V roce 1963 se konaly před velvyslanectvím Iráku a Sýrie dvě demonstrace arabských a kurdských studentů. Během jedné demonstrace dokonce pronikli do budovy iráckého velvyslanectví.³³⁰ Šlo zřejmě o důsledek nátlaku ze strany kulturních pracovníků ZÚ, kteří se snažili přimět studenty vyjádřit politickou podporu domácím režimům. Bezprostředním důvodem k takovému projevu odporu bylo vydírání iráckého ZÚ, které vydávalo stipendijní peníze jen výměnou za podpis na prohlášení podpory baasistické vládě. Demonstrací se účastnili i českoslovenští studenti a zdá se, že ne

³²⁶ ABS, AMV SSR, A 11, Inv.j. 487, Odbor pre mezinárodné styky FMV, pracovníci ZÚ ZAR v Prahe-poznatky, 1963

³²⁷ ABS, AMV SSR, A 11, Inv.j. 636, Odbor pre mezinárodné styky FMV, Studenti SAR- informace z MLR, 1968.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ AMZV, TO-T, Irák 1960-1964, kr. 2, 112/113, obal 4, Odpověď na protest irácké vlády proti demonstraci a vniknutí do budovy ir. ZÚ v Praze, 1963.

³³⁰ AMZV, TO-T, Irák 1960-1964, kr. 2, 112/113, obal 4, Demonstrace arabských studentů v Praze, 1963.

v zanedbatelném počtu. Obě dotčené vlády se na československé úřady obrátily s protestem, že akce podporuje. Pracovníci ÚV KSČ totiž dali k demonstraci souhlas, jelikož se domnívali, že půjde o pouhé tiché shromáždění symbolického rázu. Ačkoli Československo zaujímal k baasistickým režimům negativní stanovisko, muselo obě demonstrace odsoudit z obavy, aby nedošlo k narušení hospodářských kontaktů s oběma zeměmi. Například irácká vláda podle zprávy československého velvyslanectví v Bagdádu plánovala vyvodit z události *krajní důsledky*, jelikož policie v Praze nezasáhla a neposkytla jejímu ZÚ ochranu.³³¹ MŠK mělo na naléhání MZV arabské účastníky protestů upozornit, aby se věnovaly výlučně studiu a že takovým chováním škodí kulturním vztahům ČSSR. Současně mělo předejít teprve plánovaným demonstracím. Další podobný příklad toho, kdy v Praze arabští studenti projeví nespokojenost se situací v rodné zemi, byl postoj Alžírčanů v roce 1965. Po svržení osvobozené fronty Ahmeda Ben Belly ve stejném roce předali dva Alžírští studenti ČTK „*Prohlášení alžírských studentů v ČSSR*“.³³² V něm „*sekce Národního svazu alžírských studentů v Československu*“ odsuzuje převrat jako hrubé porušení ústavy, vyzývá Alžírany k mobilizaci a žádá propuštění Ben Belly. Opět tím československé orgány přivedly spíše k rozpakům. Nebylo v zájmu mezinárodní politiky prohlášení zveřejnit, později by mohlo dojít ke komplikacím při navazování styků s novou vládou. Proto se MZV rozhodlo nic nezveřejnovat s odůvodněním, že prohlášení není jmenovitě podepsané.³³³

Československá strana se dostávala často do nepříjemných situací, které hrozily otevřeným sporem s některou z arabských zemí. O komunistických studentech „načerno“ byla řeč v předchozí kapitole o vyjednávání stipendií. Zjednodušeně se dá říct, že československá zahraniční politika v tomto ohledu hrála „dvojí“ hru. Na jednu stranu strategicky v rámci studené války posilovala svůj vliv v arabských státech, ale současně se nevzdávala podpory komunistických hnutí v těchto zemích. Další z podobných situací se odehrála v roce 1959, kdy velvyslanectví Sjednocené arabské republiky zažádalo o návrat 16 syrských studentů. Měli být povoláni k vojenské službě. Ve zhodnocení situace, které vyhotovilo MZV, se celá záležitost staví do zajímavých souvislostí. Studenti SAR jsou podle ní odvoláváni i z ostatních socialistických zemí a následně po příjezdu domů

³³¹ AMZV, TO-T, Irák 1960-1964, kr. 2, 112/113, obal 4, Bagdád, 17. října 1963.

³³² AMZV, TO-T, Alžír 1965-1969, kr. 1, 251/113, obal 7, Prohlášení alž. studentů v Praze, 23. června 1965.

³³³ Tamtéž.

zatčení.³³⁴ Velvyslanectví všem studentům předem zakoupilo letenky. Situaci si československé úřady vysvětlily jako součást perzekuce levicových aktivistů v SAR, která se v těchto letech v Sýrii odehrávala. Tento motiv odvolání ale nemělo MZV v Praze samozřejmě potvrzený, vedly ho k němu pouze různé indicie. Předem zakoupené letenky i seznam studentů. Nešlo totiž o vládní stipendisty, ale o stipendisty KSSL a studenty na vlastní náklady, tedy ty, kteří si Československo vědomě vybrali. Definitivním potvrzením bylo, že sami studenti odmítli výzvu k návratu a požádali MZV o pomoc.³³⁵ Také čs. velvyslanec v Damašku potvrdil, že jsou studenti domů lákáni fingovanými telegramy o smrti někoho z rodiny a po příjezdu zatčení.³³⁶ Československá strana se zaštitila mezinárodním právem, z jehož hlediska vyhovění žádosti o povolení delšího pobytu ze strany syrských studentů nebylo porušením suverenity SAR. Následně odmítla žádost o donucení studentů k návratu s argumentem, že se dotyční nedopustili žádného porušení zákonů ani vyloučení ze studia. Následků takového rozhodnutí si byly československé úřady vědomy, jelikož je ve zprávě výslovně uvedeno, že může nastat zhoršení vzájemných vztahů, ale současně pochybuje o nějakém radikálním vyostření.³³⁷ Vynuceným vyhoštěním syrských studentů by ale utrpěla pověst československé komunistické strany, která by se po takovém činu hájila mnohem hůře než vyvracení pomluv ze strany Násirovy vlády, která byla proslulá svojí nestálostí. Obdobné případy musely řešit i ostatní socialistické země. Například sovětské orgány „uklidily“ egyptského reportéra do NDR poté, co se odmítl i přes výzvy ZÚ SAR vrátit domů. Z Moskvy poté přišla odpověď, že Egyptan již není na území SSSR a nemá o něm další zprávy.³³⁸

Arabští studenti se ale dopouštěli i přešlapů ve smyslu otevřené kritiky komunistické politiky nebo napadání domácích citlivých záležitostí. Pro srovnání máme k dispozici záznam rozhovoru mezi československým velvyslancem v Káhiře s jeho sovětským protějškem, kde jsou zmíněny problémy s egyptskými a syrskými studenty v Čínské lidové republice a Sovětském svazu.³³⁹ V ČLR v době nepokojů v Tibetu

³³⁴ AMZV, TO- T, SAR 1955-1959, kr. 1, 211/113, 25. června 1959.

³³⁵ AMZV, TO- T, SAR 1955-1959, kr. 1, 211/113, 25. června 1959.

³³⁶ AMZV, TO- T, SAR 1955-1959, kr. 1, 211/113, obal 6, 14. dubna 1959.

³³⁷ AMZV, TO- T, SAR 1955-1959, kr. 1, 211/113, 25. června 1959.

³³⁸ AMZV, TO- T, SAR 1955-1959, kr. 1, 211/113, Informace ze školských styků ČLR a SSSR se SAR, Káhira 3. července 1959.

³³⁹ Tamtéž.

v březnu 1959 studenti SAR vystoupili na podporu Tibetu a rozšiřovali mezi čínskými studenty jakousi brožuru, pravděpodobně dovezenou z Egypta, která obsahovala protičínské a protikomunistické články. Brožuru následně zabavila správa pekingské univerzity, ale studenty nevyloučila z obavy narušení kulturních styků se SAR.³⁴⁰ Do stejné kapitoly patří i dopis od části iráckých studentů, kteří po srpnu 1968 odsoudili invazi vojsk Varšavské smlouvy, v němž žádají svoji vládu pravdivě referovat o událostech v ČSSR v místním tisku.³⁴¹

Již u problematiky života na koleji jsem zmínila konflikty mezi studenty z odlišných arabských států, jejichž motivem byl nejpravděpodobněji zjitřený nacionalismus. Nejčastěji šlo o spory mezi Egyptany a Syřany na jedné straně a Iráčany na druhé. Z hlediska politické orientace šlo také často o spory zastánců politiky Násira s jeho odpůrci. Například na bratislavské koleji se odehrál incident mezi jemenským studentem a egyptským studentem, který byl placen velvyslanectvím SAR za evidenci protinásirovských projevů mezi arabskými studenty. Jemenský student vyvěšoval na dveřích Egyptana koláže z novin zesměšňující Násira, což vyústilo ve fyzický spor, a dokonce v pobodání nožem.³⁴² Studenti Sjednocené arabské republiky zase vyhrožovali v roce 1959 československému MZV, že pokud nedokáže zajistit jejich bezpečnost a potrestání studentů z Iráku, obrátí se na západní tisk a pomluví místní poměry.³⁴³ Ačkoliv československé ministerstvo školství interpretovalo protestní výzvu jako *neobvykle drzou*, přepis originální verze tak nepůsobí. Dočteme se v ní o opakovaných potyčkách a provokacích od *určité skupiny arabských studentů*, kdy naposledy po útoku iráckého studenta skončil jeden ze studentů SAR se zlomenou rukou.³⁴⁴ Pod protestem je uvedeno 63 jmen studentů z Prahy, 5 z Ostravy, 3 z Liberce a 1 v Bratislavě. Pravděpodobně jde o všechny studenty z Egypta a Sýrie v Československu v roce 1959 vyjma těch na vojenské akademii v Brně. S řešením tohoto sporu se MŠK obrátilo na pana Shakeeba, osobu odpovědnou k řešení záležitostí studentů ze SAR, který ale odmítl věc řešit s tím, že

³⁴⁰ AMZV, TO- T, SAR 1955-1959, kr. 1, 211/113, Informace ze školských styků ČLR a SSSR se SAR, Káhira 3. července 1959.

³⁴¹ NA, fond Československý svaz mládeže-ústřední výbor, Praha, karton 1580, Srpnové události a svět-dopis iráckých studentů.

³⁴² Jemenský student, který byl původcem násilí, byl na základě rozhodnutí disciplinární komise vyloučen. AMZV, TO-O, Libanon 1960-1964, kr. 1., 115/38, obal 43, Zpráva o sýrském studentovi Ibrahimovi Tomborovi, Bratislava 30. června 1962.

³⁴³ AMZV, TO-O, Irák, kr. 1, 112/38, obal 35, záznam, 24.10. 1959.

³⁴⁴ AMZV, TO-O, Irák, kr. 1, 112/38, obal 35, opis výzvy studentů ze SAR, 2. října 1959.

*neomezuje studenty ve vyjadřování jejich citů.*³⁴⁵

6.9. Absolventi

Arabští studenti museli po absolvování univerzity opustit Československo. V součinnosti s arabským ZÚ jim bylo zamítnuto prodloužení pobytu a tím pádem znemožněno zde zůstat. Takové řešení bylo v zájmu československé i arabské strany. Dosáhnout na povolení k pobytu mohl bývalý student dvojnásobným způsobem. Buď našel způsob, jak být užitečný arabskému ZÚ v Praze, například nechat se jím zaměstnat, nebo se zavděčit československé straně. Toho dosáhl nejčastěji podpisem spolupráce s tajnou policií. Většina ale volila návrat domů. V analýze československého zahraničního úřadu v Damašku o syrských absolventech československých vysokých škol se chválí jejich dobré uplatnění.³⁴⁶ Zdá se, že především absolvování technických škol v zahraničí mělo v Sýrii velkou prestiž a umožnilo jedinci snadněji sehnat zaměstnání. V roce 1965 byl celkový počet syrských absolventů čs. škol, kteří se vrátili do rodné země, 42.³⁴⁷ To je první číslo, se kterým se v souvislosti s úspěšností syrských studentů setkáváme. Jde o období, kdy první arabští studenti, kteří začali využívat oficiálních stipendijních nabídek od konce 50. let, ukončovali studium. Včetně ročního kurzu českého jazyka trvalo celé období studia ideálně 6 let, u medicíny 7. Rok 1965 tedy byl jedním z prvních, kdy se československé úřady začaly zajímat o osudy Arabů, kteří se vraceli domů. Bohužel nevíme, kolik Syřanů po absolvování školy v Československu zůstalo. Budeme-li ale předpokládat, že většina se opravdu vrátila zpět do Sýrie, vypoovídá počet 42 o relativní úspěšnosti absolventů. V roce 1966 už ZÚ v Damašku evidovalo minimálně 105 absolventů.³⁴⁸

Zmiňovaná zpráva je zajímavá nejen protože nám pomáhá si lépe představit, kolik Syřanů se vracelo s československým vysokoškolským diplomem. Přibližuje nám také úmysly československé strany. ZÚ má podle instrukcí ministerstva zahraničních věcí s absolventy udržovat styky, má je zvát na oficiální společenské akce, zapojovat je do

³⁴⁵ AMZV, TO- T, SAR 1955-1959, kr. 1, 211/113, obal 6, jednání s p. Shakeebem, 27. listopadu 1959.

³⁴⁶ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek, 11. ledna 1965.

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 7. října 1966.

projektů obchodního oddělení ZÚ, zaměstnat jako učitele arabštiny, nebo např. při pořádání mezinárodního veletrhu, kdy zaměstnalo deset absolventů v rámci čs. pavilonu.³⁴⁹ U absolventů zahraničních škol se očekávalo, že vytvoří v arabských zemích novou společenskou elitu, přinejmenším obsadí státní úřady. V roce 1966 se už o absolventech v Sýrii ve zprávě pro MZV z Damašku mluví jako o početné a *vlivné skupině mezi syrskou inteligencí*.³⁵⁰ Po nabytí významnějšího postavení doufala čs. vláda v jejich přátelský postoj a různé druhy obchodních konexí.³⁵¹ Ukázalo se ale, že tato jednoduchá rovnice nebude tak přímočará. Většina se totiž obávala s československým ZÚ udržovat přátelštější kontakty, aby nevyvolali podezření domácích úřadů. Stále očividně panoval strach arabských vlád z pronikání komunismu do místní politiky. Československý úřad kontaktoval absolventy citlivým způsobem, aby na sebe neupozornil. Měl podle instrukcí MZV vyčkávat, až v budoucnosti absolventi získají významnější postavení, a tím bude pro ně situace snazší.³⁵² Proto také při plánovaném založení sdružení absolventů čs. vysokých škol v Damašku nedoporučoval v čele člena syrské komunistické strany, ačkoliv byla v akci angažována.³⁵³ Sami syrští komunisté o to neusilovali ze strachu ze zdiskreditování. Cílem bylo především získat prestiž v intelektuálním prostředí a konkurovat v renomé absolventům západních univerzit. Jelikož čerpáme ze zprávy pocházející z doby, kdy tyto plány na zpětné využívání absolventů byly v počátcích, dočteme se v ní teprve o plánovaných akcích, o nichž nevíme, zda byly v závěru realizovány. Sdružení absolventů nakonec nevzniklo, protože převážily obavy z jeho politického rozměru.

Ujal se ovšem plán uspořádat filmové večery s promítáním čs. filmů, které se konaly pravidelně. Zváni na něj byli nejen absolventi, ale i jejich děti a rodiny těch, kteří zatím v Československu studovali. Např. 3. 11. 1965 se promítání účastnilo 28 absolventů, což naznačuje velkou úspěšnost, přihlédneme-li k faktu, že jich celkem bylo v Sýrii 42.³⁵⁴ Dále čs. ZÚ uvažoval o distribuci aktuální odborné literatury, kterou by zasílal

³⁴⁹ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 11. ledna 1965.

³⁵⁰ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 7. října 1966.

³⁵¹ Zpráva ZÚ v Sýrii například zmiňuje, že jeden z absolventů je starostou Homsu, další zaujímají významná postavení na ministerstvech, v úřadech hospodářských podniků jako např. Úřad pro výstavu Eufratské přehrady, Homská rafinérie. Tyto kontakty byly důležitější především pro obchodní oddělení ZÚ, které se s nimi snažilo udržovat aktivní kontakt. AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 7. října 1966

³⁵² AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 11. ledna 1965

³⁵³ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 11. listopadu 1965.

³⁵⁴ Tamtéž.

absolventům žijícím mimo Damašek, a udržovala je tak v kontaktu s výsledky čs. vědy. V návrhu bylo i zřízení knihovny na ZÚ s technickou i krásnou literaturou. Ministerstvo zahraničních věcí, od kterého se očekávalo, že tyto propagační akce bude financovat, považovalo investice za vratné, ačkoliv *v jiné formě*.³⁵⁵ Tyto návrhy byly postoupeny Universitě 17. listopadu, která měla posoudit jejich realizovatelnost. USL totiž v kooperaci s Tuzexem a Artií vyřizovala objednávky knih ze zahraničí.³⁵⁶ Na její půdě totiž fungovalo oddělení pro práci s absolventy. Na ně si ale konkrétně Syřané stěžovali pro malou vstřícnost při prosbách o zaslání nových vědeckých publikací, především přírodovědeckého zaměření. Platby za knihy byly požadovány v dolarech, což bylo vzhledem k syrským zákonům nerealizovatelné. Znovu tak vyvstal problém s kurzy československé měny, jelikož přepočítání ceny knihy bylo podle toho oficiálního. Československá strana se snažila napodobit praxi západních univerzit, které svým arabským absolventům zasílaly zdarma odbornou literaturu a pořádaly pro ně vědecké stáže. Proto se ZÚ snažil opakovaně naléhat na USL, aby sestavila seznam knih a v koordinaci s Ministerstvem zahraničního obchodu zajistila vznik knihovny v Damašku. Mimo to se činnost ZÚ omezovala na pouhé zasílání měsíčníku *Československo dnes* absolventům.³⁵⁷

S jistotou ale můžeme říct, že ZÚ v Damašku okolo sebe sdružoval ty z absolventů, kteří buď aktivně působili v KS Sýrie, skrz úřad navazovali pracovní kontakty, nebo pouze trpěli nostalgií. Ti si chtěli udržet alespoň minimální kontakt se zemí, kde několik let studovali. S levicově orientovanými absolventy byly vztahy pochopitelně nejpevnější. I ve zprávě ZÚ v Damašku o vztahu absolventů k Československu z roku 1965 je naznačeno, že většina měla během studia k československým poměrům výhrady, ale po návratu do Sýrie si obtížně odvykali evropskému životnímu stylu.³⁵⁸ Návrat tedy nemusel vždy probíhat hladce a někteří měli problémy si zpátky zvyknout na arabské poměry. Lze ale konstatovat, že se většinou vraceli s pozitivním vztahem k Československu, ačkoliv ZÚ jmenuje *výjimky*, se kterými nenavázal v Damaška žádný kontakt.³⁵⁹

Ze stížností kolejni správy v Praze na časté návštěvy dívek u arabských studentů na

³⁵⁵ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 11. ledna 1965.

³⁵⁶ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, odpověď USL, 1965.

³⁵⁷ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 7. října 1966.

³⁵⁸ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 11. listopadu 1965.

³⁵⁹ AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 7. října 1966.

pokojích a společné hlučné večírky opět s přítomností opačného pohlaví se dá předpokládat, že tyto vztahy mohly často končit manželstvím a společným odchodem z Československa. Fakt, že celá 1/3 manželek syrských absolventů v roce 1966 byla československého původu, překvapí jako vysoké číslo.³⁶⁰ ZÚ se snažil skrze ně působit na jejich manžely. Plán využít ženského vlivu k prosazení československých zájmů vyznívá poněkud komicky. Nakonec se i ve zprávě ZÚ dočteme, že taková možnost je jen okrajová a těžko realizovatelná především kvůli odlišnému kulturnímu vnímání ženských rolí v arabské společnosti. Je velká škoda, že nelze zmapovat osudy provdaných žen, které musely prožívat mnohem silnější kulturní šok než jejich manželé po příjezdu do Československa. V Československu 60. let byla žena rovnocenná ke svému okolí nejen vlivem komunistických snah o emancipaci žen především v pracovním vztahu, ale i vlivem trendu zrovnoprávnění postavení žen a mužů ve velké většině Evropy.³⁶¹ Nový život v arabském prostředí s jeho důrazem na mužskou autoritu byl zajisté pro mnohé z nich traumatizující. Také vzhledem k jazykové bariéře měly tendenci navazovat kontakty jen mezi sebou a s československým ZÚ. Zdá se ale, že o politiku nejevily žádný zájem a snažily se spíše o navázání přátelských vztahů, které by jim nový život zpříjemnily.³⁶²

Závěrem lze konstatovat, že nejvíce informací o svých absolventech shromažďovala Univerzita 17. listopadu, která v součinnosti s propagační komisí komunistické strany a ČSM schraňovala nejen jejich adresy, ale i stručné charakteristiky. To plynulo ze samotného důvodu existence USL. Ostatní vysoké školy netrvaly na zpětné vazbě od svých absolventů. Máme ale potvrzeno, že někteří českoslovenští profesori udržovali se svými absolventy v zahraničí vědecké styky a často jim i ze svých prostředků zasílali odbornou literaturu.³⁶³

³⁶⁰ Většina z nich si ponechala i svoje československé občanství. Tamtéž.

³⁶¹ K problematice emancipace žen v éře komunismu např. studie Květy Jechové o mateřství a nechtěných dětech v knize *Opozice a společnost po roce 1948*, Praha 2009.

³⁶² To alespoň vyplývá ze zprávy ZÚ o čs. manželkách, které jsou podle něj příliš ochromeny komplexem méněcennosti z nového prostředí, takže jsou pro ČSSR politicky nepřipravené a jejich manželé mají k ZÚ bezprostřednější a srdečnější vztah než ony samotné. AMZV, TO-T, Sýrie 1965-1969, kr. 1, 116/113, obal 6, Damašek 7. října 1966

³⁶³ NA, fond Československý svaz mládeže-ústřední výbor, propagační komise, kr. 1580-3, připomínky k práci s absolventy.

7. Závěr

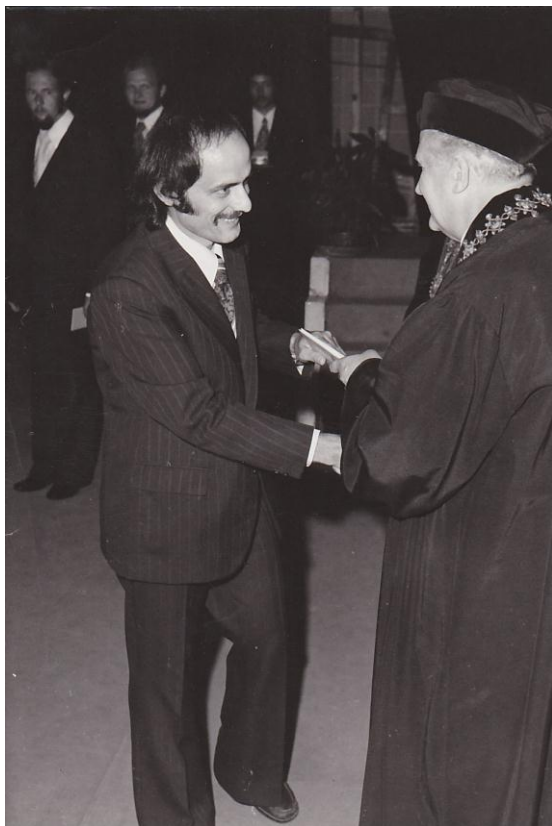
Egyptští a syrští studenti mohli od roku 1956 v Československu studovat díky stipendijní politice zakotvené v kulturních dohodách. Ty byly uzavřeny vlivem politických událostí druhé poloviny 50. let 20. století, které donutily Egypt k mezinárodní spolupráci se Sovětským svazem a jeho spojenci. Jde o první vlnu arabských stipendistů čs. vlády z tzv. rozvojových zemí. S postupem let uzavřelo Československo obdobné smlouvy i s dalšími arabskými státy. U některých ale narazilo na podezřívavost plynoucí ze strachu z pronikání komunismu. Čs. vládní stipendia ovšem nebyla jediným způsobem, jak získat možnost zde studovat. Stipendia poskytovaly i další místní organizace jako ČSM a USL, ale i arabské komunistické strany a arabské vlády. Důležitou skupinu mezi arabskými studenty v Československu tvořili ti, kteří si studium financovali sami. Ti také v průběhu 60. let početně převážili nad stipendisty. V arabských zemích totiž rostl zájem o získání vysokoškolského titulu v evropských zemích a volba Československa byla ovlivněna více faktory. Vedle velké prestiže, které se těšilo díky zbrojním a materiálním dodávkám, hrálo roli i vědomí levnějšího studia v porovnání se západní Evropou. Vlivem zvyšujícího se významu afrických a asijských studentů ze zemí *přednostního zájmu* pro československou zahraniční politiku byla v roce 1961 ustavena Univerzita 17. listopadu v Praze. Ta následně převzala organizační strukturu jazykových kurzů, které museli studenti po příjezdu absolvovat. Významně se podílela na životě studentů, byla i záštitou jejich svazů, o jejichž činnosti vedla soustavný přehled.

Arabští studenti od počátku 60. let tvořili jednu z nejpočetnějších skupin mezi zahraničními studenty v Československu. Preferovali studium technických, přírodovědných a lékařských oborů. Nalezneme mezi nimi ale i umělce a humanitně zaměřené jedince. Studium bylo většinou komplikované jazykovou bariérou, kterou bylo těžké překonat i přes absolvování jazykového kurzu. Další z možných důvodů selhání byla komplikovaná vzájemná interpretace chování obou stran. Zatímco arabští studenti očekávali od československých úřadů maximální vstřícnost, z opačné strany se setkávali s nepochopením. Jejich komunikace byla považována za arogantní a požadavky za přehnané. Československou stranu zaskočila i jejich velká politická angažovanost. Tu se snažila korigovat pomocí studentských svazů. Ty zčásti prolomily izolovanost arabských studentů, ale jen co se svazového vedení týče. Většina Arabů zůstávala v úzkém společenském kontaktu jen se svými krajany. Jejich večírky na koleji a oficiální svazové

akce se nesly v duchu arabské kultury. Do jejich života v Praze se promítal i politický vývoj v jejich rodných zemích a to především skrze pracovníky arabských zahraničních úřadů, kteří je soustavně kontrolovali. Zvláštní místo v životě arabských studentů zaujímaly ženy, snadné navazování vztahů často vedlo ke smíšeným československo-arabským manželstvím. Absolventi se v drtivé většině vraceli do své rodné země a dále udržovali kontakt s československým zahraničním úřadem. Ten byl velmi intenzivní a v zájmu obou stran. V arabských zemích absolventi československých vysokých škol tvořili část nově se formující společenské elity moderních arabských států.

Nejvýraznějším paradoxem, který prostupuje celou práci, je rozpor mezi tím, že arabský student, který sem přijíždí v rámci pomoci hospodářsky zaostalým zemím, se zde v ulicích Prahy pohybuje s pověstí extravagantního elegána. Obraz všedního života v Praze v této „šedé“ době se tím velmi zpestřuje.

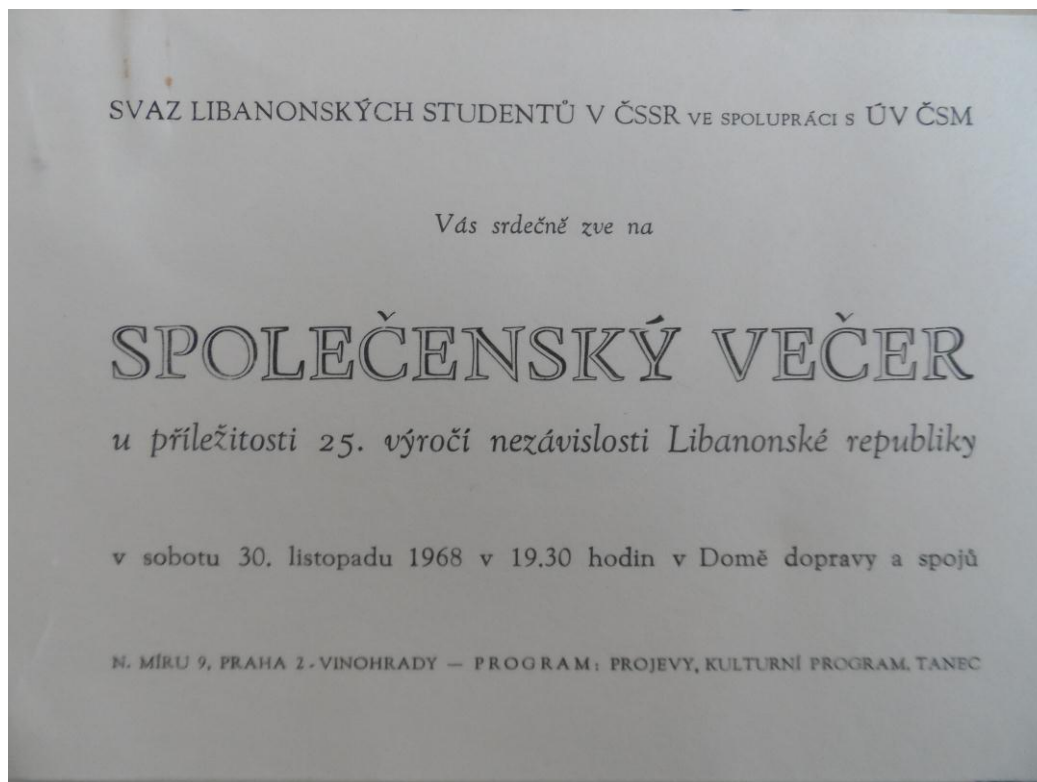
8. Obrazová příloha

Fotka z promoce syrského studenta. ČSSR, konec 60. let. Zdroj: soukromý archiv autorky.

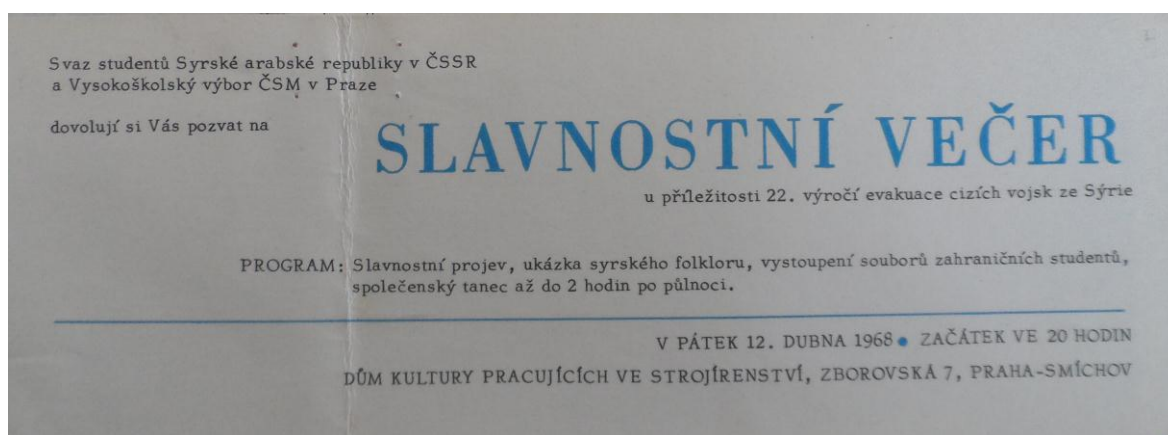

Fotka z promoce syrských studentů, ČSSR, konec 60. let. Zdroj: soukromý archiv autorky.

Pozvánka na slavnostní večer pořádaný svazem libanonských studentů, 1968.

Zdroj: NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Referát pro svazy 1962-1972.

Pozvánka na slavnostní večer pořádaný svazem syrských studentů, 1968.

Zdroj: NA, fond Univerzity 17. listopadu v Praze, karton 136, Inv. číslo 261, Referát pro svazy 1962-1972.

Table 7-3
Middle East Academic Students in Selected Developed Countries, 1969

Country of Origin	Country of Study												
	Canada	France	Germany	Italy	Spain	Switzerland	United Kingdom	Western Europe (exc. Sweden)	United States	USSR (1972)	Eastern Europe (exc. Germ. Dem. Rep.)	Yugoslavia	Other Arab States
Bahrain	0	0	0	0	2	0	36	1	6	0	0	0	573
Egypt	271	136	601	71	10	57	178	264	1,015	455	32	7	1,548
Iran	77	503	2,735	378	4	201	501	1,115	5,175	15	30	5	195
Iraq	21	79	375	54	13	0	502	100	512	225	211	140	1,317
Israel	122	158	201	1,105	16	168	182	216	2,288	0	24	3	0
Jordan	11	41	450	419	910	0	148	338	909	500	160	1,135	18,569
Kuwait	0	13	2	0	0	0	46	1	319	0	10	3	968
Lebanon	101	1,390	178	48	155	83	120	230	1,020	360	104	43	816
Oman	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	46
Qatar	0	0	0	0	0	0	1	0	17	0	0	0	155
SA	7	20	207	47	0	0	130	47	1,029	0	5	0	717
Syria	25	462	647	747	958	0	55	300	469	1,000	1,108	427	6,548
Turkey	41	306	1,376	58	0	144	429	610	1,309	0	3	1	125
U.A.E.	0	0	1	0	0	0	2	0	2	0	9	128	55
Y.A.R.	0	10	6	0	0	0	13	0	15	275	112	24	471
P.D.R.Y.	1	0	0	0	0	0	43	0	11	225	4	0	323
Algeria	7	1,002	31	0	4	66	33	46	45	840	110	14	316
Libya	4	27	120	205	0	0	109	37	286	0	4	1	417
Morocco	45	1,762	73	0	372	49	7	95	83	90	73	31	197
Sudan	5	31	54	0	0	0	367	73	135	350	580	201	1,337
Tunisia	16	1,793	160	50	1	40	8	135	114	90	70	13	231
Total Middle East	677	3,118	6,779	2,927	2,068	653	2,386	3,222	14,096	3,055	857	1,916	
Total North Africa	77	4,615	438	255	377	155	524	386	663	1,370	837	260	
Sub-total	754	7,733	7,217	3,182	2,445	808	2,910	3,608	14,759	4,425	694	2,176	
Palestine and Other	1	38	485	20	0	77	3	100	341	55	7	104	10,884
Total	755	7,771	7,702	3,202	2,445	885	913	3,708	15,100	4,480	701	2,280	

Source: United Nations, UNESCO, *Statistical Yearbook 1971*, U.S. Central Intelligence Agency.

Tabulka porovnávající počet studentů z Blízkého východu v Americe, západní Evropě a východním bloku v roce 1969. Zdroj: Ronald D. Mac Laurin, *The Middle East in Soviet-Policy*, Lexington, 1975, str. 131.

Table 7-1
Soviet Cultural Agreements with Middle East and North African Countries, 1971

	Cultural Agreement (informal)	Cultural Agreement (general)	Econ. & Tech. Coop. Agreement (with Technical Trainee Exchange)	Friendship Treaty	Information on Exchange agreement	Telecomms. (or radiol television) agreement	Scientific and Tech. Coop. Agreement	Tourism Agreement	Tech. Coop. Agreement	Total
Egypt	X	X	X			X	X	X		5
Iran	X	X								2
Iraq	X	X			X					3
Israel										0
Jordan	X	X	X		X					4
Kuwait	X	X								2
Lebanon	X							X		2
Persian Gulf										0
Saudi Arabia										0
Syria	X	X			X	X	X			5
Turkey	X					X				2
Y.A.R.	X	X								2
P.D.R.Y.										0
Algeria	X				X	X			X	4
Libya										0
Morocco	X	X								2
Sudan	X	X			X			X		3
Tunisia	X	X					X			3
Middle East	1	9	7	1	3	3	2	2	0	27
North Africa	0	4	3		2	1	1	0	2	13

Přehled uzavřených kulturních dohod mezi Sovětským svazem a jednotlivými blízkovýchodními státy do roku 1971. Zdroj: Ronald D. Mac Laurin, *The Middle East in Soviet-Policy*, Lexington, 1975, str. 127.

9. Seznam použitých pramenů a literatury

9.1. Prameny:

- archivní materiály

- Archiv bezpečnostních složek
Fond Odboru pro mezinárodní styky FMV
- Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR
Teritoriální odbory- Obecné Libanon 1960-1964
Teritoriální odbory- Obecné Irák 1945-1959, 1960-1964
Teritoriální odbory- Obecné SAR 1945-1959, 1960-1964
Teritoriální odbory- Obecné Sýrie 1945-1959, 1960-1964
Teritoriální odbory- Tajné Alžírsko 1960-1964, 1965-1969
Teritoriální odbory- Tajné Irák 1960-1964, 1965-1969
Teritoriální odbory- Tajné Jemen, Jordánsko, Jihozápadní Afrika 1960-1964
Teritoriální odbory- Tajné Libanon 1955-1959, 1960-1964
Teritoriální odbory- Tajné Libye 1965-1969
Teritoriální odbory- Tajné SAR 1955-1959, 1965-1969
Teritoriální odbory- Tajné Sýrie 1955-1959, 1965-1969
- Archiv Univerzity Karlovy v Praze
Fond Filosofické fakulty UK
- Národní archiv ČR
Fond Československého svazu mládeže- ÚV, Praha
Fond KSČ- ÚV 1945-1989, Praha-mezinárodní oddělení
Fond Ministerstva školství a kultury
Fond Univerzity 17. listopadu v Praze

- dobová literatury

Les étudiants en Tchécoslovaquie, Praha 1949.

9.2. Literatura:

- BUHEIRY Marwan R., *The formation and perception of the Modern Arab World*, Princeton, 1990.
- BURKE Peter, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.
- BURUNA Ian, MARGALIT Avishai, *Okcidentalismus, Západ očima nepřátel*, Praha 2005.
- CONNELLY John, *Zotročená univerzita: sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945-1956*, Praha 2008.
- DURMAN Karel, *Popely ještě žhavé I*, Praha 2004.
- DURMAN Karel, *Popely ještě žhavé II.*, Praha 2009
- EID Paul, *Being Arab: Ethnic and Religious Identity Building Among Second Generation Youth in Montreal*, Montreal, 2007.
- FRANC Martin, KNAPÍK Jiří, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha, 2011.
- FRANC Martin, KNAPÍK Jiří, *Volný čas v českých zemích 1957-1967*, Praha 2013
- GOMBÁR Eduard, *Dějiny Egypta*, Praha 2009.
- GOMBÁR Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha, 1999.
- HAVRÁNEK Jan, POUSTA Zdeněk, *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, Praha 1998.
- ISMAEL Tareq Y., *The Communist movement in Egypt 1920-1988*, New York, 1990
- KASSIR Samir, *Being Arab*, London 2006.
- KLUSÁKOVÁ Lud'a (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Praha, 1997.
- KROCOVÁ Martina, ŘEZNÍK Miloš, *Boundaries and Identities in Academic Discourse*, In: *Crossing Frontiers, Resisting Identities*, Pisa, 2010.
- LABIB Tahar (ed.), *Imagining the Arab Other: How Arabs and Non-Arabs View Each Other*, London 2008.
- LEWIS Bernard, *Dějiny Blízkého východu*, Praha 1996.
- MAC LAURIN Ronald D., *The Middle East in Soviet-Policy*, Lexington, 1975.
- MACURA Vladimír, *Šťastný věk*, Praha, 2008.
- MARADA Radim, *Paměť, trauma, generace*, In: *Sociální studia*, Praha 2007.
- MENDEL Miloš, OSTŘANSKÝ Bronislav, RATAJ Tomáš, *Islám v srdci Evropy: vliv islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007.
- MONTANARI Massimo, *Food is Culture*, Columbia University Press, 2006.

- PABIAN Petr, Islam in Czech Travel Literature of the Nineteenth Century, In: "We"&"Others": modern European societies in search for identity: studies in comparative history, Praha 2004.
- SAID Edward W., Orientalismus, Západní koncepce Orientu, Praha 2008.
- SCHULZE Reinhard, Dějiny islámského světa ve 20. století, Praha 2007.
- SCHUMAN Christoph, Liberal Thought in the Eastern Mediterranean, Late 19th Century until the 1960s, Boston 2008.
- SOBOTKOVÁ Hana, Balkán mezi Evropou a Orientem: obraz Balkánu v české a francouzské populárně vědecké publicistice (1875-1914), škol. dizertační práce M. Hroch, Praha, 2007.
- ŠUBRT Jiří, Antinomie sociální paměti, In: Sociológia, 43, Praha 2011.
- TOUŠEK Miloš, Islam and the "Islamic" in the Weekly Magazine Respekt in the 1990s, In: "We"&"Others": modern European societies in search for identity: studies in comparative history, Praha 2004.
- URBÁŠEK Pavel, PULEC Jiří, Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969, Olomouc 2012.
- VYKOUKAL Jiří, TEJCHMAN Miroslav, LITERA Bohuslav, Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000.
- ZÍDEK Petr, SIEBER Karel, Československo a Blízký východ v letech 1948-1968, Praha 2009.
- ZÍDEK Petr, Československo a francouzská Afrika 1948-1968, Praha 2006.

